Eğitişim Dergisi

Yıl 21, Sayı 83 ISSN 1307-1785

Macaristan Özel Sayısı

Eğitişim Dergisi

ISSN 1307 – 1785

Yıl 21, Sayı 83

Macaristan Özel Sayısı

Üç Aylık Eğitim, Bilim ve Sanat Dergisi.

Sahibi, Sorumlu Yazı İşleri Müdürü ve Editörü:

Dr. İkram Çınar

Kapak Tasarımı:

Mükremin Durmuş

İnternet Adresi:

www.egitisim.gen.tr

Adres: Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi öğretim üyesi. Kars

Tel. +90 474 225 11 50 / 1442

e-posta:

egitisimci[at]gmail.com

© Dergideki yazıların hak ve sorumluluğu yazarlarına aittir. Yazılardan bilimsel ölçütlere göre kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir. İzin alınmadan kopyalanması ve kullanılması 5846 sayısı Fikir ve Sanat Eserleri Yasasına göre suçtur.

Sunuş

Eğitişim Dergisi'nin 21. yılının 83. sayısı çok özel bir yıla denk geldi: 2024 Macaristan-Türkiye Kültür Yılı'na. 1923'te imzalanan Türk-Macar Dostluk Anlaşmasının 100. yılı geride kaldı. Bu hatırayı canlı kılmak ve ilişkileri daha da geliştirmek için 2024 yılı "Macaristan–Türkiye Kültür Yılı" olarak duyuruldu. Kuşkusuz tarihteki Türk-Macar ilişkileri çok daha gerilere gitmektedir. Eğitişim Dergisi, yayın siyasasında yurduna ve ulusuna bağlılık ve hizmeti ilkelerinin üst sırasında tutan bir dergi olarak bu değerli yıldönümünün amacını gerçekleştirmesine katkı yapmayı görev bildi. Bu özel sayı, bu niyetin ürünüdür.

Türk-Macar ilişkilerinin Osmanlı Devleti'nin son ve Cumhuriyetin ilk yıllarında çok ileri düzeyde olduğu, Soğuk Savaş yıllarında ise bu ilişkilerin "soğuduğu" gözlenmektedir. 2000'li yıllarda siyasi ilişkilerin hızlı biçimde sıcaklaştığı ve dost ve kardeş ülke olmanın gereklerinin giderek yerine getirildiği görülmektedir. Yine son yıllarda akademik, ekonomik ve kültürel ilişkiler de artmaktadır. Her iki ülke de özellikle lisansüstü eğitimde öğrencilere burs gibi olanaklar sağlayarak birbirlerinin birikimlerinden yararlanma yoluna gitmektedirler. Gelecek, daha iyi olacaktır.

Bu bilinçle nice yıllara…

2024 TÜRK-MACAR KÜLTÜR YILI

Eğitişim Dergisi'nin bu sayısına yazılarıyla destek veren değerli araştırmacılara ve yazarlara katkıları için teşekkür ederim. Dergiyi güzeltip, Türk-Macar dostluğunun bilimsel bilgi temeline dayanmasını sağlayarak düşünce dünyamızı zenginleştirdiler. Özel teşekkürümü ise Türk-Macar dostluğu için büyük emek veren, Türk folkloruna ilişkin yazdığı çok sayıda makalenin yanı sıra altı kitabıyla katkıda bulunan ve derginin bu sayısı için elimi doğrultan Dr. Julia Bartha içindir. Minnettarlıkla.

Gelecekteki sayılarda görüşmek dileğiyle, iyi tatiller.

Dr. İkram Çınar

İçindekiler

1. **Macaristan ve Türkiye –** *Dr. İkram Çınar* 4
2. **Atatürk ve Macarlar –** *Doç. Dr. Emre Saral* 13
3. **Macar Kralı ve Ulusal Kahramanı Layos Kossuth'un Türkiye Yılları -** *Prof. Dr. Bayram Nazır* 28
4. **1855 Kars Savunmasında Macar Subaylar –** *Dr. Dursun Ayan* 57
5. **Türk-Macar Dostluk Antlaşması'nın 100. Yılında Geçmişte Bir Kültür Köprüsüne Bakmak: II. Abdülhamid ve Korvinalar –** *Dr. Sezgin Topal Mızrak*..... 78
6. **Türk-Macar Dostluğunun Er Meydanı: Güreş Müsabakaları (1914-1937) –** *Doç. Dr. Yücel Namal* 90
7. **Macar Araştırmacı Imre Karácson'un İzinde Macarların Osmanlı Dönemi Tarih Araştırmalarına Kısa Bir Bakış –** *Mesude Şenol* 104
8. **Türk Macar Kültür Yılı Anısına Bir Mektup** *Prof. Dr. Melek Çolak* 124
9. **István Mándoky Kongur (1944 -1992)** *Dr. Julia Bartha* 130
10. **Etnografya Alanında Türk ve Macar Ilişkiler: Alimcan Tagan Araştırmaları -** *Dr. Julia Bartha* 140
11. **Mutlu Anadolu Seyahatlerim** *Dr. Julia Bartha* 148
12. **Dr. Julia Bartha ile Söyleşi –** *Dr. Minara Aliyeva Çınar* 151
13. **Macar Kızılalmacılar -** *Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu* 162

Macaristan ve Türkiye

Dr. İkram Çınar [1]

Türkiye'de sıradan bir yurttaş için Avrupa hatta Batı âdeta tek ülkedir! Birçok ülke olduğunu bilir ama hepsini terazinin aynı kefesine koyar ve aynı gözle görür. Okuyan, araştıran ve özellikle ulusal bir tarih bilincine sahip olanlar ise Avrupa toplumlarının birbirinden oldukça farklı olduğunu, Macaristan'ın ise Türkiye'ye bir hayli yakın durduğunu, çok eskiden de özel bir yakınlığımızın bulunduğunu bilirler. Bu bilinçtekiler için Macaristan sempatik bir ülkedir; dost ve kardeştir.

Macaristan 2014 yılından beri Türk Dili Konuşan Ülkeler Parlamenter Asamblesi'nde (TÜRKPA) gözlemci statüsündeyken, 2017 yılında, Uluslararası Türk Akademisi'ne katılmak için başvurmuş ve Türkçe Konuşan Devletler İşbirliği Konseyi (Keneş) ile daha yakın bir işbirliğine gitmiştir. Macaristan, Çolpan-Ata'da toplanan 6. Zirvede Türk Keneşi'ne gözlemci olarak katılmıştır. Halen Türk Devletler Teşkilatı'na Türkmenistan ve KKTC ile gözlemci üye olarak katkısını sürdürüyor. Türkiye ve Türk Dünyası ile ortak bir gelecek kurmayı düşünüyorlar. Bu iyi niyetli girişim

[1] Kafkas Üniversitesi, Dede Korkut Eğitim Fakültesi, Kars.

taraflara bazı sorumluluklar da yüklüyor. Birbirini daha yakından tanımak, toplumları birbirine tanıtmak ve yakınlaştırmak, el birliği ve dayanışma olanaklarını sergilemek vb.

Tarihte devletler jeopolitik, jeokültürel ve ekonomik ortak çıkar ve hedefleri olan başka devletlerle bağlaşma (ittifak) kurarlar. Günümüz dünyasında bu bağlaşma biçimleri kutuplaşma olarak sürmektedir. AB, NAFTA, ASEAN ve benzerleri olduğu gibi, kültürel temelli olan Slavyan Birlik, Arap Birliği, İngiliz Uluslar Topluluğu (Commonwealth) gibi olanlar da vardır. Dünyada her devlet/millet başka devlet ve milletlerle dostluk ilişkileri kurmaya çalışırken Türkiye'nin ve Türk Dünyası'nın akrabalık bağları olan Macaristan'ı ciddi biçimde sahiplenmesi gerekir. Türk-Macar ilişkilerini temellendirecek sayılamayacak kadar ortaklığın varlığı bunun gerekçesidir.

Macarlar adlarını Magyar, ülkelerini ise Magyarorszag olarak bildiriyor. Ancak İngilizcede adları Hungar ve ülke adı ise Hungary olarak söyleniyor. Bu ad Avrupalılarca verilmiştir ve Hunları Macarların ataları saydıkları içindir. Gerçekten de, Macaristan'daki Kumanların 5. yüzyılda bugünkü Başkırdistan civarından geldikleri biliniyor. Bu toplum, etnogenezleşme sürecinde milletin oluşumuna katkı sağlamıştır. Yine de ülkede Kuman-Kıpçak kültürünün güçlü izleri var. Macaristan'da "Attila" adı halen çok yaygındır.

Macaristan hep el uzatmıştır

Başta Türkologlar olmak üzere çok sayıda Macar aydınının Türk-Macar dostluk ve kardeşliğinin maddi temellerinin ortaya konup, bunu üzerinde yükselmesinde büyük emeği vardır. Tarih kitaplarını karıştırınca görülüyor ki Macaristan devleti ve aydınları gerek

Osmanlı gerekse Cumhuriyet Türkiye'sinin inşa edilmesinde kritik anlarda ve işlerde el uzatmış, yardım etmiş ve destek sağlamıştır. Bunlar sayılamayacak kadar çoktur. Yine de ilk akla gelen birkaçı örnek olarak söylenebilir:

Osmanlı Müslümanlarına ilk matbaayı kuran ve okuma yazma kültürünü geliştiren İbrahim Müteferrika (1674-1747) Macar asıllıydı.

Osmanlı modernleşmesine destek olan ve ilk modern askeri okulu kuranlardan biri Macar Baron Ferenc Tött (1733-1793) yani Humbaracı Ahmet Paşa idi! Topçu birlikleri, Deniz Harp Okulu ve daha başka birçok konuda unutulmaz hizmetleri olmuştur. Töth'ün inşa ettiği ve sonradan geliştirilen Çanakkale savunma sistemi hala ayaktadır. Birinci Dünya Savaşı'ndaki Çanakkale Savaşları'nda düşman gemisi batıranların bazıları Macar subaylardı, aynı cephedeydik.

Macaristan'ın bağımsızlığı için mücadele eden Imre Thököly, II. Ferenc Rakoczi ve Lajos Kossuth gibi önderler Osmanlı Devleti'yle yakın ilişki içindeydiler. Türkiye'de anı müzeleri vardır.

Hilal-i Ahmer'i yani Kızılay'ı kuran dört kişiden ikisi Macar, Abdullah Bey ve Ömer Paşa yani Hammerschmidt ve Michel Lattas.

İlk Türkoloji Enstitüsü 1870'te Macaristan'da kuruldu.

İlk Türk Derneği Macaristan'da kuruldu.

Sultan Abdülaziz tarafından davet edilen, modern Türk itfaiye örgütünü kuran Kont Ödön Szechenyi (1839-1922) Macar'dı. 1874-1922 yılları arasında önemli hizmetler verdi. Türkiye'nin ilk cankurtaran hizmetleri ise Macaristan'dan Aladar Kovach tarafından kuruldu.

Peter Rezsö (1891-1960), 1923-1936 yıllarında İstanbul'da yaşamış ve Türk Güreş Federasyonunun kurulmasına katkı sağlamış, antrenörlük yapmış ve Türk güreşinin yükselmesi için yol çizmiştir.

Balkan Savaşlarında, Birinci Dünya Savaşında bizim yanımızda olan yine Macarlardı.

Kars'ı Ruslara karşı savunan bazı generaller de Macar. General Kmety ve General Tobornak, İsmail Paşa ve Hurşit Paşa olarak… Bu savaşa birçok Macar katıldı: Jozsef Kholman, Lajos Tüköry ve Istvan Türr de bunlar arasındadır.

1909'da İttihat ve Terakki yönetiminde yeni bir Türk tarihi yazmak ve tarih araştırmaları yapmak için kurulan Tarih-i Osmani Encümeni tüzüğünü yazan ve encümen olarak makaleler yazan Imre Karacson da Macar.

Macaristan'dan Lajos Fekete (1891-1969) 1936-1937'de Başbakanlık Osmanlı Arşivlerini kurarak Türk kütüphaneciliğini ve modern arşivciliği temellendirmiş bir Türkologdu.

Bela Bartok (1881-1945) Macaristan'dan gelip çağdaş Türk halk müziğini derleme, arşivleme ve notaya alıp kaydetmeyi kazandırmıştır. Bartok, 1930'larda Anadolu'da dolaşmış, eleman yetiştirmiştir.

Macaristan'ı ilginç kılan başka nedenler de var: Kanuni Sultan Süleyman'ın geçici mezarının Macaristan'da Zigetvar yakınlarındaki Üzüm Tepesinde olması, Osmanlı'dan kalan eserlerin en iyi korunduğu ülkenin Macaristan olması ve dahası…

Yüksek bir tarihsel bilinç taşıdığı bilinen Atatürk'ün Türk-Macar ilişkileri hakkında 1932'de şu saptamayı yaptığı dile getirilir:[2]

"Biz Türkler ve siz Macarlar kardeşiz. Ne yazık ki, biz "İ'la-yi Kelimetullah" diye İslam alemi'nin, siz de "Ruhullah" diye Hristiyanlığın yüzyıllarca öncülüğünü yaparak boş yere birbirimizin yok olmasına çalıştık. Böyle bir şaşkınlığa düşeceğimize, iki kardeş millet el ele verseydik, insanlığa ne büyük hizmet ederdik."

Osmanlı Devleti'nin son döneminin önemli düşünürlerinden olan Hüseyinzade Ali Turan, bir Türk dayanışması olarak "Turan" kavramı üzerinde Macarlardan sonra ilk fikir yürütenlerden biridir ve 1892'de "Turan" başlıklı şiiri yazan kişidir. Hüseyinzade Ali Bey bu şiirinde Macarlar hakkında şöyle demiştir:

"Sizlersiniz ey kavmi Macar, bizlere ihvan,
Ecdadımızın müştereken menşei Turan,
Bir dindeyiz biz, hepimiz hakperestân,
Mümkün mü ayırsın bizi İncil ile Kur'an."

Macaristan'da Türklerin varlığı çok eskilere gider. Hunlar... Daha Alpaslan Anadolu'da yokken Macaristan'da İmparator Arpad'ın soyundan gelen Geza (927-997) başa geçer. Geza Hıristiyanlığa geçince Bizans imparatoru 970'lerde komşu kral Geza'nın krallığını

[2] Çambel, Hasan Cemil. (1964). Makaleler, hatıralar, TTK Yayını. s. 77.

kutlamak için bir imparator tacı gönderir. Şimdi şaşırtıcı olan ise taca Bizans Rumcası ile yazılan yazıdır:[3]

"ΤΕΩΒΙΤΖΑC ΠΙΣΤΟC ΚΡΑΛΗC ΤΟΥΡΚΙΑC" (Geōvitzas pistós králēs Tourkías, İngilizce (to be read as "Géza I, faithful kralj of the land of the Turks")

"Türkiye" adının ilk kullanıldığı metinlerden birisi olmalıdır.

Macaristan Turan Derneği (1910)

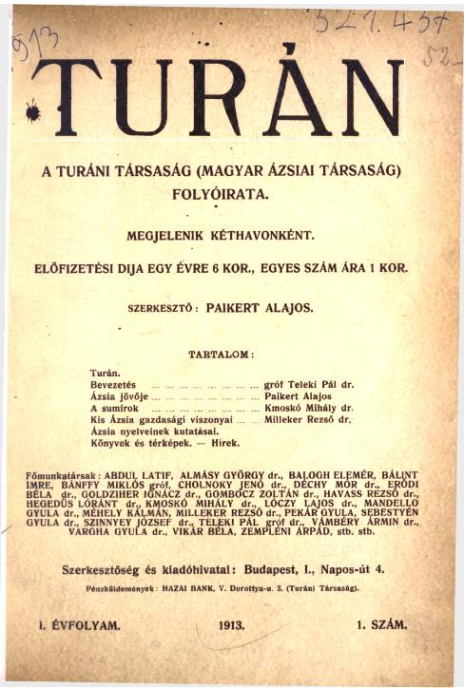
TURÁN

A TURÁNI TÁRSASÁG (MAGYAR ÁZSIAI TÁRSASÁG) FOLYÓIRATA.

MEGJELENIK KÉTHAVONKÉNT.

ELŐFIZETÉSI DIJA EGY ÉVRE 6 KOR., EGYES SZÁM ÁRA 1 KOR.

SZERKESZTŐ: PAIKERT ALAJOS.

TARTALOM:

Turán.
Bevezetés ... gróf Teleki Pál dr.
Ázsia jövője ... Paikert Alajos
A sumirok ... Kmoskó Mihály dr.
Kis Ázsia gazdasági viszonyai ... Milleker Rezső dr.
Ázsia nyelveinek kutatásai.
Könyvek és térképek. — Hirek.

Főmunkatársak: ABDUL LATIF, ALMÁSY GYÖRGY dr., BALOGH ELEMÉR, BÁLINT IMRE, BÁNFFY MIKLÓS gróf, CHOLNOKY JENŐ dr., DÉCHY MÓR dr., ERŐDI BÉLA dr., GOLDZIHER IGNÁCZ dr., GOMBOCZ ZOLTÁN dr., HAVASS REZSŐ dr., HEGEDÜS LORÁNT dr., KMOSKÓ MIHÁLY dr., LÓCZY LAJOS dr., MANDELLO GYULA dr., MÉHELY KÁLMÁN, MILLEKER REZSŐ dr., PEKÁR GYULA, SEBESTYÉN GYULA dr., SZINNYEY JÓZSEF dr., TELEKI PÁL gróf dr., VÁMBÉRY ÁRMIN dr., VARGHA GYULA dr., VIKÁR BÉLA, ZEMPLÉNI ÁRPÁD, stb. stb.

Szerkesztőség és kiadóhivatal: Budapest, I., Napos-út 4.

Pénzküldemények: HAZAI BANK, V. Dorottya-u. 3. (Turáni Társaság).

I. ÉVFOLYAM. 1913. 1. SZÁM.

"Turan" sözcüğünü Türk Dünyası anlamında kullanan ilk kişi İran şairi Firdevsi olmuştur ve bunu Şahname adlı yapıtında göstermiştir. Macarların Turan sözcüğünü coğrafi anlamda kullanması ise 1839'da Ferenc Pulzsy ile olmuştur. 1895 yılında Geza Nagy, siyasi-ideolojik bir anlam yükleyerek Orta Asya ve Ural-Altay'daki Hun, Kuman (Kıpçak), Tatar, Kırgız ve Türk boylarını tanımlayan antropolojik bir anlamda kullanmıştır. Macaristan'da Turan kavramı "uzak anayurt ideali" anlamına gelmek üzere Ural-Altay ve Fin-Macar halklarının birliğini savunan ideolojik ve siyasal bir terim haline gelmiştir.[4] 1870'te

[3] Demirkan, Tarık. (2000). *Macar Turancılar.* Tarih Vakfı Yurt Yayınları, s. 19-20.
[4] Alev Duran – Fatma Çalık Orhun, "Macarlar, Macaristan ve Turancılık", *History Studies*, 11/2, Nisan 2019, s. 557-571

Türkoloji Enstitüsü kurulmuş, başına da ünlü Türkolog A. Vambery getirilmiştir. 1890'dan itibaren ilgi gören bir akademik alan ve yükselen bir ideoloji haline gelmiştir. Macar Turancılar İstanbul-Kazan, Budapeşte-Tokyo arasında bir ülkeyi düşünüyorlardı.

1910 yılında Kont Teleki başkanlığında Turan Derneği (Turani Tarsagag) kurulmuştur. Derneğin amacı Ural-Altay toplumlarının Macarlarla akrabalığını araştırmak ve kaynaştırmaktır. 1913-1944 yılları arasında Turan adlı bir dergi yayınlamışlardır.[5] Bu tür faaliyetler son Osmanlı ve genç Türkiye Cumhuriyeti ile Macaristan'ı birbirine yakınlaştırmıştır.

Fotoğraf. Turan Heyeti. Soldan sağa, Hüseyinzade Ali, M. Beycan, Yusuf Akçura, M. E. Çelebizade.

Yukarıdaki fotoğraf, Turan Heyetine aittir. Türkiye'nin ve Türk dünyasının sorunlarını, emperyalizmin zulmünü, işbirlikçi faaliyetleri Avrupa toplumlarına anlatmak üzere kurulan Turan

[5] Turan Dergisinin ilk sayısına şu bağlantıdan erişilebilir: https://real-j.mtak.hu/10673/1/MTA_Turan_1913.pdf

Heyeti, 12 Aralık 1915'te Macaristan'da kurulu olan Turan Cemiyeti'nin konuğu olarak Budapeşte'ye gitmiştir.

Macar Turan Cemiyeti, bu heyeti Avrupa'nın çeşitli merkezlerine götürüp gezdirmiş, konferanslar düzenletmiş, Türkiye'nin (Osmanlı) görüşlerini sivil aydınlar aracılığıyla Avrupa ve Dünya basınına duyurmuş, dünya kamuoyuna ulaştırmaya yardım ve destek olmuştur.

Macar Turancıları emperyalizme karşı Anadolu'da Kuvayi Milliye'nin (ulusal güçlerin) verdiği savaşıma da destek olmuştur. Özellikle propaganda savaşında büyük yararlılıkları dokunmuştur. Kurdukları Turan Haber Ajansı, Türk İstiklal Harbinin haklılığını ve başarılarını Avrupa'da anlatma ve kamuoyunu Türkler lehine dönüştürmede etkili olmuştur.

Bosna Hersek'i ilhak eden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'na Osmanlı Devleti'nin Bosna Müslümanlarına gönderdiği din adamı Abdüllatif Efendi de Turancıların desteği ile görevlerini yapabilmiş, Turancılarla işbirliği içinde olmuştur.[6] Macarların bu tavrı Türkiye ve Türk Dünyası açısından saygıdeğer ve takdir edilmesi gereken bir tavır ve davranıştır.

Macaristan'ın Türkiye'de tanınırlığı son yıllarda giderek artıyor. Bunu daha üst düzeye çıkarmak önümüzdeki sorumluluklardan birisidir. Türkiye ve Macaristan gençlerin iki ülke üzerinde çalışmaları için lisans ve lisansüstü eğitim olanaklarını

[6] Çolak, Melek. "Macar Turan Derneği, İmam Abdüllatif Efendi ve Ermeni Meselesine Dair Macarca bir Broşür." *Ermeni Araştırmaları*. Sayı 64 (2019) 43-59.

geliştirmektedir. Macaristan'ın Türkoloji alanındaki birikimi dikkati çekmektedir. Hun ve Osmanlı araştırmalarındaki birikimden öğrenilecek çok bilgi bulunmaktadır.

Macaristan Avrupa'da ve Avrupa Birliği üyesi bir ülkedir. Bu nitelikleri ve sayılamayacak kadar çok özelliği ile Macaristan, Türkiye ve Türk Dünyası için vazgeçilemez bir ortak olarak değerlendirilmelidir.

Atatürk ve Macarlar*

Doç. Dr. Emre Saral**

Türklerin yüzyıllardır en yoğun ilişki içinde olduğu milletlerden biri Macarlar olmuştur. Ne var ki, Orta ve Doğu Avrupa tarihi üzerine Türkiye'de az çalışma yapılmıştır. Bölge ülkelerinin günümüzdeki konumlarıyla ve tarihleriyle ilgilenen, bu alana eğilen akademisyenlerin ve araştırmacıların yetişmesi gerekmektedir. Buna bir önayak olması amacıyla çalışmanın konusu Atatürk ve Macarların ilişkileri üzerinedir ve iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Atatürk'ün Macarlara yönelik algısını sunarken, ikinci bölümde ise Macarların Atatürk ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni nasıl algıladıklarını ortaya konulacaktır.

Konuya girmeden önce Türkler ve Macarların tarih boyunca süregelen ortak özelliklerine bir göz atmak gerekir. Macarların Türk soyundan geldiği kanaati akademik camiada güçlü delillerle savunulmuştur ve bu iddiayı destekleyici çalışmalar günümüzde de sürdürülmektedir. Gerçi iki ulusun savaştığı devirler de olmuştur,

---

* Bu çalışma künyesi verilen ve daha önce sunulmuş olan bildirinin gözden geçirilmiş ve kısa eklemeler yapılmış halidir: Emre Saral, "Atatürk ve Macarlar", **Genç Akademisyenlerin Gözüyle Tek Adam: Mustafa Kemal Atatürk (Sempozyum Bildirileri Kitabı)**, 21 Kasım 2008, Prof. Dr. Temuçin F. Ertan, Öğr. Gör. Kadri Unat, Arş. Gör. Çiğdem Kılıçoğlu (Haz.), Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Ankara, 2012, s. 143-152.

** Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, saral@hacettepe.edu.tr

fakat iki ulusun tarihlerinde ortak noktaların olduğunu söylemek mümkündür. Öncelikle iki ulus da aynı dil ailesinin, Ural-Altay dil ailesinin mensubudurlar ve Macarca ile Türkçe'nin dil yapıları oldukça benzeşir. Osmanlı Devleti'nin güçlü dönemlerinden itibaren, gerileme döneminin büyük bir kısmı da dâhil olmak üzere, bu iki ulus komşuluk ilişkisi içinde olmuşlardır. Bu komşuluk ilişkileri ve Avrupa'daki siyasî gelişmeler ışığında Macaristan'da meydana gelen birtakım olaylar neticesinde Tökhöly, Rakoczi, Kossuth gibi Macar siyasî lider ve komutanları Osmanlı Devleti'ne sığınmışlardır. Bununla beraber, Birinci Dünya Savaşı ve günümüzde bu iki devlet NATO yapılanması dikkate alındığında aynı askerî ittifak içinde yer almışlardır ve günümüzde Avrupa Birliği kapsamında ekonomik ve ticarî ilişkilerini yürütmektedirler.

Bu ilişkiler ağına paralel olarak, Macarların Türk kültürüne yaptıkları katkılar ise şöyle sıralanabilir: İstanbul'un fethi esnasında Fatih Sultan Mehmet'in toplarını döken usta Urban Macar'dır. Yine, matbaayı getiren İbrahim Müteferrika Macar asıllıdır. Dünyada Türkoloji Kürsüsü'nün 1870 yılında kurulduğu ilk ülke Macaristan'dır. Ayrıca, Tanzimat döneminden itibaren Osmanlı'da Batılı anlamda müziğin gelişmesinde Macar müzisyenlerin katkısı olmuştur. Ferenc (Franz) Liszt, August von Adelburg, Macar Tevfik Bey, Hegei (Hece) Efendi, Alexandre Kommendiger, Vondra Bey ve Leopold Auer gibi Macar kökenli besteci, icracı ve öğretmenler Osmanlı topraklarına davet edilmişlerdir ve bunlardan kimi Türkiye'ye yerleşerek hayatlarını burada sürdürmüşlerdir.[1]

[1] Bu konuda bkz. Prof. Dr. Ali Uçan, "Türk-Macar Kültür/Müzik İlişkilerine ve Türk-Macar Karşılaştırmalı Halk Müziği Araştırmalarına Genel Bir Bakış", **Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması Sempozyumu**, 27 Mayıs

Atatürk döneminde tezahür eden Türk-Macar ilişkilerinin temellerinin özellikle 19. yüzyılın ikinci ve 20. yüzyılın ilk yarısında atıldığı ileri sürülebilir. 1848 yılında Habsburg topraklarında yaşanan gelişmeler ve Rus müdahalesi sonucu Osmanlı topraklarına sığınan Lajos Kossuth ve beraberindekilerin iltica talebine cevaben Sultan Abdülmecid *"Bir Macarı elli bin Osmanlı kanı döker yine muhafaza ederim."* diyerek Macarlara duyduğu güven ve sevgiyi dile getirmiştir.[2]

Özellikle Tanzimat döneminde Osmanlı'dan üst düzey yetkililer ve sanatçılar Avusturya- Macaristan'a resmî ziyaretlerde bulunmuşlar, Macar akademisyen ve yetkililerle bir araya gelmişlerdir. Bu buluşmalara bir örnek 1867 yılında Viyana'ya giden İstanbul Şehbenderi (Belediye Başkanı) Ömer Faiz Efendi'nin tecrübesidir. Cemal Kutay'ın aktardığına göre, Macar Şark İlimleri Akademisi Başkanı Laszlo Aponyi'nin kendisine *"Biraz daha akıllı hareket etseydiniz, bu sarayda ev sahibi ile misafir yer değiştirirdi"* dediğini yazmıştır.[3] Yine, 1876 yılında Sultan II. Abdülhamid adına Budapeşte'ye yapılan resmî bir ziyarette Osmanlı heyetinde yer alan ve heyete gösterilen yakın teveccüh karşısında duygularını gizleyemeyen Cevad Bey'in söylediği dizeler de anlamlıdır:

"Ittihad-ı Macar ve Türk ola daim mes'ud.
Yaşasın, olmasın asla bu cihanda mefkud." [4]

2004, Macaristan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Ankara, 2005, s. No. belirtilmemiş.

[2] Bayram Nazır, **Macar ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlı'ya Sığınanlar**, İstanbul, Yeditepe, 2006, s.51'den Istvan Hajnal, **A Kossuth-emigracio Törökorszagban**, Budapest, 1927, Belge No:24, s.483.

[3] Cemal Kutay, **Avrupa'da Sultan Aziz**, Sile Matbaası, 1970, s.84

[4] Erödi Béla, **"Csok Jasa!" Atörök Kültöttség Látogatásának Emlékkönyve / Çok Yaşa! Türk Heyetinin Ziyaretinden Hatıra Kitabı**, Yılmaz Gülen (çev.), Budapeşte, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayını, 2001, s.89–91.

Bunların haricinde, 20 yüzyılın başından itibaren Macaristan aydın camiasında yükselen Turancı akım İttihat ve Terakki hareketine destek vermiştir. Yine, 1917 yılında, savaş ortamının da getirdiği ittifakla İstanbul'da Macar kültürünün yayılması ve tanıtılması amacıyla bir Macar enstitüsü kurulmuştur. Bir sene kadar faaliyet gösteren bu kurum Prof. Antal Hekler koordinatörlüğünde çalışmalarını sürdürmüş, genelde İstanbul üzerine çalışmalar yapmış, savaşın sona ermesini takiben lağvedilmiştir.[5]

Bu itibarla, Atatürk'ün Cumhuriyet'in kuruluş döneminde Macar ilim ve siyaset adamlarına gösterdiği ilginin altyapısında böyle bir tarihî ve manevî birikimin yattığı iddia edilebilir.

Atatürk'ün Macar Algısı

Atatürk'ün Macar milletine olan ilgisini iki başlık altında inceleyebiliriz: Bunlardan ilki Macaristan ile yapılan sık temaslardır. Türkiye ile Macaristan arasında *Dostluk Antlaşması* (18.12.1923), *İkamet Antlaşması* (8.12.1925), *Hakemlik, Uzlaşma ve Tarafsızlık Antlaşması* (5.1.1929) imzalanmış, bu antlaşmanın süresi 22 Ekim 1933 tarihinde uzatılmıştır. 1923 yılında imzalanan Dostluk Antlaşması, Macaristan hükümetinin Trianon Antlaşması sonrası imzaladığı ilk antlaşma olması bakımından önemi haizdir.

Bu dönemde karşılıklı ziyaretler de sıklıkla yapılmıştır: Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 1928 yılındaki Macaristan ziyaretine Macar mütekabili Lajos Walkó 1930 yılında cevap vermiştir. Macaristan Başbakanı Kont Bethlen 1930 yılında Türkiye'ye gelerek Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına katılmış, Başbakan İsmet Paşa

[5] **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi c.V**, Kültür Bakanlığı – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1993, s.234.

(İnönü) 1931 yılında bu ziyarete cevap vermiştir. Bir sonraki Macar Başbakanı Gyula Gömbös, Ekim 1932'de Ankara'ya gelmiştir. TBMM'nden bir heyet Budapeşte'yi 1931 yılında ziyaret etmiş, 1933 yılının Ekim ayında ise Macar heyetinin temasları neticesinde Hakemlik Antlaşması'nın süresi uzatılmıştır. Atatürk, bu dönemde TBMM'de yaptığı bir konuşmada konuya değinmiştir: *"Macaristan'la yapılan buna benzer ziyaretlerin iyi izlenimlerini özellikle belirtmek isterim. Kardeş Macar milleti ile dostluk belirtileri her zaman istediğimiz, gerekli bulduğumuz mutlu olaylar arasındadır."* [6]

Siyaset konusunda dikkat uyandıran başka bir nokta da Atatürk döneminde Budapeşte'ye atanan büyükelçilerdir. Bu kişilerin Atatürk'ün kimi zaman beraber çalıştığı, tecrübeli ve Atatürk'ün güvendiği kimseler olduğu görülebilir: Enis Behiç (Koryürek), millî mücadele döneminde Budapeşte'de konsolos olarak görev yapmış, ardından Hüsrev (Gerede), Vasıf (Çınar), Behiç (Erkin) Macaristan'a elçi olarak atanmışlardır. Bu durum Atatürk'ün Macar ülkesine verdiği önemin bir göstergesi olarak düşünülebilir.[7]

Atatürk'ün on senelik zaman zarfında Macarlar'a yönelik hitaplarından bu ulusa karşı duyduğu sevgi ve Trianon Antlaşması sonrası düştükleri duruma yaptığı atıf da görülebilir: 22 Ağustos 1923 tarihinde, Macar Meclisi'nde okunan mektupta*"Doğruluk, metanet ve nefisten fedakarlık zafere ulaştırır. Orada,Tuna kıyısında acı çeken kardeş halkın geleceğine inanıyor ve güveniyoruz. Ümitsiz olmayınız; zira gelecek, arzu ve imanı olana vaat olunmuştur."* demiştir.[8]

---

[6] "Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin IV. dönem 1. Yasama Yılını Açış Konuşmaları", **Millet Meclisi Tutanak Dergisi,** D. IV, C. 4, S.31 (Kasım 1931).
[7] Vecdet Erkun, **Budapeşte'den Ankara'ya,** Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, 1999, s.43.
[8] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c.XVI, Kaynak Yayınları, s.91.

11 Mayıs 1924 tarihinde Macar elçisinin kendisine itimat mektubunu sunarken buna benzer olarak *"İki memleket arasında hayırlı olarak mevcut uyum ve ahenk bağlarının mesainiz sayesinde bir kat daha kuvvetleneceği hakkındaki kanaatinize tamamıyla iştirak etmekteyim."* görüşlerini dile getirmiştir.[9] Yine 1934 yılında kendisine sunulan güven mektubuna cevaben *"Bu iki halk tarih boyunca bir kere yan yana gelip akrabalıklarının farkına varsaydı, Doğu Avrupa tarihi çok farklı olurdu. Yüzyıllarca dinî nedenlerden başlayan ve her iki tarafa da zarar veren savaşların yerini dostluk almalıydı."* sözleriyle önemli bir noktanın altını çizmiştir.[10] Atatürk'ün aynı düşünceyi içeren sözlerini Türk Tarih Kurumu üyesi Zajti Ferenc'e de söylediği Hasan Cemil Çambel'in anılarında dile getirilmektedir.[11]

Bu noktada Atatürk'ün Macarlara hitaben sarf ettiği başka bir söze özellikle vurgu yapmak gerekir. Macar Kral Naibi Amiral Horthy'ye 30 Mayıs 1924 tarihli mektubunda şöyle demektedir: *"Manevî ve fikrî meziyetlerini ziyadesiyle takdir ettiğim Macar milletinin samimi bir hayranıyım. Memleketlerimiz arasında mevcut olan asırlık dostluk münasebetlerini bir kat daha takviye etmek için hiçbir şeyden kaçınmayacağım."*[12]

Atatürk'ün kullandığı *manevî ve fikrî meziyetler* ibaresi yeni bir tartışma konusunu beraberinde getirmektedir. Çalışmanın özünü

---

[9] **a.g.e.,** s.264.
[10] Melek Çolak, "Atatürk'ün Macar Bahçıvanı János Máthé'nin Anılarında Ankara", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 4, Sayı 7 (Bahar 2008), s.182'den István Flesch, **Atatürk és Kora, Musztafa Kémál Atatürk Függetlenségi Háborúja és Kormányzása**, Budapest, 2004, Corvina Kiadó, s.341-342.
[11] Hasan Cemil Çambel, **Makaleler, Hatıralar-Bir İmparatorluk Nasıl Battı?**, TTK, Ankara, 1987, s.42-43.
[12] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c.XVI, s.267.

oluşturan bu söz, Atatürk'ün kültürel ilişkilerinde Macarlara verdiği kıymetin bir işareti olarak görülebilir. Memleketin kalkınması ve çağdaşlaşma yolunda Macarlar'a görev verilmiş; Macarlar'dan fikir alınmıştır. Siyasî ilişkilerin yanı sıra kültür politikalarının oluşumunda da Macarlar'ın birikiminden istifade edilmiştir.

Türklerin Lale Devri'nde başlayan ve Tanzimat dönemiyle iyice ivme kazanan bir Batılılaşma macerası yaşadığı görülmektedir. Macarlar bu "Batılılaşma" ve "çağdaşlaşma" gayreti içinde olmamışlardır, çünkü onlar zaten Batı kültürünün Rönesans akımını o dönemde yakalamışlardır. 15. yüzyıl'da Macar Kralı Matyas, Floransa'da hüküm süren Medici ailesiyle yakın ilişkiler kurmuş, ülkesini bu etkileşimden yararlandırmıştır. İki bin ila iki bin beş yüz ciltten oluşan Corvina kütüphanesini kurmuş ve Macar aydınlanmasının temellerini atmıştır.[13] Bu altyapı üzerine şekillenen Macar düşüncesinin ve biliminin Habsburg hanedanı gibi sanatın üst düzeyde olduğu bir kültürle sentezlendiğini ileri sürebiliriz. Bunlara ek olarak, Birinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'da tarım ve bayındırlık alanında en ileri tekniğe sahip millet Macarlar olmuştur. Atatürk'ün Macarlarla iletişim kurma isteğinin altında bu etkenlerin yattığı söylenebilir.

Genel olarak bakıldığında, Atatürk döneminde Türk-Macar kültürel ilişkileri kapsamında *Resim, heykel, müzik* gibi güzel sanatlar; imar, iskân ve mimari; ziraat; eğitim ve tarih gibi alanlarda faaliyet gösterildiği görülür: Macar ressam ve heykeltıraşlar Türkiye'ye davet edilmiştir. Tarih alanındaki çalışmalarına daha sonra değineceğimiz ressam Zajti Ferenc ve Gyula Rudnay İstanbul ve Ankara'da ortak

[13] Hicran Yusufoğlu, "Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri", **2023**, Sayı: 59 (15 Mart 2006), s.15.

resim sergileri açmışlardır. 1926 yılında Halkevi binasında açılan resim ve heykel sergisine katılan Rabolni Atatürk'ün bir büstünü yapmıştır. Atatürk bu büstü beğenmemiş ve bunu dile getirerek daha iyi bir kompozisyon yapılabileceğini söylemiştir.[14] Yine Eisenhutt'un *Gül Baba'nın Şehadeti* isimli tablosu Macar hükümetince Ankara'daki Büyükelçilik konutuna sergilenmesi amacıyla gönderilmiştir.[15]

Tanzimat döneminde başlayan Macarlardan müzik alanında istifade edilmesi geleneğinin[16] Atatürk döneminde de sürdüğü görülebilir. 1936 yılında Belá Bartok, Halkevleri'nin davetlisi olarak Ankara'ya gelmiş, adı geçen kurumda konferanslar verip bir resital sunmuş, Adana dolaylarında saha araştırması yapmıştır. Ali Uçan, üç haftadan fazla bir süre Türkiye'de kalan Bartok'un Atatürk'le görüştürülmemiş olmasını eleştirmiştir. Kendisine göre, o dönemde Ankara'da bulunan ve mühim bir programı olmayan Atatürk'ün Bartok'la tanışma imkânı olsaydı onu kesinlikle bırakmayacağını, çalışmalarını Türkiye'de sürdürmesi için her tür imkanın sağlanacağını düşünmektedir.[17]

---

[14] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, c.XVIII, Kaynak Yayınları, s.150. Atatürk'ün 1927 yılından sonra bilhassa Mussoli'nin heykeltıraşı Canonica'yı getirterek kendi heykellerini yaptırması kendisinin diktatör olduğu iddiasıyla ilişkilendirilmektedir. Halbuki Rabolni hadisesi bu iddiayı çürütmek için kullanılabilir. Atatürk'ün Canonica'yı getirtmesinin altında Rabolni'nin yaptığı büstü beğenmemiş olmasının etkisi üzerine tartışılabilir.

[15] Dr. Fethi Tevetoğlu, **Müftüoğlu Ahmet Hikmet,** Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları:669, Türk Büyükleri Dizisi:10, Ankara, 1986, s. 107.

[16] 19. Yüzyıl Osmanlı-Macar müzik ilişkilerine ilişkin bir değerlendirme için bk. Evren Kutlay ve Gábor Fodor, **Osmanlı Sarayı'nda Bir Macar Piyanist: Géza Hegyei,** Pera-Blätter 40, Orient-Institut İstanbul, Bonn, 2023.

[17] Ali Uçan, "Türk-Macar Kültür/Müzik İlişkilerine Ve Türk-Macar Karşılaştırmalı Halk Müziği Araştırmalarına Genel Bir Bakış", s. No. belirtilmemiş.

İmar, iskân ve mimarî konularında da Macarlar'dan fikren ve fiziken yardım alınmıştır. Ankara'nın inşa sürecinde öngörülen millî mimarî modeline uygun şehir planlamasında düşünülen evlerin benzerlerine Budapeşte'de rastlanmaktaydı. Bununla beraber, modern Ankara'nın pek çok binasının yapımında, sözgelimi Musikî Muallim Mektebi binası inşaatında Macar taş ustaları çalışmıştır. Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzerinde birbirlerine bakan karşılıklı Tapu ve Kadastro Müdürlük binası ile halihazırda bir restoran zincirine ait olarak hizmet veren Macar Büyükelçiliği eski binası bunlara başka birer örnektir. Nitekim, 1932 yılında kurulan Amele Mektebi'nin taş ve duvar işçiliği bölümünün başına 1939 yılında Macar bir müdür atanmıştır.[18] Yine Atatürk'ün bahçıvanı, Macar János Máthé Ankara'nın bayındır hale gelmesine katkıda bulunmuştur.[19]

Bir sonraki konu başlığıyla bağlantı teşkil edebilecek bir alan ise ziraat alanında Macarlar'ın modern cumhuriyete yaptığı katkılardır. Ankara'daki ziraat mektebinin çeşitli dallarında görev alan Macar ilim adamlarının önemli çalışmaları olmuştur. Jeolojide Locy Lajos, hayvancılıkta Wellmann Oszkar, meteorolojide Rethly Antal, hayvan yetiştiriciliği ve mera, çayır, yem uzmanlığında Kolbai Karoly'nin tecrübelerinden istifade edilmiştir. Buna ek olarak, Macaristan'a ziraat alanında yetiştirilmek üzere öğrenci gönderilmiş, bu sayede Prof. Dr. Vecdet Erkun'un Türk ziraatine katkıları olmuştur. Köy

[18] Sibel Bozdoğan, **Modernizm ve Ulusun İnşası**, Tuncay Birkan (çev.), Metis, 2002, s.209.
[19] Melek Çolak, "Atatürk'ün Macar Bahçıvanı János Máthé'nin Anılarında Ankara", s.181-193.

Enstitüleri'nin kurucusu İsmail Hakkı Tonguç da bu hususstaki fizibilite çalışmalarını Budapeşte'de yürütmüştür.[20]

Eğitim alanında ise iki önemli konudan bahsedilebilir: Bunlardan ilki Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde kurulan ilk bölümlerden birinin Hungaroloji kürsüsü olmasıdır. Böylece, Macar diline gösterilen önem ortaya konmuştur. Bu bölümün başına Prof. László Rásonyi getirilmiştir.

Macar kültürü ile harf devrimi arasında da ilişki vardır: Latin alfabesinin kabulü öncesi sunulan bir rapor Türklerin Macar alfabesini kullanmasını tavsiye etmekteydi. Zsuzsa Kakuk, Atatürk'ün bizzat Macar alfabesi üzerine çalışma yaparak Gyula Németh'in Almanca **Sammlung Göschen** serisinde yayımlanan, Türkçe dilbilgisinin (1916 - 1917) Latin harfli metinlerini incelediğini yazmıştır.[21]

Yukarıda ressam kişiliğine atıfta bulunulan Zajti Ferenc, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti üyesi olmuş; Atatürk'ten büyük teveccüh görmüştür. Birinci Türk Tarih Kongresi'nde sunum yapan tek yabancı olmuştur. *Hint-Avrupa Kavimlerinin Akrabalığı Üzerine* başlıklı bir sunum yapmış, Hintliler-Macarlar ve Türkler arasında akrabalık ilişkisi olduğunu öne sürmüştür.

Türk akademik tarihçiliğinde ve türkolojide kilometretaşı kabul edilecek isimler de Macaristan'da çalışmalarını yürütmüşlerdir: Hamit Zübeyr Koşay, Tayyib Gökbilgin, İbrahim Kafesoğlu, Ragıp

[20] Vecdet Erkun, **Budapeşte'den Ankara'ya**, s.42-43.
[21] Kühne, **Mesleki Terbiyenin İnkişafına Dair Rapor**, İstanbul, 1939, s.9. Ayrıca bkz. Zsuzsa Kakuk, "Az ankarai egyetem hungarologiai intézete", **Keletkutatas**, 1990 tavasz, 116-126.

Hulusi Özdem, Sami Nihat Özerdim, Hasan Eren ve Şerif Baştav bu isimler arasında sayılabilir.

Macarların Atatürk Algısı

Atatürk'ün Macarlara gösterdiği teveccüh bir kenara bırakılırsa, madalyonun öteki yüzünde Macar kamuoyunun da Atatürk'e ve yeni kurulan cumhuriyete odaklandıkları görülebilir. Bunun sebepleri o dönemde Macaristan resmedilerek açıklanabilir. Macaristan 1867 yılında varılan bir uzlaşı ile Habsburg İmparatorluğu'nda Alman kökenlilerle beraber egemen eşit ulus hakkını elde etmiş, böylece anılan tarihten itibaren genişleyerek tarihinin en büyük sınırlarına erişmişti. Dünya Savaşı sonrası hayli ağır hükümler içeren Trianon Antlaşması'nı imzalayarak büyük toprak kaybı yaşamış, yüklü tazminat ödemeye mahkûm edilmiştir. Böylece, Macar kökenli on milyon kişi anavatan sınırları dışında azınlık statüsüne düşmüştür. Bu şartlar altında ülkenin sosyal ve idarî yapılanması milliyetçi bir oligarşi üzerine şekillenmiştir. Bu yapının sacayakları asilzadelerden, ruhban sınıfından, yüksek devlet memurlarından ve taşradaki küçük asilzadelerden oluşmaktaydı.[22] Trianon Antlaşması'nın ağır hükümleri halkta memnuniyetsizlik yaratmış, bu da milliyetçi duyguları tetiklemiştir. 1930'dan itibaren bu milliyetçi yükseliş revizyonist eğilimi beraberinde getirecektir. Öte yandan, 1920'den itibaren ülke içinde eğitim, terbiye ve kültür politikasına büyük önem verilmiş; 30'lu yıllarda ise "Trianon zinciri" bir bakıma kültür yayılmacılığı ile kırılmaya çalışılmıştır. Çeşitli ülkelerle kültür anlaşmaları imzalanmış, ikili anlaşmalar çerçevesinde yurtdışına öğrenciler gönderilmiştir. Meseleye Macarların penceresinden

[22] Comte Sforza, "Macar Oligarşisi", **Fikir Hareketleri**, 22 Mart 1934 Perşembe, Yıl: 1, Sayı: 22, s.1.

bakacak olduğumuzda, Atatürk'ün kültür açılımına Macarların verdiği desteğin altında buna benzer bir eğilimin yattığını söylemek olasıdır.

Trianon Antlaşması'nın Sevr kadar ağır hükümler içermesinden ötürü Türklerin Mustafa Kemal Paşa önderliğinde Sevr'e karşı çıkış mücadelesi Macarlar tarafından ilgiyle izlenmiştir. Bu dönemde Türk çıkarlarını savunan *Magyarság* Gazetesi'nde millî mücadeleye yönelik Türkiye lehinde yazılar çıkmış, gazete Ankara'ya bir muhabir göndermiştir.[23] Büyük Taarruz ve zaferin ardından Macar Meclisi, 5 Kasım 1922 tarihinde Mustafa Kemal Paşa'ya bir iftihar kılıcı hediye etme kararı almıştır. Mustafa Kemal Paşa, kararı sevinçle karşılamış ve Macar Meclisi'ne hitaben bir teşekkür mektubu yazmıştır.[24]

Bu dönemde ülkenin başında bulunan isimlerin Atatürk hakkında söylediklerini burada paylaşmak istiyorum. Macar Kral Naibi Amiral Horthy inkılâp sürecini *"Macar halkı ve ben ekselanslarının yiğit önderliği altında kardeş Türk milletinin soyunun gücünü ve geleneksel yurtseverliğinin kanıtlayan olağanüstü çabalarını pek büyük bir sempati ve derin bir hayranlıkla izliyoruz."* biçiminde değerlendirmiştir. Yine, dönemin başbakanı Gyula Gömbös, 22 Ekim 1932 tarihinde "*Türkler'e karşı üç noktada güçlü bağlarla bağlıyım: Birincisi bir ırktan Asyalı olmaklığımız, ikincisi Genel Savaşta Türklerden*

[23] Bu konuya ilişkin bkz. Laszlo Rasonyi, "Atatürk Özgürlük Savaşı'nın Macar Basınında Yankıları", **Belleten,** c. XLV, S. 177 (Ocak 1981), s.79-86.

[24] **Atatürk'ün Bütün Eserleri**, Cilt XVI., s. 91'den **Hakimiyet-i Milliye**, 22 Ağustos 1923, No. 895, s.3.

gördüğümüz yüksek askerlik yeteneği ve üçüncüsü Büyük reisinizin dehası ile yapılan büyük inkılâptır." diyerek Türk milletini onore etmiştir.[25]

Zajti Ferenc'in Türk sevgisini gösteren bir anıyı ise Hasan Cemil Çambel şu şekilde paylaşmıştır: *"…Macar âlimi [Zajti Ferenc], ruhundan yaralanmış bir canlı heykel gibi, yüzü kıpkırmızı ve gözleri dolu, ayağa kalktı, sandalyesini geriye itti, ve Atatürk'ün önünde iki dizi üstüne çökerek, ve onun elini iki elleri arasına alarak, tekrar tekrar öptü, öptü, mukaddes hakikat önünde huşu ile ibadet eder gibi, yüzüne gözlerine sürdü. Bu ulvî manzara önünde sofrayı bir mabet sükûtu kaplamıştı."* [26]

1930'lu yıllarda değişimci bir eğilim içine giren Macaristan ile mevcut statükonun korunması taraftarı Türkiye, özellikle Balkan Antantı'nın oluşturulduğu dönemde fikir ayrılığına düşmüşlerdir. Ancak, ilişkiler, Macarların Atatürk'e ve reformlarına duydukları saygıdan ötürü kötüleşmemiştir. Esasen, Macar kamuoyunun intibasını Atatürk'ün ölümü üzerine Macar meclis başkanı Gyula Kornis'in ifadeleri en iyi biçimde açıklayacaktır: *"Birinci dünya savaşından sonra Macarlara ve Türklere karşı fazla çok zor barış şartlar koyuldu. Atatürk Türkiye'yi kurtardı, ama Macaristan'ı kimse kurtaramadı."*[27] Nitekim, Atatürk'ün cenaze töreninin yapılacağı 21 Kasım Pazartesi günü ulusal yas günü ilan edilmiş, Macar heyeti cenaze için Türkiye'ye gönderilmiştir. O dönemde Macaristan'da

---

[25] Melek Çolak, "Macaristan'da Revizyonizm ve Balkan Paktı Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1923-1938)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,** Yıl:4, Sayı: 8 (2005), s. 1.

[26] Hasan Cemil Çambel, **Makaleler, Hatıralar-Bir İmparatorluk Nasıl Battı?**, s.42-43. Ferenc, bu hareketini Atatürk'ün Macar ulusunu taltif eden sözleri sonrasında yapmıştır. Bu söz için bkz. dipnot 11.

[27] Vecdet Erkun, **Macar Basınında Mustafa Kemal Atatürk**, Ankara, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2003, s.20.

öğrenci olarak bulunan Vecdet Erkun'un ifadesine göre, resmi törenlerin haricinde Budapeşte halkı da evlerine siyah bayrak asarak Atatürk'ün ölümü üzerine yas tutmuşlardır[28]

SONUÇ

Atatürk'ün 1921 yılında sarfettiği *"Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir"* sözünü ünlü Macar halk şairi Petöfi'nin etkisinde kalarak söylediği ileri sürülebilir. Bilindiği gibi, *"Kalk ayağa ey ehl-i vatan"* dizesinin sahibi vatan şairi Namık Kemal'i fikirlerinde etkileyen şair Petöfi olmuştur. Atatürk'ün millî mücadele döneminde Namık Kemal'den yaptığı alıntıları ve uyarlamaları göz önüne alırsak Petöfi'den etkilenmiş olması da mümkündür. Atatürk'ün kahramanlığıyla ön plana çıkan ve bunu hitaplarında telaffuz etmekten çekinmediği Macar ulusuna sadece bu vasfından ötürü teveccüh göstermekle kalmamış, aynı zamanda kültürel ve sanatsal anlamda da Macarların birikiminden istifade etmiştir. Atatürk'ün bu ilgisinin kökeninde yılların getirdiği birikim vardır, bunu anlamak için de Osmanlı-Macar ilişkilerine bakmak gerekir.

Macarlar ise tarihten gelen derin akrabalık hisleriyle Türklere sarılmış, Trianon Antlaşması sonrasındaki dönemde Atatürk'ün önderliğindeki milli mücadeleyi yakından takip etmişlerdir. Millî Mücadele sonrasında da ilişkileri sıcak tutmuşlardır. Özetle Macarlar, Türklere Sevr'e boyun eğmeyip başkaldırdıkları için, Türkler ise Macarlara kültürel ve ilmî birikimlerinden ötürü karşılıklı olarak birbirlerine saygı duymuşlar; iki ülke arası ilişkileri geliştirmek için azamî gayret sarf etmişlerdir.

[28] Erkun, **Budapeşte'den Ankara'ya**, s.35.

KAYNAKÇA

Atatürk'ün Bütün Eserleri, c.XVI, Kaynak Yayınları.

Comte Sforza, "Macar Oligarşisi", **Fikir Hareketleri**, 22 Mart 1934 Perşembe, Yıl: 1, Sayı: 22.

ÇAMBEL, Hasan Cemil, **Makaleler, Hatıralar-Bir İmparatorluk Nasıl Battı?**, TTK, Ankara, 1987.

ÇOLAK, Melek, "Atatürk'ün Macar Bahçıvanı János Máthé'nin Anılarında Ankara", **Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi**, Yıl 4, Sayı 7 (Bahar 2008), 181-193.

ÇOLAK, Melek, "Macaristan'da Revizyonizm ve Balkan Paktı Çerçevesinde Türkiye-Macaristan İlişkileri (1923-1938)", **Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları,** Yıl:4, Sayı: 8 (2005).

Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi c.V, Kültür Bakanlığı – Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, 1993.

ERKUN, Vecdet, **Budapeşte'den Ankara'ya,** Ankara, Türk-Macar Dostluk Derneği Yayınları, 1999,

ERÖDİ, Béla, **"Csok Jasa!" Atörök Kültöttség Látogatásának Emlékkönyve / Çok Yaşa! Türk Heyetinin Ziyaretinden Hatıra Kitabı**, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayını, Budapeşte, 2001.

KUTAY, Cemal, **Avrupa'da Sultan Aziz**, Sile Matbaası, 1970.

KUTLAY, Evren ve FODOR, Gábor, **Osmanlı Sarayı'nda Bir Macar Piyanist: Géza Hegyei,** Pera-Blätter 40, Orient-Institut İstanbul, Bonn, 2023

Millet Meclisi Tutanak Dergisi, D. IV, C. 4, S.31 (Kasım 1931).

NAZIR, Bayram, **Macar ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlı'ya Sığınanlar**, İstanbul, Yeditepe, 2006.

UÇAN, Prof. Dr. Ali, "Türk-Macar Kültür/Müzik İlişkilerine Ve Türk-Macar Karşılaştırmalı Halk Müziği Araştırmalarına Genel Bir Bakış", **Türk-Macar Halk Müziğinin Karşılaştırmalı Araştırması Sempozyumu**, 27 Mayıs 2004, Macaristan Cumhuriyeti Ankara Büyükelçiliği, Ankara, 2005.

YUSUFOĞLU, Hicran, "Tarihten Günümüze Türk-Macar İlişkileri", **2023**, Sayı: 59 (15 Mart 2006)

Macar Kralı ve Ulusal Kahramanı Layos Kossuth'un Türkiye Yılları

Prof. Dr. Bayram Nazır[1]

1849'a Kadar Lajos Kossuth

Lajos Kossuth, 19 Eylül 1802'de soylu bir ailenin oğlu olarak dünyaya geldi. Hukuk öğrenimi gördü ve bir süre avukatlık yaptı. Devlet hizmetine girmek için yaptığı başvurunun reddedilmesi üzerine babasının yanında çalışmaya başladı. 1832'de Pozsony'deki (bugünkü Bratislava) ulusal meclise (Diet) seçilen Pal Vecsey'in bu göreve gitmemesi üzerine yerine Kossuth gönderildi. Fakat Kossuth, mecliste temsil ettiği kişinin yerine söz alma hakkına sahip değildi. Yine de, bu meclisin coşkulu ortamı, Kossuth'un siyasal ve toplumsal görüşlerinin biçimlenmesinde belirleyici bir rol oynadı. Kossuth, parlamentonun ilk gününden itibaren bölgesel ve ulusal oturumlara katıldı. Oturumlarda olup bitenleri dikkatle not etti.

Kossuth, dönemin liberal uygulamalarının Macaristan'da da yaşama geçirilmesini ve her türlü adaletsizliğe son verilmesini istiyordu. Kossuth için özgürlük her şeyden önce ulusal özgürlük anlamına geliyordu. Bu yüzden öncelik siyasal mücadeleye verilmeliydi.

[1] Gümüşhane Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Rektör Yardımcısı.

Kossuth, tutanakları yayımlanmayan meclis oturumları üzerine mektuplar yazarak sesini duyurmaya çalıştı. Bu mektuplar, çoğaltılarak Macaristan'ın her bir köşesine ulaştırıldı ve çok sayıda kişi tarafından ilgiyle okundu. Fakat 1836'da meclisin dağılması üzerine Kossuth, dokunulmazlık hakkını kaybetti ve yazılarında dile getirdiği görüşler yüzünden 5 Mayıs 1837'de tutuklandı. Kossuth'un tutuklanması şaşkınlık uyandırdı ve hükümete karşı bir dizi sert protestolar yapıldı. 18 ay tutukluluk döneminin ardından yıkıcılık suçundan 4 yıl hapis cezasına çaptırıldı. Kossuth, hapisteyken vaktini sadece savunmasına harcamakla geçirmedi. Hapsedilir edilmez annesinden kitaplar istedi ve dış dünya ile bağlantısını kesmedi. Yabancı dil bilgisini geliştirdi ve Almancadan kitaplar çevirmeye başladı.

1840'ta ilan edilen afla serbest bırakıldığında, halkın kahraman gözüyle baktığı bir kişi durumuna geldi. Kendisine *Pesti Hirlap* gazetesinin yayın yönetmenliğini teklif eden Lajos Landerer'e "*gazetenin redaksiyonu görevini bana verdiğin takdirde Pesti Hiralp gazetesinin hiçbir zaman çıkmayacağından endişe duymuyor musun*? diye sordu. Fakat Landerer, Kossuth'u teskin etti. Gazetede yayımlanan etkileyici makaleleri kendisine çok sayıda yandaş kazandırdı. Kossuth pek çok yazısında reform fikirlerini halk arasında yayarak, var olan feodal durumun devam etmeyeceğini vurguluyordu. Gazetenin baskısı başlangıçta 60 iken sonra 5000'e kadar yükseldi. O dönemde Habsburg monarşisinde çıkan tirajı en yüksek gazeteydi. Fakat onun yazılarının kitlelere ulaşması bazı çevrelerde tedirginlik yarattı. Kossuth'un yazıları sansürcüleri de uğraştırıyordu. Onun yazılarının sansür edilebilir gibi olmadığı, zira ya hepsini silmek ya da hepsine izin vermek gerektiği Viyana'ya rapor edildi. Onun

yazılarına daha fazla tahammül edilemeyince 1844'te gazetenin sahibi tarafından görevinden uzaklaştırıldı.

1847'de Peşt eyaleti tarafından toplanacak mecliste eyaleti temsil etmekle görevlendirildi. Meclisin toplanmasından sonra ulusal muhalefetin önderliğini üstlendi. Şubat 1848'de Paris'ten ihtilal haberleri geldiğinde, bu ortamın yarattığı koşullardan faydalanarak harekete geçen Kossuth 3 Mart 1848'de mecliste son derece etkileyici bir konuşma yaptı. Ardından reform yanlılarının programını temel alarak İmparatora sunmak üzere hazırladığı bildiriyi meclise onaylattı ve devrimin yarattığı kargaşa ortamından da faydalanarak Viyana hükümetine bu bildiriyi kabul ettirdi.

Bildirinin onaylanmasından sonra Başbakan Kont Batthyany tarafından maliye bakanlığına getirildi. Kossuth, Macar birliklerinin İtalya'ya gönderilmesini Viyana'nın kabul etmeyeceği siyasi koşullara bağlaması, Viyana ile siyasi ilişkileri kopma noktasına getirdi. Aynı zamanda Sırp ve Hırvat tehdidine karşı ulusal bir ordu kurulması çağrısında bulundu. Hırvat birliklerinin Eylül 1848'de Macaristan'ı işgal etmeleri onun bu düşüncesinin yersiz olmadığını ortaya koydu. İşgalden sonra Battyany görevinden çekildi ve Kossuth geçici hükümetin başına getirildi. Macar birlikleri kısa sürede işgal ordularını ülkeden çıkarmayı başardı. Avusturya İmparatoru I. Ferdinand'ın aralık ayında yeğeni Franz Joseph lehine tahtan çekilmesi ardından yapılan anayasal değişikliklerle, 1848 İhtilali sırasında Macaristan'ın elde ettiği haklara son verildi. Kossuth hükümetinin buna yanıtı ise 14 Nisan 1849'da Macaristan'ın bağımsızlığını ilan etmek oldu.

Macarlar, başlangıçta Avusturya'ya karşı başarılı bir şekilde savaşmışlarsa da, Rus ordularının Avusturya'nın yardım çağrısını kabul ederek Macar topraklarına girmesi ile savaşın seyri değişmeye başlamıştır.

Kossuth'un Osmanlı Devleti'ne İlticası

Kossuth, özellikle Temaşvar yenilgisinden sonra Macar özgürlük savaşının tamamen kaybedildiği sonucunu çıkardı ve 11 Ağustos'ta, devlet başkanlığı görevini Görgei'ye devrettikten sonra Arad'ı gizlice terk etmeğe karar verdi. Eşiyle vedalaştıktan sonra, emir subayı Sandor Asboth'un refakatinde Arad'dan yola çıktı ve Lugos'a vardı. Lugos'a vardığında sokaklar mülteci kaynıyordu ve Kossuth, bunların bir kısmını şahsen tanıyordu.

Kossuth, 14 Ağustos'ta Lugos'tan ayrılarak Orsova'ya geldi. Buradan, kendisi ve yanındakiler için sığınma talebini içeren bir mektubu Sultan Abdülmecid'e gönderdi. Sultan da verdiği cevapta mültecilerin kendisinin misafiri olduklarını, saçlarının bir teline zarar gelmektense tebaasından 50.000 kişinin kurban edilmesini yeğleyeceği cevabını vermişti. Fakat Kossuth, Avusturya askerleri tarafından takip edildiğinden Sultan'ın cevabı kendisine ulaşmadan 19 Ağustos 1849'da Osmanlı Devleti'ne iltica etti.

Sınırı geçerken tanınmamak amacıyla ne kadar gayret göstermişse de bunda başarılı olamadı. Hatta sakalını tamamen kestirmiş, bıyıklarını kısaltmış ve öndeki açıklığı kapatmak için öne doğru taradığı saçlarını kendisini kel gösterecek şekilde arkaya taramıştı. Fakat buna rağmen Kossuth, kamufle olmayı başaramadı. Tanınmamak için her yolu denemesine rağmen Severin'deki

görevliler tarafından, kendi deyimiyle "*Dostluk güvencesi veren bir yığın sözlerle*" karşılandı.

Kossuth'un Macaristan Topraklarını Terk Ederken Yaptığı Konuşma

Her insana anavatanını kaybettiği andan itibaren suların şırıltısı ve rüzgârın uğultusu yabancıdır. İnsanlar, kaderin kendilerine ön gördüğü birçok olumsuzluğa katlanabilirler, hatta yaşanan talihsizliklere dost bile olabilirler, fakat vatansızlığın verdiği acılara asla dayanamazlar. Kossuth belki de bu düşüncelerle Macaristan topraklarından ayrılmadan önce yere diz çöküp yerleri kucaklamak istercesine kollarını açtı, halkının kanıyla sulanmış toprakları öptü ve bütün kaderlerin belirleyicisine sessizce bir dua gönderdi. Yaşlı gözlerle etrafındakilere bakındı ve son bir nefes çekerek, vatanına şu sözlerle veda etti:

"Tanrı seninle olsun sevgili vatanım! Tanrı seninle olsun Macarların anavatanı! Tanrı seninle olsun acılar ülkesi! Artık dağlarının tepesine bakamayacağım; annemden özgürlüğün ve adaletin sütünü emdiğim anavatanım diyemeyeceğim artık...!

Senin mutluluğun için çalışırken, senden ayrılmak zorunda kaldığım için beni affet. Şu anda senin sadık oğullarınla birlikte diz çöktüğüm bu küçük alandan başka hiçbir yerini özgür diye nitelendiremediğim için beni affet. Bakışım senin üzerine düşüyor ey zavallı vatanım! Seni acılar içinde kıvranıyor görüyorum. Geleceğe bakıyorum, senin geleceğinde acıdan başka hiçbir şey yok. Ovaların kırmızı kanlarla sulandı. Bu kırmızı kanlar, yapılan tahribatla oğullarının kutsal topraklarına göz diken düşmanlarına karşı kazandıkları sayısız zaferlerin yasını tutarcasına simsiyah olacak.

Kaç minnettar kalp dualarını her şeye kadir Tanrı'nın kapılarına gönderdi. Cehennemi bile insafa getiren ne kadar gözyaşı döküldü uğruna. Macarların vatan sevgisine ve uğrunda ölebilecek olduklarını gösterecek kaç kan gölü aktı. Buna rağmen sevgili vatanım köle oldun...!

Aman Tanrım! Sana yalvarıyorum. Eğer birçok tehlike altında başarı kazandırdığın halkını seviyorsan onu ezdirme.

Gör sevgili vatanım, oğlunun çaresizlik içinde sınırdan sana nasıl seslendiğini!

Zaman hızla akıp gitti. Kader, senin tarihin üzerine sarı siyah harflerle senin ölümünü yazdı ve üzerine mühür basması için kuzeydeki belayı çağırdı. Fakat güneyin kızıllaşan sabah güneşi bu mührü bozacaktır.

Gör sevgili vatanım, uğruna bu kadar kanlar dökülen senin için çocuklarının kemiklerinden oluşan tepelerde zulüm çiçekleri açarken kimse üzülmüyor.

Bak sevgili vatanım! Meyvelerinle beslediğin nankörün tepeden tırnağa kadar seni mahvetmek için sana karşı nasıl durduğunu gör. Fakat sen asil ulusum, bütün bunlara, ümidini kaybetmediğinden katlandın ve kaderine küsmedin.

Macarlar gözlerinizi benden ayırmayın. Çünkü şu an dahi, göz yaşlarım sizin için akıyor ve üzerinde çömeldiğim bu toprak hala sizin adınızı taşıyor.

Düştün, ulusların en sadığı kendi tokatının altında kaldın. Senin mezarını kazan düşmanların ve sana karşı sürülen halkların topları değil; onlar, senin vatan aşkınla geri püskürtüldüler. Seni silah bırakmaya zorlayan Karpatlardan sızan Moskoflar değildir. Ey sadık vatanım sen satıldın. Senin idam kararın, vatan sevgisinden şüphelendiğim biri

tarafından verildi. Düşüncelerimin en sakin olduğu zamanda bile onun vatan haini olacağından şüphelenmektense Tanrı'nın varlığından şüphelenirdim. Sen, bir iki gün önce vatanı kanının son damlasına kadar koruyacağı sözü üzerine yönetimi kendisine teslim ettiğim kişi tarafından ihanete uğradın. Ona altının rengi, uğruna dökülen kanların renginden daha cazip geldiği için bir vatan haini oldu. Şeytanla işbirliği yaptığında altın, onun gözünde onu terkeden vatanının tanrısından daha değerliydi.

Macarlar! Benim sadık vatandaşlarım! Bu insana yerimi bırakmak zorunda kaldığım için beni muhakeme etmeğin. Halk ona güvendi, ordu onu sevdi ve de o da o zamana kadar sadakatini ispatladığı için bunu yapmak zorundaydım! Yine de bu insan, ulusun güvenini kötüye kullandı ve ordunun sevgisini küçümsedi.

Seni, uğruna sadakatle savaştığın özgürlüğü sevdiğim gibi seviyorum. Ey Avrupa'nın en sadık halkı! Özgürlüğün ilâhı seni hiç unutmayarak Tanrı seni her zaman yüceltsin. Benim temel aldığım düşünceler Willhelm Tell'in yaptıkları değil, Washington'un fikirleriydi. Ben sadece Tanrı'nın insanları hür yarattığı gibi bir ulus istiyorum.Gelecek bahara güzel çiçekler açacak bir zambak gibi öldün. Kış geldiği için sen ölüsün. Fakat bu kış Sibirya'nın soğuk havası altında ezilen asil kader arkadaşınınki gibi çok uzun sürmeyecek. Hayır, on beş ulus senin mezârını kazdı fakat on altıncısından binleri seni kurtarmak için gelecek.

Şimdiye kadar olduğun gibi sadık kal, İncil'in kutsal sözlerine bağlan, kurtulman için dua et ve dağların kurtarıcılarının top sesleriyle çınladığında millî marşını söyle.

Tanrı sizinle olsun sadık vatandaşlarım! Tanrı ve bağımsızlık melekleri sizinle olsun! Kendinizle gurur duyabilirsiniz çünkü Avrupa'nın aslanı ihtilalcileri yenmek üzere ayağa kalktı. Bütün uygar dünya size kahramanlar

olarak hayranlık duydu ve bu kahraman halkın meselesi özgür ülkelerin en özgürü tarafından desteklenecektir.

Bu kadar kahramanın kanıyla sulanan kutsal toprak Tanrı seninle olsun. Bu kutsal kan lekelerini halkının sana sevgiyle yardıma koşacağının bir delili olarak sakla.

Tanrı seninle olsun Macarların genç kralı unutma ki milletim seni seçmedi. Ümit ediyorum ki bu sözün tasdik edildiğini göreceğiniz gün gelecek. Buda harabeleri üzerinde olsa bile.

Her şeye kadir olanın kutsaması sizin üzerinize olsun benim asil milletim. İnan! Ümit et!

Kossuth ve arkadaşları 20 Ağustos'ta Severin'den Vidin'e doğru hareket etti ve 23 Ağustos'ta Vidin'e vardı. Kendisine tahsis edilen konağa yerleştikten sonra Kossuth, ilk iş olarak şehrin Valisi Ziya Paşa'yı ziyaret etti. Bu ziyarette Paşa'dan İstanbul'a gitmesi için izin istedi. Ancak Paşa, İstanbul'dan bu hususta kendisine bir talimat gelmediğini, bu sebeple buradan daha ileriye yolculuk yapabilmesi için izin veremeyeceğini söyledi.

Kossuth, Paşa'yı ziyaretinden hemen sonra Sadrazam Mustafa Reşid Paşa'ya bir mektup gönderdi. Mektupta, Macar özgürlük savaşının başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra aralarında kendisinin de bulunduğu insanların şansız bir şekilde ülkelerinden ayrılmak zorunda kaldıklarını yazmıştı.

Kossuth, Osmanlı Devleti'ne ilticasını Reşid Paşa'ya şu cümlelerle anlatıyordu: "*Padişah Hazretlerinin asâleti ve zât-ı âlînizin yüce duyguları ve bilgeliğiyle yönetilen hükümetinizin cömert politikası sayesinde, mutsuzluğun acılarını hafifleten bir güvenin telkin edildiği ülke*

olan Türkiye'ye sığınmış bulunmaktayım". Kossuth, ayrıca Osmanlı Devleti'nin mültecilere gösterdiği nazik ve kibar davranışından ötürü Mustafa Reşid Paşa'ya ve onun şahsında tüm hükümet üyelerine minnettarlığını sunmuştu

Kossuth, Vidin'de birçok mülteci tarafından ziyaret ediliyordu. Fakat o, bu ziyaretlerin azına karşılık veriyordu. Onun ziyarette bulunduğu kişilerin başında Vidin Valisi Ziya Paşa geliyordu. Kossuth'un kaldığı konakta korumasını "Halil" adında birisi yapıyordu. Halil, aynı zamanda Kossuth'un en sadık arkadaşlarından birisiydi.

Bu arada, Vidin kampında Kossuth'u üzen hadiseler de yaşanıyordu. Aslında, Vidin'de bu tür hadiselerin yaşanacağını hiç kimse tahmin edemezdi. Kossuth'la alakalı birçok asılsız iddia ortaya atılmıştı ve bu iddialar korkunçtu. Öyle ki, mülteciler, bu iddialara inanacak olsalar Kossuth'un işi gerçekten zorlaşacaktı. Söylentilere göre Kossuth, Vidin'e gelirken, yolda Erdel köylerinin birinde, Dembinski'nin eşiyle aynı odayı paylaşmak zorunda kalmıştı. Bu vesile ile Madam Dembinski, değer verdiği Kossuth ile daha yakından tanışma fırsatı bulmuştu. Bu tanışmadan sonra da ona daha saygılı ve sevecen davranmaya başlamıştı. Hatta, Vidin'de bir komşu olarak eşi ile birlikte Kossuth'u sürekli ziyaret ettiğinden ve hasta iken kendisine bakıp yemek gönderdiğinden dolayı, kısa bir süre sonra, bu tanışıklıktan derin bir arkadaşlık ortaya çıkmıştı. Kossuth'a düşman olan gazetelerin muhabirlerinden bazıları, Kossuth'u dünya karşısında gülünç duruma düşürmek amacıyla, bu arkadaşlığı bir aşk olarak tanıttılar. İş o kadar ciddi bir boyuta ulaşmıştı ki, Kossuth taraftarı gazeteciler de bunun bir dedikodu olduğunu yazmak zorunda kaldılar. Hatta, 10 Kasım 1849 tarihli "*Ost Deutschen Post*"

gazetesinin İstanbul muhabirine göre, bu dedikoduların amacı, Kossuth ile eşinin arasını açmak, Bayan Kossuth'u ortaya çıkarmak ve teslim olmasını sağlamaktı. Muhabir, Kossuth'u zor duruma sokan dedikodulara karşı bir savunma yazısı yazma gereği de hissetti. Gazetelerdeki bu polemikler uzun süre devam etti. Ancak, bu iddia ve söylentiler 1850 yılının başlarında Bayan Kossuth'un, Şumnu'ya eşinin yanına gelmesiyle sona erdi.

Kossuth kendisini mültecilerin dert ortağı olarak sunup grubun moralini yükseltmeye çalışıyor, zaman zaman da mültecilere hitaben konuşmalar yapıyordu. Onun nutukları mülteciler tarafından kutsal sözler olarak görülüyor ve hatasız kabul ediliyordu. Mültecilerin Vidin kampında yaşamlarını iyi bir şekilde sürdürebilmeleri için, başta Ziya Paşa olmak üzere, Türk yöneticiler ile sürekli iletişim halindeydi. Kossuth, Bâbıâli'ye gönderdiği mektuplarla da, mültecilerin Avusturya'ya iade edilmesini engellemeye çalışıyordu. Aynı zamanda, batıdaki güçlü mercileri de zorluyor ve özellikle İngiltere ve Fransa kamuoyunu Macaristan lehine çevirmenin yollarını arıyordu. Kendisine tahsis edilen evde yoğun bir çalışma temposu içerisindeyken, yaveri Asboth ve tercümanı Szöllösy sürekli yanında bulunuyordu. Kossuth, bunlarla sadece aynı çatı altında değil, aynı odada kalıyordu. Asboth ve Szöllösy sürekli olarak Kossuth'a moral vermeğe çalışıyorlardı.

Vidin'deki Mültecilerin Gündelik Hayatları

Tuna Nehri kenarında kurulan çadırlara yerleştirilen mültecilerin kampında her akşam Macar ve İtalyan ulusal melodileri çalınıyordu. Albay Kotona, kamp komutanıydı ve kampın denetiminden sorumlu olan Türk görevlisiyle sürekli iletişim

halindeydi. Kampın dışına çıkmak isteyenler ilk önce Macar, sonra da Türk kumandanından izin almak zorundaydı. Vidin'i gezmek için bu izinlerden subaylar her gün, askerler ise haftada ancak bir defa yararlanıyorlardı. Macar ordusunun yönetim kadrosunda bulunan yüksek rütbeli subaylardan yanlarında yüklü miktarda para getirmiş olanların bir kısmı, kendi imkanlarıyla şehrin içinde yaşıyorlardı.

Mülteciler, kampta zaman geçirmek ve konuşulacak bir konu bulabilmek için tutmuş oldukları günlük notları gözden geçiriyorlardı. Subaylar, gruplar halinde bir araya gelerek geçmiş hakkında tartışmalar yapıyorlardı. Tartışmaların ağırlık noktasını, Avusturya'ya karşı yapılan Macar Özgürlük savaşının kaybedilmesi oluşturuyordu.

Mültecilerin Vidin'e gelmelerinden sonra daha önce çok ucuz olan sebze fiyatlarında anormal bir yükseliş olduğu dikkat çekmektedir. Örneğin, mültecilerin şehre geldikleri gün 10 para olan üzümün kilosu bir iki gün sonra 20 paraya çıkmıştı. Fiyat tarifelerindeki bu anormal artış üreticileri sevindirirken, doğal olarak halk tarafından pek hoş karşılanmıyordu. Bununla birlikte, bu anormal yükselişe rağmen, mültecilere buradaki fiyatlar, yaşadıkları ülkeye göre daha ucuzdu.

Bu arada mülteciler arasında eğitim seviyesi yüksek olanlar Vidin'deki sosyal hayattan hareketle Osmanlı Devleti'nin dünü, bugünü ve geleceği hakkında yorumlar yapıyorlardı. Osmanlı'ların daha önceki yüzyıllarda Macaristanla yaptıkları savaşlar, Erdel ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler ve Vidin şehrinin bu ilişkilerdeki rolü hakkında çıkarımlarda bulunuyorlardı. Ayrıca Vidin kampında

mülteciler arasında askeri gösteriler ve güreş gibi sportif faaliyetler yapılıyordu.

Dil farklılığı yüzünden mültecilerle kamp yetkilileri arasında bazı sorunlar yaşanıyordu. Bu durum, özellikle mültecilerin alışveriş için Vidin pazarına çıktıklarında kendisini iyice hissettiriyordu. Daha da önemlisi, Ziya Paşa hiçbir Avrupa dilini konuşamadığından mülteci şefleriyle iletişim kurmakta bazen güçlük çekiyordu. Bununla birlikte, bazı mülteciler karşılaştıkları zorlukları daha kolay çözüme kavuşturabilmek amacıyla, dilleri ile aynı grupta yer almasının avantajından istifade ederek Türkçe öğrenmişlerdi.

Mülteciler geçici olarak Vidin'e yerleştirilmişti. Bunların nereye iskan edilecekleri, halledilmesi gereken önemli bir sorun olarak Osmanlı Devleti'nin karşısında duruyordu. İstanbul'da bu konu üzerinde uzunca müzakereler yapıldı. Neticede mülteciler için en uygun yerin Şumnu olduğuna karar verildi. Çünkü, bu şehir, gerek İstanbul'a yakınlığı gerekse ikliminin uygunluğu bakımından onlar için daha elverişliydi. Üstelik, savunma açısından da Vidin'e göre çok daha iyi bir konuma sahipti. Bu arada, bütün mülteciler gibi Kossuth da Şumnu'ya gitmekten memnundu. Zira o, Şumnu'dan kolayca İstanbul'a ulaşabileceğini ve yapmak istediklerini burada daha rahat yapabileceğini düşünüyordu. Yine ona göre, ikinci ikametgah yeri olarak seçilen Şumnu, Macar mültecileri için amaca en uygun yerdi. Çünkü o, Avusturya ve Rusya'ya karşı açılacak bir savaşta Macarların buradan hareket etmelerinin daha kolay olacağı inancındaydı.

Kossuth ve mülteciler Vidin'de yaklaşık 2.5 ay kaldıktan sonra Şumnu'ya nakledildiler. Mültecilerin Vidin'den Şumnu'ya

yolculukları yoğun kar yağışı ve soğuk nedeniyle yaklaşık üç hafta sürdü. Mültecilere yolculukları sırasında Türk askeri saygı ve hürmette kusur göstermedi. Türk makamlarının, mültecilerin her yerde saygı ile karşılanması için, İstanbul'dan sert emirler aldıkları bir gerçekti. Zira, Osmanlı Hükümeti, mültecilerin şikayetçi oldukları subayları cezalandırmakta en ufak bir tereddüt göstermiyordu.

Mültecilerin Şumnu'da Yılbaşı Kutlamaları

Mülteciler, 1850 yılını Şumnu'da idrak etmişlerdi. 1849 yılı Macarlar için kara bulutlarla başladı ve korkunç bir depremle bitti. Büyük ümitlerle başlayıp çaresizliklerle biten bir yılın ardından yılbaşı, mülteciler için bir nebze de olsa üzüntülerini unutabilecekleri bir gündü. Mülteciler, 1 Ocak 1850 gecesi Ermeni kilisesinde Kossuth'un da katılımıyla bir araya gelmişlerdi. Gecede Protestan Rahip Acs, mültecilere Macarca bir konuşma yapmıştı. Bu konuşmadan etkilenen ve savaştan yaralı olarak çıkan bazı mülteciler gözyaşlarını tutamamışlardı. Acs'in konuşmasından sonra, "*Tanrı Macarları Kutsasın*" (Isten ald meg a Magyart) marşı okunmuştu. Noel kutlamaları bittikten sonra mülteciler, yeni yılını kutlamak için Kossuth'un evine gitmişlerdi. Kossuth, mültecilerin yaptığı bu jesti kabul etti ve gelecek baharda silahlı olarak Macaristan'ı kurtarmak için yeniden harekete geçeceklerini söyledi

Kossuth'a Başarısız Kalan Suikast Girişimleri

Bu arada Macar Kralı Kossuth'a Şumnu'da bir dizi suikast girişiminde bulunuldu. Böyle radikal bir planın ortaya konması önemli nedenlere dayanmaktaydı. Asıl amaç, Kossuth'u öldürerek Macarlar'ı lidersiz bırakmaktı. Bu şekilde mültecilerin dirençleri tamamen kırılacaktı. Mülteciler, önderlerini kaybetmenin verdiği

çöküntüyle de kendi kendilerine dağılacaklardı. Diğer bir amaç ise, mülteci liderlerinin güvenliğine kastetmek suretiyle, Bâbıâli'yi Avrupa Devletleri önünde küçük düşürmekti. Bu plan başarıya ulaşacak olursa, Osmanlı Devleti'nin mültecilerin güvenliğini sağlayamadığını bütün dünya görmüş olacaktı.

Kossuth'a ilk suikast 1849 yılının sonlarına doğru düzenlendi. Swetozar Jassinger adlı bir şahıs, İstanbul'da işi gücü olmayan birkaç Sırp ve Hırvatı toplayarak, onları silahlandırdı. Bunların asıl amacı, Kossuth ve Murad Paşa'yı (Bem) öldürmekti. Ancak bu suikast girişimi başarısızlıkla sonuçlanmış ve yakalananlar mahkemede yargılanarak cezalandırılmıştı. Fakat suikast senaryosunu hazırlayan Jassinger, kaçmayı başarmıştı.

Diğer bir komplo da 1850 yılına bir-iki gün kala gerçekleştirilmeye çalışıldı. Bu kez, Kossuth'u öldürmek için, Jasmagy adında birisi suikast teşebbüsünde bulunmuştu. Jasmagy'nin Avusturya'nın Vidin ve Ruscuk konsolos yardımcısı ile kuvvetli bir ilişkisi vardı. Aynı zamanda bu şahıs, anavatanlarına dönmeleri için, Vidin'deki mülteciler arasında yoğun propaganda faaliyetlerinde bulunmuştu. Jasmagy'nin faaliyetlerini bilen Türk yetkilileri, mültecilerin dikkatli olmaları için uyarıda bulunmuştu. Ayrıca Kossuth'un ikamet ettiği evin çevresindeki güvenlik önlemleri artırılmıştı.

Aslında bu tür tuzak ve komplolar, Kossuth'un popülaritesini daha da artırıyordu. Hem bu suikast girişimleri hem de sonuçları Kossuth'u güçlendiriyor ve mültecilerin ona bağlılığını daha da kuvvetlendiriyordu.

Bayan Kossuth'un Şumnu'ya Gelişi

Kossuth'un eşi Theresa'nın 2 Şubat 1850'de Şumnu'ya gelişi mülteciler ve özellikle de Kossuth için hoş bir sürpriz olmuştu. Kossuth, Osmanlı Devleti'ne iltica etmek için Arad'dan ayrılmağa karar verdiği zaman, çocuklarının geleceğinin belirsizliği yüzünden Theresa, kendisine eşlik edememişti. Bayan Kossuth, annelik sorumluluğunu yerine getirmek için Arad'da kocasıyla vedalaşmış ve çocuklarını aramaya karar vermişti.

Bayan Kossuth savaş süresince annelik ve eşlik görevini büyük bir sabırla yerine getirmişti. Onun tek amacı çocuklarını da alarak saklandığı yerden çıkmak ve ülkeyi terk etmekti. Fakat Theresa, çocuklarıyla iletişim kurmayı başaramamıştı. Çünkü Kossuth'un üç çocuğu da Avusturya tarafından yakalanarak gözetim altına alınmıştı. Bayan Kossuth ise, Avusturya askeri birlikleri tarafından her yerde arandığı halde ele geçirilememişti. Theresa, Macaristan'da bir soydaşının evinde kalıyordu. Çocuklarını beraberinde Osmanlı Devleti'ne getiremeyeceğini anlayınca tek başına eşinin yanına gitmeye karar vermişti. Bu kaçışta ona, başlangıçta Mayerhoffer adlı bir genç eşlik etmişti. Mayerhoffer, bayan Kossuth ile Peşte'ye gitmiş ve buradan da Szemlin'e geçmişti. Burada pasaport temin edilmesinden sonra bir muhafız gözetiminde Belgrat'a ulaşmışlardı. Bayan Kossuth bu şehirde Sardunya konsolosunun evine sığınmıştı. Bu evde bir süre kaldıktan sonra, Bridham adlı bir İngiliz, onu Şumnu'daki eşinin yanına götürme görevini üstlenmişti. Bridham'ın yardımları sayesinde bayan Kossuth, 2 Şubat 1849'da Şumnu'ya ulaşmıştı. Theresa'nın Şumnu'ya gelişi mülteciler arasında büyük sevinç yaratmıştı. Mülteciler onun kendilerine katılmasını kutlamak üzere bir fener alayı düzenlemiş, ayrıca bir de balo tertiplemişlerdi.

Eşinin Şumnu'ya gelmesi hem mültecilerin yaşantılarında önemli değişikliklere neden olmuş, hem de Kossuth'un mücadele azmini artırmıştı.

Kossuth'un Şumnu'da Mültecilere Hitaben Yaptığı Konuşma

Macar ve Polonyalı mülteci şefleri 15 Şubat 1850'de Kütahya'ya gitmek üzere Şumnu'dan ayrıldılar. Mültecilerin büyük çoğunluğu Şumnu'da kalmıştı. Lajos Kossuth'un Şumnu'dan ayrılışı oldukça dramatik olmuştu. Mülteciler hatıratlarında, Kossuth'un Şumnu'ya veda ettiği sahneyi, hayatlarının en acıklı olayı olarak kabul ederler. Ayrılış günün sabahında mülteciler ve çok sayıda Türk toplanarak sessiz bir şekilde Kossuth'un gelmesini bekliyorlardı. Nihayet Kossuth, ikamet ettiği evden ayrılarak, kendisini bekleyen toplulukla vedalaşmak üzere onların karşısına geçti ve şu veda konuşmasını yaptı:

"*Kardeşlerim! Hayatımda ilk zor adımı anavatanımın topraklarını ve asil ulusumu terketmek zorunda kaldığımda atmıştım. İkincisini de cesur ordumdan artakalan sizlerden ayrılıp, Avrupa'dan atılıp mezarımın beni beklediği bir yere sürülmek zorunda kaldığım bugün atıyorum. Siz hala güçlü ve dayanıklısınız. Siz hala anavatan için silah tutmak gerektiğinde sırada iken, ben, gücümün biraz daha azaldığını hissediyorum. Ben kaderin kaçınılmaz emrine uyuyor ve benden önce aynı kaderi yaşamış olan Rakoczy'yi takip ediyorum. Atalarımız Asya'dan gelmişlerdi. Biz onların torunları, şimdi onların geldikleri yere geri dönmek zorundayız. Bu, kaderin acımasız emridir. Eğer anavatana dönebilme şansına sahip olabilirseniz kemiklerimin yabancı bir ülkede çürümesine izin vermeyiniz. Bu konuda bana söz verdiğinizi ve sözünüzü kesinlikle tutacağınızı biliyorum ve bundan eminim*"

Kossuth'un bu duygu yüklü konuşması üzerine, Graf Ladislaus adında bir mülteci subay öne çıkıp, şunları söyledi:

"*Büyük adam! Sen dünyanın gözü önünde temiz ve paksın. Macar ulusunun indinde, seçildiğin ilk günkü saygıyı hala elinde tutuyorsun. Sen, yaşamak zorundasın ve yaşamalısın. Biz, kemiklerini değil, seni canlı olarak anavatana geri götüreceğiz. Buna Tanrı'nın adına yemin ediyoruz*". Ladislaus'un bu konuşmasından sonra bütün mülteciler "*Yemin ederiz*" diye bağırdılar.

Kossuth Kütahya'da

Mülteciler, 18 Şubat'ta Varna'ya geldiler. Bir gün sonra, kendilerine tahsis edilen gemi ile Varna'dan ayrıldılar. 23 Saat süren bir yolculuktan sonra 20 Şubat'ta Gemlik iskelesine ulaşıldı. Ancak kötü hava koşulları nedeniyle Bursa'da bir ay zorunlu bekleyişten sonra 31 Ocak 1850'de Kütahya'ya vardılar. Başlangıçta Kütahya'ya 57 mülteci gönderilmişti. Fakat bir süre sonra Avusturya Hükümeti ile Bâbıali, 26 kişilik bir grubun daha Şumnu'dan Kütahya'ya gönderilmeleri hususunda mutabakat sağlamışlardı.

Kossuth ve diğer mülteci şeflerinin Kütahya'ya gelmesiyle bir anda bütün dünyanın gözü bu şehir üzerine odaklaştı. Çünkü Macarlar ve Polonyalılardan oluşan yaklaşık 100 seçkin mülteci burada yaşıyorlardı. Avrupa ve Amerika'da Kütahya şehrini sütunlarına çıkarmayan az sayıda gazete kalmıştı.

Kütahya'daki mülteciler, genel olarak vakitlerini okuma yazmayla, Türkçe ya da İngilizce öğrenmekle geçiriyorlardı. Kossuth da Kütahya'da boş durmuyor, İngiltere ve Fransa'daki arkadaşlarıyla sürekli mektuplaşıyordu. Çok iyi derecede İngilizce ve Fransızca bildiğinden mektupları politik arenada büyük yankı uyandırıyordu.

Kossuth, mektuplarında özellikle Macar trajedisinden dolayı Avrupa'daki dengenin bozulduğuna dikkat çekiyordu.

Kossuth ve arkadaşlarının gözetimini Süleyman Refik Bey yapıyordu. Mültecilerin hatıratlarında belirttikleri gibi Süleyman Bey, çok şakacı ve sevimli bir kişiydi. Kossuth, Kütahya'da dünyanın politik konumu hakkındaki bilgileri Osmanlı Devleti'nde görevli olan İngiliz ya da Kuzey Amerikalı diplomatlar vasıtası ile elde ettiği İngiliz ve Fransız gazetelerden öğreniyordu. Çalışma saatleri dışındaki vaktini çocuklarına yetiştirmeye harcıyor, dinlenmek için de oturduğu konağın dışındaki bahçeyi kullanıyordu. Doğu gezginleri tarafından ziyaret edilmediği tek bir hafta bile geçmiyordu. Onu ziyaret edenler arasında Bursa'daki İngiliz Konsolosunun damadı Lonkaros da bulunuyordu. Lonkaros, Kossuth, Batthyany, General Perczel ve Meszaros ile General Wysocky'nin resimlerini çizmiştir. Bu resimleri İstanbul'da Lotoğrafya destgahında bastırıp taliplilerine satıp yüklü miktarda para kazanmıştır.

Kossuth'un Hazırladığı Türkçe Gramer

Kossuth'ta iyi bir dil yeteneği olduğu için kısa sürede Türkçe'yi öğrendi. Daha sonra öğrendiklerini belirli bir sisteme sokarak Türkçe gramer hazırladı. Bazı tarihçiler, Türkiye'ye sığındıktan üç ay sonra, 1849 Aralık ayında, Kossuth'un Türkçe konuştuğunu, yazdığını ve okuduğunu ileri sürerler. El yazısı ile yazılmış bu gramerin özgün nüshası bugün Ulusal Macar Arşivi'nde bulunmaktadır. Bu kitap büyük, sert kaplı ve çizgili bir defterdir. Üzerinde "*Türkçe Gramer*" yazılıdır. Defter 48 sayfadan oluşmakta ve son kısımlarında boşluklar vardır. Kossuth, defteri Kütahya'da birinci harfinden sonuncu

harfine kadar kendisi yazmıştır. Ancak, 48. sayfada herhangi bir not düşülmeden gramer sona ermektedir. Yani Türkçe gramer tamamlanmamıştır. Burada cevaplandırılması gereken soru acaba neden Kossuth grameri bitirmeden yarıda bırakmıştır? Öğle anlaşılıyor ki Kossuth, Kütahya'daki misafirliğinin ikinci yarısında artık Batı Avrupa ve Amerika'ya yapacağı yolculuğun hazırlığına başladığından grameri bitirmeğe zaman ayıramamıştı. Bir diğer önemli soru ise Kossuth'un Türkçe'yi kimden öğrendiğidir? Şu andaki bilgilerimiz Kossuth'un Türkçe'yi Adolf Orosdi'den öğrendiğini göstermektedir. Gerçekten de mülteciler arasında Orosdi'nin adına tesadüf etmekteyiz.

Kossuth'un Çocukları Kütahya'da

Kütahya'da 18 Haziran 1850'de Kossuth'un çocuklarına kavuşması dolayısıyla bir tören tertip edildi. Kossuth törende duygusal bir konuşma yaptı. Çocuklarını sağ olarak Kütahya'ya ulaşmasını sağlayan Sultan Abdülmecid ve hükümetine teşekkür etti. Süleyman Refik Bey'in bildirdiğine göre, çocuklarından uzun süre ayrı kalan Kossuth, onlara kavuştuğu sırada şu konuşmayı yaptı: "*Bu bîçâre çocuklarımın zâlimler ellerinden kurtarub melce-i penâh ve merhâmet-i 'adâletlerine ilticâ etmiş fukâra baba ve analarına böyle mu'azzezen ve mükerremen gönderilmesi ve Der-'aliyye'den hîn-i müfârakatlarında dahî 'atiyye-i seniyye ihsân buyurulması ve bâb-ı merhametlerine ilticâ edeliden berü bi'l-cümle Macar fukarâlarına olan merhamet ve inâyâtı bir vechile îfâsı teşekkür olunur hâlât değildir ve ahâli-i Macaristan bütün bütün esîr olsalar yine bir zerresinin edâ-yı teşekkürü değildir ve Cenâb-ı Allah rûy-ı arzı halk edeli böyle bir pâdışâh-ı ma'den-i 'adâlet gelmemişdir ve aşinâ-yı tevârîh olanların malûmudur. Rabbim 'ömr ü şevket-i şâhânesini müzdâd ve firâvân ve düşmanlarını makhûr ve perîşân*

buyursun. Değil Türkistan 'umûm üzere bütün dünyada olan bîkes fukarâyı bağışlasun ve Sultan Abdulmecîd Efendimizin ve Sadrazam Devletlü Übbehetlü Reşîd Paşa Hazretlerinin bir mûyine ahâli-i Macaristan ve 'umûm üzere ahâlî-i Avrupa kurbân olsun deyü ağlayarak du'â eyledi ve sâir rüfekâları dahî bülend-âvâz ile Türkçe -âmîn deyü feryâd eylemiş oldukları..."

Kossuth'u Kütahya'dan Kaçırma Girişimleri

Kütahya'da bu küçük fakat önemli mülteci grubunu telaşlandıracak olaylar da yaşanıyordu. Bu tür olayların ilki, 27 Temmuz 1850'de Henningsen Frigyes Karoly'nin Kütahya'ya gelmesiyle yaşandı. Henningsen, İngiltere'de yayın yapan "*Examiner*" gazetesinin ortağıydı. Henningsen, daha önce "*Thomson*" takma adıyla Vidin'e gelmiş ve Kossuth ile birçok kere görüşmüştü Kossuth'un Kütahya'ya gelmesinden üç ay sonra, Henningsen'i de burada görüyoruz. O, İzmir Valisi Halil Paşa'dan yol buyruldusu alarak, İzmir'den Kütahya'ya geldi. Henningsen, Kossuth ile görüşüp, ona çeşitli makamlardan yazılan mektupları ulaştırdı. Süleyman Refik Bey ile de bir görüşme yaparak, Kütahya ve Karahisar taraflarında av yapmak istediğini söylemişti. Fakat, Henningsen'in, Vidin'de Kossuth ile sık sık görüştüğünü bilen Süleyman Refik Bey, onun Kütahya'ya gelişine şüphe ile bakıyordu. Bu şüphe üzerine Süleyman Refik Bey, Henningsen'in ne amaçla Kütahya'ya geldiğini araştırdı. Sonuçta, gerçekten de, Henningsen'in Kütahya'ya boş bir amaçla gelmediği ortaya çıktı. Süleyman Refik Bey'in bazı mültecilerden aldığı bilgilere göre Henningsen, fırsat bulduğunda başta Kossuth olmak üzere, mültecileri kaçırmaya teşebbüs edecekti. Süleyman Refik Bey, Henningsen'in Kütahya'ya

geliş amacını öğrendikten sonra mültecilerin korunmalarıyla ilgili tedbirleri daha da artırdı.

Kossuth'u Kütahya'dan kaçırma planlarından bir başkasını da Rumlar organize etmek istemişlerdi. Plana göre, Rumlardan birkaç kişi kiralanacak ve bunlar Kütahya şehrini ateşe vereceklerdi. Kossuth, yangında oluşacak panik havasından istifade edilerek kaçırılacaktı. Fakat bu plan da bir önceki gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Zira Bâbıâli, Kossuth'u kaçırmak için yapılan bu planı önceden haber almış ve Süleyman Refik Bey ile Kütahya Kaymakamını uyarmıştı. Gerek Sadaret gerekse Seraskerlikten Süleyman Refik Bey'e yazılan bütün yazılarda, başta Kossuth olmak üzere, mültecilerin kaçırılması operasyonlarına karşı dikkatli olunması istenmişti.

Kossuth'u Kütahya'dan kaçırma girişiminde bulunan bir başka kişi de Jasmagy idi. Jasmagy, Şumnu'da Kossuth'a bir suikast teşebbüsünde bulunmuştu. Ancak, bu suikast başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Buna rağmen Jasmagy, Kossuth ve diğer mülteci şeflerinin peşini bırakmamış ve Eylül 1850'de Kütahya'ya gelmişti. Jasmagy'nin Kütahya'ya gelmesinden rahatsız olan mülteciler, Kossuth'a gidip onu şikayet ettiler. Kossuth da durumu Süleyman Refik Bey'e bildirdi. Mültecilerin şikayeti üzerine Süleyman Refik Bey, Jasmagy'e 30 saat içerisinde Kütahya'yı terk etmesini söyledi. Ancak, verilen sürenin dolmasına rağmen, Jasmagy şehri terk etmedi. Hatta, Süleyman Refik Bey'e müracaatta bulunarak, birkaç gün daha Kütahya'da kalmasına izin verilmesini istedi. Fakat, onun ne maksatla Kütahya'da bulunduğunu bilen Süleyman Refik Bey, bu isteğe olumsuz cevap verdi. Bunun üzerene Jasmagy, şehri terk etmek zorunda kaldı Mülteciler, alınan bütün önlemlere rağmen,

özellikle Avusturyalı ajanlarca sıkı bir şekilde takip ediliyordu. Onlardan birinin firar etmesi veya söz konusu ajanlarca kaçırılması, Bâbıâli'yı oldukça güç durumda bırakacaktı.

Bâbıâli, Rusya ve Avusturya'nın bütün baskılarına rağmen mültecileri iade etmemişti. Kossuth ve arkadaşlarını misafir etmek suretiyle özgürlüğün koruyucusu olduğunu Avrupa'ya göstermişti. Bu tavır, Avrupa'da Osmanlı Devleti lehine olumlu bir kamuoyunun oluşmasına neden olmuştu. Kossuth'u kaçırmak için tertip edilen bu tür tuzak ve komploların başarıya ulaşması halinde Osmanlı Devleti, Avrupa'nın sempatisini kaybetmiş olacaktı. Bu yüzden de Bâbıâli, Kossuth'un güvenliğine büyük önem veriyordu. Nitekim Sadaret, 8 Eylül 1850'de Süleyman Refik Bey'e bir yazı göndererek; ajanlar tarafından rahatsız edilen Kossuth ve arkadaşlarının Bursa'ya nakledilmelerinin uygun olup olmayacağını sormuştu. Sadaret, özellikle Avusturya ajanlarının sık sık geldikleri Kütahya'da artık mültecilerin muhafazalarının imkansız olduğu görüşündeydi. Mültecilerin Bursa'ya nakledilmek istenmesinin bir diğer önemli sebebi de, kış mevsiminin Kütahya'da şiddetli geçmesiydi. Bu da, bu tür iklim koşullarına alışık olmayan mültecileri rahatsız ediyordu. Halbuki, Bursa'nın havası Kütahya'ya göre daha yumuşaktı. Süleyman Refik Bey, mültecileri Kütahya'ya götürürken, yaklaşık bir ay Bursa'da kalmıştı. Dolayısıyla o, Bursa'nın mülteciler için uygun olup olmayacağı hakkında en sağlıklı bilgiye sahipti.

Ancak Süleyman Refik Bey, Sadaretle aynı görüşte değildi. Zira, Kossuth ve arkadaşlarının korunmalarına büyük dikkat gösteriyordu. Ayrıca, Kütahya'ya gelen Jasmagy ve diğer ajanların da gerekli uyarılardan sonra şehri terk ettiklerini ifade ediyordu. Bu

sebeple, mültecilerin Kütahya'dan Bursa'ya nakledilmelerinin uygun olmayacağını Sadaret'e bildirdi.

Görüldüğü gibi Kossuth, ülkesinden çok uzaktayken bile önemli birisidir. Bu sebeple de kaçırılmak istenmektedir. Türkler herşeye rağmen değerli konuklarını korumak zorundaydılar. Nitekim bunu da başarmışlardı. Zira bu başarı, Türklerin kendi prestijlerini de korumaları demekti.

Süleyman Refik Bey'in Görevinden İstifa Etmesi

Kossuth ile mültecilerin muhafızı Süleyman Bey arasında zaman zaman gerginlikler de yaşanıyordu. Şöyle ki, Avusturya Hükümeti ile yapılan uzun müzakerelerden sonra mültecilerin bir kısmının serbest bırakılmasına karar verildi. Ancak bu karar, Kütahya'da duyulunca mülteciler buna tepki gösterdiler. Hatta, işi Süleyman Refik Bey ile tartışma noktasına kadar götürdüler. Süleyman Refik Bey, onların bu beklenmedik tepkilerini Bâbıâli'ye bildirdi ve arkasından görevinden istifa etti. Fakat, istifası Bâbıâli'ce kabul edilmediği gibi, yaptığı hizmetlerden dolayı taltifî de kararlaştırıldı. Bu olay, İstanbul'da derin bir üzüntü meydana getirdi. Ancak Bâbıâli, mültecilerin yaptıklarına karşılık onlara bir ceza vermeği düşünmüyordu. Reşid Paşa, bu fiili işleyenlerin cezalandırılmaları durumunda, bütün Avrupa kamuoyunun ayağa kalkacağını ve bu nedenle herhangi bir cezanın verilmeyeceğini belirtmişti. Bu sebeple Bâbıâli, kötü söz sahibine aittir felsefesiyle hareket ederek bu olaylar karşısında sessiz kalmıştır

Osmanlı Devleti'nin Mültecileri Kabul Etmesinin Yankıları

Mültecilerin Osmanlı Devleti'ne ilticasıyla bu olay kapanmamış ve bu defa yoğun bir diploması trafiği başlamıştır. Osmanlı diplomasi

literatürüne "*Mülteciler Meselesi*" olarak geçen bu hadisede Başta Sultan Abdülmecid olmak üzere bütün devlet adamları, savaş riskini göze alarak, Rusya ve Avusturya'nın mültecileri iade isteğini reddetmişlerdir.

Sultan Abdülmecid, Rusya ve Avusturya'nın mültecilerin kendilerine iade edilmeleri için, Bâbıâli üzerinde yoğun baskı kurdukları dönemde şu deklarasyonu yayınladı: "*Tacımı veririm, tahtımı veririm fakat, devletime sığınanları asla geri vermem.*" Bu deklarasyon, mültecilerin Sultan'a büyük sevgi duymalarını sağladığı gibi, Avrupa'da da geniş yankı uyandırmıştı.

Sadrazam Mustafa Reşid Paşa ileri görüşlülüğü, zekası ve almış olduğu eğitimle dönemin önde gelen simalarındandı. Paşa, Macar ve Polonyalıların Osmanlı ülkesine iltica etmek üzere sınıra geldikleri haberini aldığı zaman, bu gelişmeden memnun kalmıştı. Zira, mutlakıyet rejimine karşı mücadele veren bu kişileri kabul ve himaye etmek suretiyle, Avrupa'ya özgürlüğün koruyucusu imajı verilmiş olunacaktı. Paşa, bu sorun karşısındaki tutumunu Rusya ve Avusturya'nın Bâbıâli üzerinde yoğun baskı kurduğu sırada bile değiştirmedi. Nitekim Meclis-i Mahsûs'un 8 Eylül 1849'daki toplantısından sonra, Sultan'a arz ettiği tezkiresinde şu görüşleri dile getirmişti: *Mülteciler iade edildiklerinde ya kurşuna dizilecekler ya da Sibirya'da yer altında bulunan maden ocaklarına gönderileceklerdi. Sibirya'ya gönderilmeseler bile bir kalenin zindanına atılmaları veya küreğe vurulmaları kesindi. Bu nedenle, Osmanlı Devleti'ne sığınan bu insanları geri vermek, onları cellada teslim etmekten farksızdı. Böyle bir tutum ise, asırlar boyu insancıllığı ve misafirperverliği ile tanınan Osmanlı Devleti'ne yakışmazdı"*

Osmanlı Devleti'nin mültecilere bu sıcak yaklaşımı, hürriyet ve insan haklarının bu denli savunucu rolünü üstlenmesi İngiltere, Fransa ve Amerika Birleşik Devletleri'nde büyük yankı uyandırdı. Nitekim Okyanus'un öteki kıyısında bulunan ve o sıralarda Avrupa'daki gelişmelere ilgi duymayan Amerika Hükümeti, Washington'a gönderilen Osmanlı elçisini sıcak bir şekilde karşılamıştı. ABD Başkanı, elçiyi kabulünde Sultan'ın mülteciler meselesinde ortaya koyduğu tavırla başta Amerikan halkı olmak üzere bütün aydın ülkelerin sempatisini kazandığını söylemişti. Aynı şekilde Avrupa basını, mülteciler meselesinden dolayı Osmanlı Devleti için sempati, Avusturya ve Rusya için de antipati oluşturmak amacıyla etkili yayınlar yapıyorlardı.

Özellikle İngiltere kamuoyunda Osmanlı Devleti lehinde büyük bir sempati oluşmuştu. Nitekim Osmanlı Devleti'nin Londra Sefiri Kostaki Mussurus Paşa İngiltere'ye vardığında İngiliz gençleri, Osmanlı Hükümeti'nin sırf mağdur ve perişan olmaları yüzünden ülkelerini terk edip Osmanlı'ya sığınan bu insanlara göstermiş olduğu misafirperverliğin bir nişanesi olarak, Paşa'nın bindiği arabanın atlarını sökerek kendileri arabayı çekmişlerdi. Yine, Osmanlı Devleti'nin Paris Sefaretinde görevli bulunan Rıza Efendi'nin Babıali'ye göndermiş olduğu mufassal raporda mültecilere gösterilen üstün misafirperverliğin ve diploması sahasında Rusya ve Avusturya'ya karşı takınılan tavrın Fransız kamuoyunu birkaç günde nasıl etkilediği ayrıntılı olarak anlatılmıştı.

Gerek Kossuth'un elimizdeki mektupları gerekse mültecilerin hatıralarından Türklerin kendilerine gösterdiği üstün misafirperverliğin onların üzerinde memnuniyet verici bir etki bıraktığı açıkça anlaşılmaktadır. Nitekim Kossuth, Osmanlı

Devleti'nden ayrıldıktan sonra İngiltere'ye gitmişti. İngiltere'de yaptığı konuşmada hayatını güvence altına alan ve kendisini düşmanlarına teslim etmeyen Türkleri şu şekilde övmüştü: "*Bugünkü hayatım ve hürriyetime sahipliğim Avusturya ile Rusya'nın tehditlerine, baskılarına rağmen beni ve arkadaşlarımı muhafaza eden Türkler sayesindedir. O Türkler ki, yüksek hislerle ve insan haklarına saygılı oluşları ile tüm tehditlere boyun eğmediler. Türk milleti bu yönüyle üstün bir güce sahiptir. Türkiye'nin bugün ve istikbalde mevcut olması Avrupa'nın ve insanlık aleminin yararınadır. Ben, Türklerden gördüğüm lütuf ve saygının hatıralarıyla yaşayacağım*."

Kossuth ve Arkadaşlarının Kütahya'dan Ayrılmaları

Osmanlı Devleti ile Avusturya Hükümeti arasında varılan mutabakat gereği Kütahya'da bulunan mültecilerin bir kısmı serbest bırakılacaktı. Serbest bırakılacak olan mültecilerin sayısı 69 kişiydi. Fakat Kossuth bu grup içerisinde yer almıyordu. Kossuth, Kütahya'daki arkadaşlarının serbest bırakılmalarını engelleyemeyeceğini anlayınca, aile doktoru Spaczek'ten başkasına canını emanet edemeyeceğini söyleyerek, onun Kütahya'da kalmasını istedi. Ayrıca en fazla ihtiyaç duyduğu kişiler arasında yer alan, tercümanı Cseh'in de Kütahya'da kalmasını sağladı. Kossuth'un girişimleri sonucunda doktoru ve tercümanından başka 11 mülteci daha Kütahya'da kalmış ve 56 kişinin Kütahya'dan ayrılması kesinleşmişti. Bu grupta yer alan 26'sı Macar ve 30'u Polonyalı olan mülteciler Ahmed Bey'in refakatinde Kütahya'dan Gemlik'e götürüldüler ve oradan da Avrupa'ya gönderildiler.

Bu mülteci taifesi Kütahya'dan ayrıldıktan sonra geride Kossuth'un da içinde bulunduğu 51 mülteci kalmıştı. Avusturya

hükümeti ile yapılan uzun müzakerelerden sonra bu mülteci grubunun da Eylül 1851'de serbest bırakılmasına karar verildi.

Süleyman Refik Bey, mültecilerle tek tek görüşerek onların Amerika veya İngiltere'den hangisine gitmeyi tercih edeceklerini sordu. Batthyany Süleyman Refik Bey'e Fransa elçisi tarafından kendisine pasaport ve mektup gönderildiğini, mektupta 15 Eylül'de Marsilya'ya hareket edecek vapurla kendisinin bu ülkeye gönderileceğine dair söz verildiğini, dolayısıyla bu zamana kadar Çanakkale'de kalmayı istediğini söyledi. Kossuth ve General Wysocki, hangi ülkeye gitmeye henüz karar vermediklerini ve bu kararı Gemlik'te vereceklerini söylediler. General Perczel ise, Amerika'ya gitmeyi çok istediğini, ancak eşinin hamile ve doğumunun yakın olması sebebiyle, bunun imkansız olduğunu ifade etti. Eşinin Gemlik'te doğum yapması halinde burada bir ay kalmak zorunda olduğunu Süleyman Refik Refik Bey'e iletti. Eğer doğum Gemlik'te olmazsa, bu özel durum nedeniyle, Amerika yerine İngiltere'ye gideceğini söyledi. Eşinin yolda doğum yapması halinde ise Malta Adası'na çıkacaktı. Ancak Perczel'in eşi, Gemlik'e giderken yolda doğum yaptı. Eşinin doğumu üzerine Perczel, Süleyman Refik Bey'e arkadaşlarıyla beraber yolculuk yapamayacağını söyledi. Süleyman Refik Bey, bunun üzerine Perczel, eşi, çocukları ve maiyetinde bulunanların Bursa'ya gönderilmelerini uygun gördü.

Süleyman Refik Bey, Kütahya'dan Gemlik'e vardıktan sonra burada en fazla bir gece kalınacağını, dolayısıyla mültecilerin İngiltere veya Amerika vapurlarından hangisine bineceklerini kendisine bildirilmesini istediyse de kesin bir cevap alamadı.

Nihayet Kossuth yaklaşık 1.5 yılını geçirdiği Kütahya'dan 1 Eylül 1851'de ayrıldı. Eylül'de Gemlik'ten gemiyle yoluna devam etti ve 10 Eylül'de Çanakkale'ye vardı. Orada Mississippi adını taşıyan Amerikan savaş gemisine bindi ve 51 arkadaşı ile birlikte Osmanlı Devleti'nden ayrıldı. Kossuth Amerika'ya gitmeden önce her ne pahasına olursa olsun Fransa ve İngiltere'ye uğramak istiyordu. Çünkü, Macar özgürlük savaşında Avrupa'da sağlamış olduğu sempatiyi canlandırıp sürdürmek amacındaydı. Fakat Fransız makamları kendisine giriş izni vermeyi reddettiler. Yolculuk sırasında uğradığı İngiltere'de birçok gösteriye katılarak halk arasında büyük coşku uyandıran konuşmalar yaptı. Amerika ve İngiltere'de coşkulu kalabalıklar tarafından karşılandıysa da bütün çabalarına karşın Amerika ve İngiliz hükümetlerini Macaristan'da yürütülen mücadeleye destek vermeye ikna edemedi. Kossuth Amerika'dan döndükten sonra İngiltere'ye yerleşti. Yakın dostluk ilişkisi kurduğu İtalyan Mazzini'nin ısrarı üzerine, Mazzini önderliğindeki devrimci komiteye girdi. İngiltere'den İtalya'ya giden Kossuth, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun kurulmasıyla sonuçlanan 1867 uzlaşmasından önce, gelişmelerden duyduğu kaygıları dile getiren bir mektup yayımladı. Fakat bu mektup, olayların akışını etkilemedi.

Son yıllılarını yalnızlık ve hastalıklar içinde geçiren Kossuth, 1894'te öldü. Macaristan'a getirilen cenazesi ulusal bir matem ortamında gömüldü. Cenaze törenine Macaristan resmi yöneticilerinden pek azı katıldı. Fakat on binlerin katılması milletin Kossuth'a verdiği değeri gösteriyordu. Çünkü Macaristan'ın doğuşu için onun kadar mücadele eden pek az çağdaşı olmuş daha fazlasını yapan hiç kimse belki de çıkmamıştı.

Kossuth'un sürgündeki anıları 13 ciltlik *Irataim az emigraciobol* (1850-95) adlı eserde, makalelerini ve konuşmalarını ise Összes Munkai (1948-61) makaleler ve söylevler başlığıyla yayımlanmıştır. Kütahya'da bulunduğu yıllarda hazırladığı Türkçe dilbilgisi kitabı ise *Lajos Kossuth'un Türkçe Grameri* (1968) S. Kakuk tarafından basılmıştır.

1855 Kars Savunmasında Macar Subaylar

Dr. Dursun Ayan[1]

Özet

Bu çalışmada 1848-49 Macar Bağımsızlık Savaşı sonrası Osmanlıya sığınarak 1855 Kars Savunmasında görev alan Macar subaylar konu edinilmiştir. Ayrıca bu subayların kısa hayat hikâyeleri ve Osmanlı ordusundaki isimleri verilmiştir. 1855 Kars Kalesinin Ruslara teslim edilmesiyle (Kars'ın Sükutu) ilgili General Kmety'nin [İsmail Paşa] *A Narrative of the Defence of Kars on the 29th September 1855* adlı hatıratına değinilmiştir. Bu çalışma Kırım Savaşı, Türk-Macar ilişkileri tarihi, Macar subayların istihdamı açısından da okunabilir. Konu ayrıca Kars tarihinin bir parçası olduğu gibi İngilizlerin Kırım Savaşındaki rolü bakımından da yeni okumalara imkân sağlayabilecektir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Kırım Savaşı, Kars Savunması, Macar subaylar, mülteci, biyografi

Hungary Army Officers Who Took Part in the Defence of Kars in 1855

Abstract

In this study, the subject is the Hungarian army officers who took refuge in the Ottoman Empire after the 1848-49 Hungarian War of Independence and took part in the 1855 Kars Defense. In addition, short life stories of these army officers and their names in the Ottoman army are given. General Kmety's [İsmail Pasha] memoir, *A Narrative of the Defense of Kars on the 29th September 1855,* about the surrender of Kars Castle to the Russians in 1855 (The Silence of Kars) was mentioned. This study can also be read in terms of the Crimean War, the history of

[1] Sosyolog.

Turkish-Hungarian relations, and the employment of Hungarian army officers. The subject will also enable new readings in terms of the role of the British in the Crimean War, as well as being a part of the history of Kars.

Key Words: Ottoman, Crimean War, Defense of Kars, Hungarians, army officers, biography

GİRİŞ

Milletlerin tarihi, insanların hayat hikayesi ilginç sahneler ortaya koymakta, bu sahneler ilginç coğrafya ve koşullarda kendini gösterebilmektedir. Bu satırlarda zamanın Macaristan topraklarında doğup daha sonra 29 Eylül 1855 Kars Savunmasına (Kars'ın Sükûtuna) şahit olan Macar askerlere değinilecektir. Onların Kars'a kadar gelen yolu da 1848-49 Macar Bağımsızlık Savaşı gibi bir mücadelenin, bir savaşın hikayesidir. Türk ordusunda görev almaları ise Kırım Savaşı gibi Birinci Dünya savaşından önceki milletlerarası ilk ittifak olan bir savaşta yer almalarıdır.

Kars farklı tarihlerdeki savunma ve işgallerle (Saygılı 2021) Türk şehirleri içinde bir serhat şehri olduğunu askeri ve gündelik tarih açısından göstermektedir. Kars Savunmaları Türk tarihi kadar savunma ve işgallerle ilgili diğer milletlerin tarihlerinde de yerini almaktadır. Kars'ın İşgali, Kars'ın Sükutu olarak tarihte yer alan 1855 Kars Savunması Fahrettin Kırzıoğlu'nun ve General Kmety'nin gözünde Kars Zaferidir (Kırzıoğlu 1955) (Kmety 1856). Çünkü kale kahramanca savunulmuş ancak Kırım Savaşının seyri gereği Ruslara 29 Eylül 1855'te teslim edilmiştir. 1855 Kars Kalesi savunması Kırım Savaşı çerçevesinde (1853-1856) gelişen bir durum olduğu gibi Türk-Rus Savaşlarının da önemli bir halkasını oluşturmaktadır.

1855 Kars Savunmasında görev alan Macar askerler 1848-1849 Macar Bağımsızlık Mücadelesinde Avusturya'ya karşı savaşan subaylardır. Avusturya'nın (Hapsburgların) isteği üzerine Ruslar Macarlar üzerine 200.000 kişilik dengesiz bir güçle gelmiş ve hayatta kalabilen Macar asker ve siyasiler Osmanlıya sığınmışlardır. Bu savaşçıların yazgısı Ruslarla Kars Kalesinde yeniden buluşmak olmuştur. İmparatorlukların milli devletlere evrilmesi doğal hukuk kavramlarının Avrupa düşüncesinde oluşmasıyla su yüzüne çıkmış olsa da her milletin farklı özel tecrübeleri de bu düşünceleri pekiştirmiştir. Türk ve Macar kavminin tarihi macerası da bugünkü milli devlet oluşuna kadar pek çok olayı sahneye koymuştur. 1855 Kars Savunmasına katılan Macar askerler Avusturya'ya karşı verilen 1848-49 Macar Bağımsızlık Mücadelesinden sonra 1849'da Osmanlıya sığınan mültecilerden din değiştirerek Kırım Savaşına katılanlardır. Çünkü Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması (1774) gereği onların geri iade edilmemesi için din değiştirimleri gerekmektedir.

Bu yazıda ele alınmayan Macar siyasiler de başta Lajos Kossuth olmak üzere Kütahya'da misafir edilmiş, uzun mültecilik yolu onu Macar milli kahramanı yapacak kadar diplomatik görüşme ve yazışmaya zorlamıştır (Bkz. Nazır 2014). Lajos Kossuth'un Kütahya'da Macar Anayasasını şekillendirdiği görüşü genel kabul görmektedir (Hermann 2003, 88-89). Örneğin, yine, General György Kmety (İsmail Paşa) ise sığınma sonrası Müslüman olmuş (ihtida etmiş), Macaristan bağımsızlığı için İstanbul, İtalya ve Londra'da faaliyette bulunmuş, tekrar Osmanlı ordusuna katılıp Ruslara karşı Kırım Savaşında (Kars Savunmasında) savaşmıştır.

Diplomasi - Güvenlik - İstihdam

Doğrudan taraf olarak Osmanlı-Rus-Avusturya arası, dolaylı olarak İngiltere-Fransa-Almanya-Amerika-Osmanlı arası görüşmeler, Macar mülteciler üzerinden yapılan pazarlıklar, tehditler, kayırmalar yoğun bir görüşme ağı örmüştür (Nazır 2014; Gümüş 2010). Bu ağda diplomatlar kadar idari ve askeri yetkililer de milletlerarası mütekabiliyet esasında yer almıştır. Mültecilerin güvenlikleri milletlerarası tehditlere, suikastlara ve casusların çıkardıkları iç kargaşalara, firarlara, adam kaçırmalara engel olacak şekilde Osmanlı yetkililerince sağlanmış hatta mültecilerin bazı yetkililere karşı uygunsuz davranışları bile bir devlet politikası olarak tolere edilmiştir (Nazır 2014). Tüm bunlar Sultan Abdülmecit'in "Tahtımı veririm ama mültecileri asla vermem" şeklindeki milletlerarası açıklamasına dayanmaktadır.

Osmanlı'nın mültecileri koruması pek çok örnek yanında General Kmety [İsmail Paşa] ve Josef Kohlman'ın [Feyzi Paşa] 1855 Kars'ın Sükutundan sonra Ruslara güvenmediği için bir an önce Erzurum'a götürülmesinde kendini göstermiştir. Bu iki önemli subayın Erzurum'a gitmesinde güvenlik için eşlik edenlere özel bir ücret ödenmiştir BOA (A.}MKT.MHM. 83 21). İhtida eden askerlerin Türkiye'de nereye yerleştirileceklerine, Ruslar görüş belirtse de güvenlikleri açısından Osmanlı karar vermiştir (Nazır 405-407).

1849 Mültecilerinin beslenme, giyecek, konaklama, nakil masrafları, geçici maaşlar, harçlıklar, bazılarının borçlarının ödenmesi gibi harcamaların Osmanlıya büyük masraf açtığı ilgili kayıtlardan anlaşılmaktadır (Nazır 2014, 118, 119, 120, 369). Ayrıca, Kossuth ile birlikte Türkiye'den ayrılan 55 siyasiye Marsilya'ya

giderken (10. Eylül 1951) dört torba içinde 40.000 (kırk bin) kuruş da harçlık verilmiştir (Nazır 2014, 404).

Kırım Savaşında ve özel olarak Kars Savunmasında İstihdam edilen mülteciler Osmanlı topraklarına girişte Şumnu'da İslamiyet'i kabul edip oradan Halep'e getirilerek iskân edilmişlerdir. Bunların dışında, Müslüman Bosnalıların Osmanlıya isyanını (Nisan 1850) bastırmak için Serasker Ömer Paşa ordusunda görev alan Albay Kohlmann [Feyzi Paşa] akla gelmektedir. Kaldı ki asıl adı Michel Lattas olan ve Avusturya'dan kaçarak (1828) Osmanlıya sığınan Serasker Ömer Paşa [Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa: 1806-1871] da başarılı muharebelerden sonra 1854'te Kırım Savaşının komutanlığına getirilmiştir (Saydam, Ömer Lütfi Paşa).

"Halep'te yerleştirilen mültecilere önce *bedel-i tayinat* adıyla yiyecek ve giyecek ihtiyaçlarını karşılayacak kadar ücret verilmiştir. General Richard Guyon'un [Hurşit Paşa] 7.500 kuruş maaşla … görevlendirildiğini duyanlar üzüntülerini belirtince … maaş cetvelleri hazırlanıp Seraskerliğe … sonra Sadarete yollandı. Sadaret [Jozef] [Murat] Paşaya ferik rütbesi verilmesine rağmen fiilen istihdam edilmediği için tayinat ve 7.500 kuruş, İsmail ve Ferhad Beylere 5.000'er kuruş maaş verilmesini kararlaştırdı. Diğer mültecilere de rütbelerine göre maaş ve tayinat verilmesi uygun görüldü" … Bu yıllarda Osmanlı ordusunda feriklere 10.000, mirliva olanlara 7.500 kuruş veriliyordu…. Mültecilere 2.500 kuruş eksik maaş veriliyordu" (Nazır 2014, 418-419).

Örneğin Kmety [İsmail] Paşa özelinde bakılırsa, maaş, terfi ve nişan konusunda yazışmalar olduğu Osmanlı Arşiv kayıtlarından görünmektedir. Kmety Paşa'nın maaşının düzeltilmesi ve bir kıt'a

nişan-ı hümayun verilmesi isteği ancak nişan verilmesi uygun görülse de maaş zammı alamadığı anlaşılmaktadır. (İ. HR 122/6110). Doğu cephesinde de istihdam edilen Macar general Richard Guyon'un [Hurşit Paşa] disiplin nedeniyle İstanbul'a çağrıldığı A.)MKT.NZD.136.79] arşiv kayıtlarından görülmektedir. Kırım Savaşından sonra da bazı Macar askerlerin Harbiye Nezaretinde istihdam edildiği bilindiği gibi daha sonraki yıllarda pek çok Macar uzman ve bilim insanı Türkiye'de çalışma imkânı bulmuş ya da özellikle davet edilmiştir.

Osmanlıların Macar topraklarından ayrıldıktan sonra Macar krallarını ve/ya soylularını Erdel ve Macaristan bağlamında destekledikleri ve misafir ettikleri bilinmektedir: II. Ferenc Rákócz, Imre Tököly, Ilona Zrínyi.

1848-49 Macar Bağımsızlık Savaşı

1848-49 Macar bağımsızlık mücadelesi Avusturya İmparatorluğunda kendini gösteren İtalyan, Hırvatistan isyanlarının bir parçası olarak imparatorlukların parçalanma döneminde ortaya çıkmıştır. 3 Mart 1848'de Kossuth'un Macar Milli Meclisini kurma talebi, Macar milli şairi Sandor Petőfi'nin *Ulusal Marş [Nemzeti Dal]* adlı şiirini sansüre girmeden Macar özgürlük mücadelesi günü kabul edilen 15 Mart 1848'de yayımlaması (Eckmann 1947, 85) Macar siyaset ve edebiyat tarihinin iki simasını ön plana çıkartmış ve mücadele başlamıştır.

Mültecilerin Misafir Edildikleri Yerler

1849 Ağustos'unda Osmanlı topraklarına gelen mülteciler için ilk durak Vidin olmuştur. Vidin, Şumnu, Kütahya, Halep yerleşim yeri, Varna, Gemlik, İskenderun ise liman olarak kayıtlarda geçmektedir.

(Nazır 2014; Hermann 2003) Önemli bir grup mülteci de Rusların isteğiyle Malta'ya gönderilmiştir. Macar mültecilerle ilgili Osmanlı diğer devletlerle diplomatik görüşmeler yapmış bunlardan Kars Savunmasını ve Kırım Savaşını ilgilendiren grup Josef Bem [Murat Paşa] ile Halep'e gönderilenler olmuştur. Müslüman olmuş 32 (otuz iki) Macar mülteci Varna'dan gemiyle İskenderun'a getirilip süvarilerin koruması eşliğinde Halep'e götürülmüştür.

Kırım Savaşı (4 Ekim 1853 - 30 Mart 1856)

Kırım Savaşı Rusya ve Osmanlı arasında başlamış sonra Fransa, İngiltere, Piyemonte-Sardinya ve Osmanlı ittifakına dönüşmüş, Osmanlı bu savaşta Macar mülteci subayları istihdam etmiş ve bunların bir kısmı 1855 Kars Savunmasına katılmıştır. Osmanlı ordusunda istihdam edilen 1849 mültecilerinin ihtida etmesi milletlerararası hukuktan kaynaklanmaktadır. Mültecilerin din değiştirmesi rızaya dayalı bir durum olmakla birlikte bunun arkasında Küçük Kaynarca Anlaşmasının (1774) olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü Rusya Müslüman olmayan mültecileri isyankâr kabul edip iadesini istemektedir.

Macar mühtedi askerler 1849'dan 1853'e kadar Arabistan ordusunda ve Halep-Şam civarındaki Arap isyanları ile Lübnan'daki Dürzi İsyanlarının bastırılmasında görev aldıkları görülmektedir. Murad Paşa adıyla ihtida eden ve aslında Polonyalı olan General ve mühendis Józef Zachariasz Bem (mac. Bem József) [1794-1850] Bağımsızlık Savaşına katıldığı için Macar kahramanı olarak da bilinmektedir. Ruslarla savaşma arzusunda olsa da sağlık durumu ve yorgunluk nedeniyle Kırım Savaşında görev alamadan Halep'te vefat etmiştir. Gazeteci, politikacı ve elçilik görevlisi olan Nandor Eber

(Eberl) (1825-1885) Kırım Savaşında savaş muhabiridir (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 43).

Kars Savunmasında Görev Alan Macar Mülteciler

Bu kısmın hazırlanmasında birinci derecede (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 51) adlı eser dikkate alınmış, diğer kaynaklar ayrıca belirtilmiştir (Ayan 2021). Kars Savunmasına katılanların hayat hikâyeleri burada Alfabetik sırayla Macarca adlarına göre sıralanmış Müslüman olduktan sonraki adları da [köşeli parantez içinde] belirtilmiştir.

Richard Guyon [1813-1856] [Hurşid Paşa] Macarın İngiliz aslanı diye de bilinen Fransız asıllı bir İngiliz ailenin çocuğu olarak doğan maceraperest ruhlu Guyon Portekiz'de iç savaşa katılmıştır. 1834-1840 yılları arasında Avusturya ordusunda çalışırken 1838'de Barones Maria Spleney ile evlenmiş, 1848'den itibaren Tuna ötesi gönüllü milli muhafızlar 2. Tabur komutanlığı yapmıştır. Pakozd ve Schwechat çarpışmalarına katılıp Kossuth tarafından albaylığa yükseltildikten sonra diğer muharebelerdeki başarısı nedeniyle tugay komutanlıklarında bulunmuştur. 6 Aralık 1848'de Simunich birlikleri karşısında yenilip 5 Ocak 1849'da Yukarı Tuna Kolordusunda tümen komutanı olarak kış seferine katılıp tekrar yenilgiye uğradıysa da Şubat ayında Kiesewetter taburunu püskürtüp Branyisko geçidini geçmeyi başarmıştır. Martta askeri liyakat nişanı alıp Kossuth tarafından tümgeneralliğe terfi ettirilip Komarom Kalesi komutanlığına atanmıştır. 9 Ağustos 1848'deki Temeşvar çarpışmasından sonra kısa bir süre Genelkurmay başkanlığına atanmış ve 18 Ağustos 1848'de Osmanlıya sığınıp Vidin'de Kossuth tarafından tümgeneralliğe terfi ettirilmiş,

Müslüman olarak Osmanlı ordusunda Hurşid Paşa adıyla general olmuştur. 1850-1853 yılları arasında Şam'daki görevinden sonra Kırım Savaşıyla birlikte 1 Ekim 1853'te Kars Kalesine tayin edilip Anadolu Ordusu kurmay başkanlığına (Reis Paşa) getirilmiştir. Ayrıca Erzurum'un takviyesinde bulunup bir süre Kars Savunmasına katkı vermiştir. Vezir Zarif Mustafa Paşa, Guyon'un, başkumandanın rüşvet yemesiyle ilgili olarak yazdığı mektubu onun manevi babası olan Harbiye Bakanı Rıza Paşa'ya gönderince Guyon cepheden uzaklaştırılmak istendiği, Zarif Paşa'nın hatası yüzünden Küçükdere çarpışmasının kaybedilmesinden Guyon'u suçlu gösterildiği için (Hovari 2013, 23) görevinden alınarak tahkikat için İstanbul'a gönderilmiş rütbesi tümgeneralliğe indirilmiştir. Tahkikat sırasında Guyon Kırım'da savaşan askerlerin elbiselerini temizlemek amacıyla bir İngiliz tacirle beraber temizleyici atölyesi kurmuş, Kırım Savaşı bitince bu işte de iflas etmiştir. Padişahın arzusu üzerine her Cuma merasim alayına katılan Guyon, 11 Ekim 1856'da acılar içinde vefat etmiş, Kırım kurbanlarıyla birlikte Haydarpaşa'daki İngiliz Mezarlığında defnedilmiştir (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 49), (Ayan 2013, 159-161). Halen burada olan mezarına Macar devleti tarafından Macar Özgürlük Savaşının 150. ve Guyon'un doğumunun 200. yıldönümleri vesilesiyle arma konularak onere edilmiştir (Hovari 2013, 25).

György Kmety [1813-1865] **[İsmail Paşa]** Honved generali, 1855 Kars Savunmasında Osmanlı generali. 1833'te İmparatorluk ordusu piyade alayında askerliğe başlamıştır. 1847'de alayın İtalya'da konuşlanmış bir taburunda üsteğmendir. 1848'de Macaristan'da görevlendirilmiş, Bratislava'daki taburda yüzbaşılığa atanmış ve Ekim'de Kossuth'un birliklerine katılmış, Schwechat ve Parndorf

çarpışmasıyla yarbaylığa ve tabur komutanlığına gerilmiştir. Şubat 1849'da tümen komutanlığına atanan Kmety Mezökövesd çatışmasından sonra albay olup Budin'in ele geçirilmesinde yaralanmış ve sonra müstakil tümen kumandanlığına atanmıştır. Haziran'da Csorna'da Avusturya generali Franz Wyss'in tugayını yenince tümgeneralliğe yükseltilmiş ve kahraman gibi itibar görmüştür. Ihasz cephesinde yenildikten sonra Macaristan'ın güneyine yönelmiş ve Ağustos'ta Temeşvar muharebesine katılmıştır. Avusturyalı General Hynau'nun tugayına karşı da savaşan Kmety Osmanlıya ilticasından sonra ihtida ederek İsmail Paşa adıyla Osmanlı ordusunda görev almıştır.

Halep'e József Bem [Murad] Paşa ile gönderilen Kmety, Murat Paşa'nın ölümünden sonra kendisine iyi görevler verilmediği için 1852'de Paris üzerinden Londra'ya gitmiştir. Kırım Savaşında Osmanlıya geri dönüp 1854'te partizan birliklerin başına geçip ve kendi kararıyla Kars yöresinde Rus devriyelerine karşı savaştıktan sonra ancak kendisine görev verilmiştir. 1855'te Kars Kalesini kahramanca savunmuştur. Müttefik kuvvetler Sivastopol Kalesini ele geçirince yakında savaşın sona ereceğini düşünen başkumandanlık Kars Kalesinin savunulmasını gereksiz bulmuş ve komutan W. Williams 25 Kasım 1855'te kaleyi Ruslara teslim etmiştir. Kmety Paşa bu durumun değerlendirmesini, aslında kazanılan bir muharebede boşuna kaybetmiş duruma düşmenin sıkıntısını *Kars Savunması Hatıratında* anlatmaktadır (Kmety 1856) (Kmety 2013) (Arbanász-Csorba 2013). Bu yargısıyla Kmety Paşa'nın ifadesi yıllar sonra Fahrettin Kırzıoğlu'nun ifade ettiği bilgiyle örtüşmektedir. Kars yenilmemiş, susmuştur.

Kalede görevli olan Macar askerler Kmety [İsmail] Paşa, József Kohlmann [Feyzi] Paşa ve Lajos Tüköry [Selim Ağa] Rusların sözüne güvenmedikleri için hemen Kars'tan ayrılıp özel bir muhafız grubuyla Erzurum'a gelmiştir.

1856'da tümen komutanı olan Kmety [İsmail] Paşa o yıl rahatsızlanmış, İstanbul'da Macar lejyonunun örgütlenmesi ve İtalya'ya nakli çalışmalarına katılmıştır.

"Kmety'nin Halep ve Kars'taki faaliyetleri unutulmuş değildi, çünkü bir Anglosakson kaynağına göre Kmety Suriye'de asayişi sağlayabilecek tek subay olarak Konstantinopolis'teki Avrupalı elçilerin ısrarlı isteği üzerine göreve davet edildi. … Binsekizyüz kişilik birliğiyle 23 Haziran 1860'ta Müslüman ve Dürzi kargaşalıkları nedeniyle kritik durumda olan Beyrut'a vardı. Hiç gecikmeden şehri işgal edip asayişi sağladı. … Marunilerin Dürzilere karşı öç alma harekâtını … destekleyen Beaufort barışçı güçten daha çok sömürgeci olarak davrandı" (Arbanász-Csorba 2013, 73)

Alıntıda belirtilen nedenle Kmety'nin Beaufort ile arası açılmıştır. Beaufort'un Dürzilere karşı zorbaca operasyonlarda bulunması üzerinde istifasını sunmuş, fakat Türklerin isteği üzerine altı ay bölgede Latakya'da kalmıştır. Kmety Paşa sonra Londra'ya gittiğinde Osmanlının kendisine sağladığı emekli maaşıyla geçinmiş, İngilizler Lübnan kaymakamı atamalarında Kmety'nin adını geçirdiyse de bunu kabul etmemiştir. Vefatında Osmanlı Devleti kendisi için Londra Kensal Green mezarlığında Hristiyan geleneklerine göre bir defin hazırlamıştır (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 55-57), (Ayan 2013, 161-165). İstanbul Harbiye Askeri Müzesi'nde bir heykeli bulunan (Tamas-Hovari 2017, 68) Kemety

[İsmail] Paşa 1855 *Kars Kalesi Hatıratı*'nı 1856'da yayınlayarak o günlere ışık tutmuş ve tarihçiler için kısa ama önemli bir eser bırakmıştır. (Kmety 1856), (Ayan 2013).

Josef Kohlmann (Kollmann) (1808-1898**) [Feyzi/Feyzullah Paşa]** Babası Avusturya ordusunda subaydı. Öğrenimini 1820-1827) yıllarında Weiner Neustadt Askeri Akademisinde tamamlayıp 1848'de 52. Piyade alayında yüzbaşı olduktan sonra Sırp isyancılara karşı savaşmış ve kurmay subay olmuştur. 1848 Eylül'ünde binbaşılığa, Jellacic'e karşı savaşan Korgeneral Moga'nın ordusunda kurmay başkanlığına, Pakozd zaferindeki başarısından dolayı yarbaylığa terfi etmiştir. Kohlmann, Aralık ayında istifa başvurusunda bulunduysa da 1849 Ocak ayında Szeged'e gitmiş ve Honved yarbay Gerapoldi'nin kızıyla nişanlandıktan sonra Bacska kolordusu kurmay başkanı ve sonrasında bir tümenin komutanı olup Macar askeri liyakat nişanı almıştır. 27 Ağustos 1849'da Vidin kampına sığınıp Müslüman olarak aynı rütbede Feyzi Paşa adını alıp 1850'de İzmir'de görev yapmıştır. 1855 Kars Savunmasına katılmıştır. Bir Türk subayın kızıyla evlenen Feyzi/Feyzullah Paşa 1877-1878 (93 Harbi) Osmanlı-Rus Savaşında Anadolu Ordusu kurmay başkanı oldu ve daha sonra ordudan ayrılarak vefatına kadar İstanbul Çengelköy'de yaşadı (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 55). Kalantor sokaktaki evi halen kullanılmaktadır (Tamas-Hovari 2017, 34). Kmety [İsmail] Paşa Kohlmann [Feyzi] Paşayı hatıratında ilgili yerlerde anmakta ve teslim gecesi Kars'tan Erzurum'a gelenler arasında bahsetmektedir (Kmety 2013, 145). Fevzi Paşa da Macaristan'da Ruslara karşı savaştıkları için Ruslara güvenmeyip Kars'ın sükutundan hemen sonra o gece özel korumalarla Erzurum'a gitmiştir.

Antal Schneider (1816-1897**) [Dr. Hüseyin]** Moravicalı doktor. Tisza Ötesi Gönüllü Milli Muhafızları için altı ay başhekim olarak görev yaptıktan sonra Şubat 1849'da tabip teğmen, tabip yüzbaşı olarak 72. Honved taburunda, tabip yarbay olarak Erdel Kolordusunda çalışmıştır. Osmanlı'ya geçince Dr. Hüseyin adını almış ve Suriye'de beş yıl kurmay tabip olarak hizmet verdiği yıllarda Jozef Bem [Murad] Paşa'nın aile doktorluğunu yapmıştır. Paşanın tabutunun örtüsünü de onun yıllarca sakladığı belirtilmektedir. Kırım Savaşında Kars Savunmasına katılarak Mecidi Nişanı almış, savaş sonrası Korfu ve İstanbul'da yaşamıştır. Ne yazık ki dolandırıcı bir politikacı yüzünden mülkünü ve mevkiini kaybettiği için İtalya'daki Macar lejyonuna giderek 1866'da tabip albay olmuştur. Halep'te Franciska Czauner ile evlenmiş ve Türkiye'de doğan dört çocuğu ile Budapeşte'ye gittikten sonra Macar askeri nişanı almış ve emekli İtalyan tabip albay olarak hayata gözlerini yummuştur.

Lajos Tüköry (1830 –1860) **[Selim Ağa]** Macar Özgürlük Savaşından önce hukuk öğrencisiyken 1848'de Milli Muhafız Birliğinde görev alıp Arad kuşatmasına katılmış ve 55. Honved Taburuna girmiştir. 1849'da Erdel Seferinde ve farklı muharebelerde yer aldıktan sonra Mart 1849'da üsteğmen olmuş ve Vöröstorony tugayında hizmet görmüştür. Ancak 20 Temmuz 1849'da Avusturyalı piyade General Lüders'in kuvvetlerince yenilgiye uğrayınca birliğiyle silah bırakıp Selim Ağa adıyla Osmanlı ordusuna geçmiş ve Jozef Bem Paşa ile Halep'e gönderilmiştir. Şam 3. Süvari Alayında çalıştığı gibi Ömer Paşa ordusunda da 1854'te süvari yüzbaşısı olmuş, Kafkasya savaşlarında Guyon [Hurşid] ve Kmety [İsmail] paşaların yaverliğini yapmış, Kars Savunmasında fiilen bulunmuştur. Kars Savunması sonrasında İtalya'daki Macar

lejyonunda tabur komutanı olan Selim Ağa Garibaldi'nin Sicilya'yı ele geçirmek için başlattığı savaşa katılmış ve Palermo'nun işgalinde aldığı bir yara sonucu hayatını kaybetmiştir (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 69-71). Kmety Paşa *Kars Savunması Hatıratı*'nda kendisinden birkaç yerde bahsettiği gibi "Tepeden tırnağa kadar dürüst ve mert bir delikanlı. … yanımdadır, oğlum gibi bakıyorum ona, şimdi binbaşı olacaktır." diye (Kmety 2013, 147) kıymetini ve onunla olan hukukunu da vurgulamıştır.

Kırım Savaşına Katılan Macar Subaylar

Laszló Berzenczey: [1820-1884] 1854-55'te Manastır'da Serdar-ı Ekrem Ömer Lütfi Paşa'nın yaveri olmuş, Kolorduyla birlikte Kırım Savaşı'nda Sivastopol kuşatmasına katılmıştır.

Károly Éberhardt [1825-1906] [**Binbaşı Abdurrahman**] 1848-49 Özgürlük Savaşının bastırılmasıyla Osmanlı topraklarına iltica edip Abdurrahman adını alarak binbaşı rütbesiyle Osmanlı ordusuna girmiştir. Sefer Paşa komutasındaki küçük bir birlikle bugün Gürcistan'da olan Suhumi Kalesini ele geçirip Çerkez savaşlarına katılmıştır. (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 44-45).

János Fiala [1822-1911] **[Reşid Ağa]**. Osmanlıya sığındıktan sonra József Bem [Murat] Paşa ile birlikte Müslüman olup Halep'te Reşid Ağa adıyla görevde bulunmuştur. Kırım Savaşında ve Osmanlı Asya Ordusunda görev almıştır. (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 45-47).

Gusztav Adolf Frits (Fritsch) [1819-1881] **[İskender Bey]** Ekim 1849'da Vidin'de Osmanlıya sığınan Frits 1850 Ocak ayı kayıtlarda (kaymakam) yarbay olarak geçmektedir (Nazır, 2014, 418). Kırım

Savaşına alay komutanı olarak katılmıştır. (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 47).

Pal Jaszich (Jasits) [1822-?] Honved taburundan. József Bem Paşa ile muharebelere katılmış, 24 Ağustos 1849'da taburuyla Osmanlı topraklarına sığınmıştır. Osmanlı ordusunda askeri doktorluk yapmış, Kırım Savaşından sonra eşiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiştir. (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 51).

Jozsef Kiss [1825-1898] **[Ali Efendi]** 1848'de gönüllü olarak 55. Honved taburuna girmiştir. Temmuz 1849'da Avusturya-Rus generali Lüders, Kiss'in tugayını Eflak'a kadar püskürtünce silahlarını Osmanlı birliklerine teslim ederek Türk topraklarına sığınmış ve Ali Efendi adıyla ihtida etmiştir.

Ede (Ödön, Eduard) Lorody (Eisch) (1809?-1858**) [Nuri Efendi]** Haziran 1849'da İçişleri Bakanlığı müsteşarlığına atanıp Szeged'de bir süre çalıştıktan sonra Osmanlı topraklarına iltica etmiş, Lajos Kossuth ile Amerika'ya gitmiş yine Kossuth'un isteğiyle 1852'de Türkiye'ye dönüp Ömer Paşa'nın yanında görev almış ve Kırım Savaşına katılmıştır.

Maximilian Stein, Baron (1814-1858**) [Ferhad Paşa] A**skeri mühendis. Müslüman olarak Osmanlı ordusuna Ferhad Paşa adıyla dahil olmuştur. Osmanlı topçu okulu müdürü ve 1854'te Harbiye Nezaretinde genelkurmay ikinci başkanı olmuştur.

Daniel Szilagyi [1831-1885**)** Kırım Savaşında tercüman, İstanbul sahaflarından. Kossuth ile Osmanlı topraklarına sığındıktan sonra bir daha Macaristan'a dönmemiş, İstanbul'da elyazması Türkçe, Arapça, Farsça eserleri toplayarak dünyanın seçkin koleksiyonlarından birini oluşturmuştur.1885'te İstanbul'da vefat etmiştir.

August Ludwig Wepler (1820–1862) **[Tevfik Bey]** Bem Paşa'nın Osmanlıya sığınmasında güvenlik desteği verdiği gibi Osmanlıya albay rütbesiyle sığınmıştır. Kırım Savaşında Osmanlı Asya ordusunda görev yaparak 1862'de general rütbesiyle Mezopotamya Osmanlı ordusunda piyade komutanlığına getirilmiş, Bağdat yakınlarında Bedevilerle yapılan bir çarpışmada hayatını kahramanca kaybetmiştir (Hermann-Joó-Mészáros-Seres 2010, 69-71).

General Kmety'nin *Kars Savunması Hatıratı*

Osmanlı'da görev yapan seçkin Macar generallerden General Kmety'nin [İsmail Paşa] *Kars Savunması Hatıratını* yazmasının nedeni Kırım Savaşında görev alan İngiliz Tümgeneral Sir William F. Williams'ın yazdığı taraflı ve eksik hatırata itiraz etmesidir. General Kmety General Williams'ın *Times and Press*'te yayınlanan hatıratını okuyunca Kars Savunmasındaki emeklerinden bahsedilmediğini görmüş, bunun üzerine Williams'a bu eksikliklerin giderilmesi gerektiğini ve duyduğu üzüntüyü belirten bir mektup yazarak bunun da gazetede yayınlanmasını istemiştir. Ayrıca Kars Savunmasını anlattığı Almanca metni yayıncıya göndermiş, yayıncı bunun İngilizcesini isteyince Kmety Paşa metni tercüme ettirerek gönderip yayınlatmıştır (Kemety 1856), (Kmety 2013) (Ayan 2013). Türkçede *Kars'ın Sükutu* olarak bilinen 29 Eylül 1855 olayını birinci elden anlatan önemli bir metin olması bakımından tarihi bir değere sahiptir. Eser askeri terimler, mevki adları, Kars tarihi, Osmanlı-Rus savaşları bakımından da önemlidir. Türkçe ve Macarca çevirisi Kemty ve Guyon Paşanın doğumunun 200. yılı vesilesiyle Budapeşte Macar-Türk Dostluk Derneği tarafından yayınlanan kitapta yer almaktadır (Arbanász-Ayan-Csorba-Hermann-Hóvári 2013). Ayrıca Ildiko

Arbanasz ve György Csorba tarafından kaleme alınan yazıda da *Kars Kalesi Hatıratı*'nın önemi şöyle vurgulanmaktadır:

"György Kmety'nin Macaristan'da bile zor erişilebilir İngilizce eseri… Macar askeri mültecilerinin katıldığı, hemen hemen unutulmuş ve uluslararası çapta bile pek ele alınmamış bir savaş alanının belki de en önemli muharebesinden ve bu arada her şeyden önce yazarın kendi yaptıklarından bahseder. Kitabın türü de eşsiz sayılır. …" (Arbanász-Csorba 2013, 69).

Kars Savunmasına katılan Macar mülteciler ve İngilizler hakkında bilgi bulunan eser ilgili Türkçe çalışmalara eşlik edecek niteliktedir. Kmety bu önemli hatıratı 1856'da Beykoz'da iken kaleme almıştır. Eser bu yönüyle İngiliz Tümgeneral Sir William F. Williams'ın yazdığı hatırata bir itiraz ve manifesto olarak okunmalıdır. Durumu anlayan İngiliz yayıncı Kmetiy'nin kaleme aldığı Almanca metni yayınlamayarak ipe un sermek istemiş ve belki de Kmety'nin bunu İngilizce ifade edemeyeceğini ya da çeviri yaptırmaktan vaz geçeceğini bile düşünmüştür. Ama Kmety Paşa'nın kendi kumandanlığına ve Kars Kalesini savunanların içten kahramanlığına inancı onu bu işten vaz geçirmemiştir. Kars tarihi ve Türk-Rus savaşlı kadar Türk-İngiliz ilişkilerini anlaşılması açısından önemli olan Kmety'nin Kars Savunması Hatıratı (Kmety,1856). *A narrative of the defence of Kars on the 29th september, 1855*, bazı askeri teknik terimler, uygulamalar, tahkimatlar ve sevk idare konusunda da özel bilgiler vermektedir. Kmety'nin bu hatıratı 2013'te yayınlanan *Magyar honvédtabornokok oszmán szolgálatban Hursid Pasa és İszmail Pasa/ Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde Richard Guyon ve György Kmety Hurşid Paşa ve İsmail Paşa* adlı eser için Dursun Ayan ve Murat Şahin tarafından Türkçeye kazandırılmıştır. İngilizce hatıratın

Macarcaya çevrisi Ildiko Arbanasz ve György Csorba tarafından yapılmıştır.

Sonuç

Eylül 1855 Kars Savunmasında görev alan Macar subaylar 1848-49 Macar Bağımsızlık Savaşı sonrası Osmanlıya sığınan mülteci subaylardır. Bunlar Osmanlıda görev yapabilmek için Ruslarla yapılan Küçük Kaynarca Anlaşması gereği din değiştirip yeni adlar almışlardır. Burada konu edilen subayların kısa hayat hikayeleri verilecektir. Bunlardan General Kmety (İsmail Paşa) ayrıca bir hatırat yazarak Kars Savunmasını anlatmış ve savaş tarihi açısından önemli bir kaynak ortaya koymuştur. Kmety'nin hatıratı İngiliz General Williams'a bir eleştiri niteliğinde olduğu için ayrı bir öneme sahiptir. Bu çalışma Kars tarihi açısından da bir tarihi metin olma özelliği taşımaktadır.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

A.}MKT.MHM. 83 21

İ..HR.. 122 6110

A.)MKT.NZD.136.79]

Yayınlar

Arbanász, I.-Ayan, D.-Csorba, G.-Hermann, R.-Hóvári, J. (2013). *Magyar honvédtabornokok oszmán szolgálatban Hursid Pasa és İszmail Pasa/ Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde Richard Guyon ve György Kmety Hurşid Paşa ve İsmail Paşa*. Budapeşte/Budapeste: Magyar-Török Barátı Társaság Macar-Türk Dostluk Derneği.

Arbanász, I.-Csorba, G. (2013), "Kmety György emlékirata Kars erődjének 1855 szeptember 29-i védelméről/György Kmety [İsmail Paşa]'nın 29 Eylül 1855 Kars Kalesi Müdafaasından Bahseden Hatıratı", Arbanász, I.-Ayan, D.-Csorba, G.-Hermann, R.-Hóvári, J. (2013). *Magyar honvédtabornokok oszmán szolgálatban Hursid Pasa és İszmail Pasa/ Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde Richard Guyon ve György Kmety Hurşid Paşa ve İsmail Paşa,* Budapeşte/Budapeste: Magyar-Török Barátı Társaság Macar-Türk Dostluk Derneği, (s. 69-97).

Ayan, D. (2013), "Kmety György (İszmail Pasa) és Richard Guyon (Hursid Pasa) török földön: leveltari dokumentumok alapjan/György Kmety (İsmail Paşa) ve Richard Guyon (Hursid Pasa), Türk Topraklarında: Bazı Arşiv Belgeleri Işığında", Arbanász, I.-Ayan, D.-Csorba, G.-Hermann, R.-Hóvári, J. (2013). *Magyar honvédtabornokok oszmán szolgálatban Hursid Pasa és İszmail Pasa/ Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde Richard Guyon ve György Kmety Hurşid Paşa ve İsmail Paşa*, Budapeste: Magyar-Török Barátı Társaság, (s. 148-196).

Ayan, D. (2021), "Kırım Savaşı'nda Görev Yapan 1849 Macar Mültecileri", *International Journal of Human Mobility/İnsan Hareketliliği Uluslararası Dergisi,* Sayı. 1, cilt. 1, (1 Kasım 2021), (s. 38-71).

Csorba, G.- Sudár, B. (2010), İstanbul'da Macar Bir Sahaf: Dániel Szilágyi, *Türkiye'de Kitap Koleksiyonerleri ve Sahaflar, II*, (Der. Rıfat N. Bali), İstanbul: Libra Kitap: 140-166.

Duran, A.-Kılıç, İ. (2017). "Lajos Kossuth ve Macar Mülteciler", *Selçuk Üniversitesi Selçuklu Araştırmaları Dergisi*. Bahar (6), (s. 291-314).

Eckhart, F. (2010), *Macaristan Tarihi*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara.

Eckmann, J. (1946), *Macar Edebiyat Tarihi*, Ankara: Ankara Üniversitesi DTCF Yayınları.

Güngörmüş, N. (2014), *Imre Thököly'nin İzmit Günleri: Késmárk Kontu, Kuruc Önderi, Orta Macar Kralı ve Erdel Beyi Imre Thököly'nin Hayatı ve İzmit Günleri*, Kocaeli.

Hegyi, K. (2008), Ortaçağ Macaristan'ı hakkında birkaç söz: Türk okurlar için öndeyiş. Seres, I. (2006). *Thököly Imre és Törökország/İmre Thököly ve Türkiye*. Az Akadémiai Kiadóval közös gondozásban, (Törökre fordította: Yılmaz Gülen), Budapest: Magyar-Török Baráti Társaság: 23-28.

Hermann, R. – Joó, A. – Mészáros, K. – Seres, I. (2010), *Türkiye'de Kendilerine Sığınma Hakkı Tanınan Macar Mültecilerinin Özyaşamlarından Özetler*, Budapeşte: Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları.

Hermann, R. (2003), *Lajos Kossuth ve 1848-49 Yıllarında Macar Özgürlük Savaşı.* (Törökre fordította: Yılmaz Gülen), Budapest: Magyar-Török Baráti Társaság, Az Akadémiai Kiadóval közös gondozásban.

Hóvári, J. (2013), "Magyar katonai hatasók a kései Oszmán Birodalomban: Guyon Richárd és Kmety György". Arbanász, I.-Ayan, D.-Csorba, G.-Hermann, R.-Hóvári, J. (2013). *Magyar honvédtabornokok oszmán szolgálatban Hursid Pasa és İszmail Pasa/ Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde Richard Guyon ve György Kmety Hurşid Paşa ve İsmail Paşa*, Budapeşte/Budapeste: Magyar-Török Barátı Társaság Macar-Türk Dostluk Derneği, (s. 8-29).

Karadağ, Dilek (2009), *1855 Kars Zaferi*. Kars Kafkas Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kars.

Kırzıoğlu, Fahrettin (1955), *1855 Kars Zaferi*, Işıl Matbaası İstanbul.

Kmety, G. (1856), *A narrative of the defence of Kars on the 29th september, 1855*, London: James Ridgway, Piccadilly.

Kmety, G. (2013), "Kars Savunması 29 Eylûl 1855, Bir Hatırat", (çev. Dursun Ayan-Murat Şahin), Arbanász, I.-Ayan, D.-Csorba, G.-Hermann, R.-Hóvári, J. (2013). *Magyar honvédtabornokok oszmán szolgálatban Hursid Pasa és İszmail Pasa/ Macar Generalleri Osmanlı Hizmetinde Richard Guyon ve György Kmety Hurşid Paşa ve İsmail*

Paşa. Budapeşte/Budapeste: Magyar-Török Barátı Társaság Macar-Türk Dostluk Derneği: 99-147.

Nazır, Bayram (2016), *Macar ve Polonyalı Mülteciler: Osmanlı'ya Sığınanlar.* (4. Baskı), İstanbul: Yeditepe Yayınları.

Saydam, A., Ömer Lütfi Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi*.

Saygılı, Hasip (2021), "Osmanlı-Rus Kafkas Cephesinde Kars Savunması (1828-1878)", *Tarih ve Gelecek Dergisi,* Mart 2021, Cilt 7, Sayı 1, (s. 272-296).

Türk-Macar Dostluk Antlaşması'nın 100. Yılında Geçmişte Bir Kültür Köprüsüne Bakmak: II. Abdülhamid ve Korvinalar

Dr. Sezgin Topal Mızrak

Macar komutanı János Hunyadi'nin oğlu Macaristan Kralı Mátyás'ın (1458-1490) ailesinin armasında bulunan Macarca "*holló*" Latince "*corvus*" olan "*karga*" dolayısıyla Kral Mátyás'a Latince "*Corvinus*" unvanı verilmiştir. Bu nedenle Kral Mátyás'ın XV. yüzyılda Macaristan'da Buda'da kurmuş olduğu Kütüphanesi "*Bibliotheca Corviniana*" (*Korvina Kütüphanesi*) olarak adlandırılmıştır. Bu kütüphanede biriktirmiş olduğu değerli el yazması eserlere ise "*Korvina*" adı verilmiştir.

Kral Mátyás, gençlik yıllarında ve saltanatı boyunca okuduğu, ülkesine gelen hümanist bilim adamlarının kendisine tavsiye etmiş olduğu kitapları biriktirmiştir. Bununla yetinmeyip oldukça pahalı fiyatlarla kendisi için el yazması kitaplar hazırlatarak ve bazı eserleri de satın aldırtarak Buda'da Korvina Kütüphanesi'ni kurmuştur. Yaklaşık 2000-2500 ciltten oluşan Korvina Kütüphanesi, Mátyás'ın egemenliği boyunca gelişme göstererek Avrupa kütüphaneleri arasında Vatikan Kütüphanesi'nden sonra en büyük kütüphane olarak yerini almıştır. Bu da Macaristan'ı, Avrupa Devletleri arasında önemli bir yere taşıdığı gibi, Macar kökenli bir Kralın da gücünü tüm dünyaya kanıtlaması açısından önemlidir. Ne yazık ki Korvina

Kütüphanesi, Kral Mátyás'ın ölümü dolayısıyla dağılma sürecine girmiş, Mátyás'tan sonra yerine geçen Krallar kütüphanenin dağılmasına engel olamamışlardır.

Kanuni Sultan Süleyman ise Mohaç Savaşı'nı kazandıktan sonra, 10 Eylül 1526 tarihinde Mátyás'ın Buda'daki Korvina Kütüphanesi'ne ait değerli el yazmaları olan ve ortaçağın önemli kültür eserlerini oluşturan Korvinaları İstanbul'a getirip, Topkapı Sarayı Kütüphanesi'ne koymuştur. Macar kültürünün gelişmesinde önemli rol oynayan Korvinalar, Kanuni Sultan Süleyman tarafından İstanbul'a getirilmesiyle de Osmanlı kütüphanelerinin zenginleşmesini sağlamıştır.

Sultan II. Abdülhamid'in tahta çıktığı sırada Osmanlı Devleti Sırbistan ile mücadele halinde idi (1876). Bu mücadelede Macarlar, Türk yanlısı bir politika takip etmişlerdir. Bununla Habsburgları destekleyen Sırplara karşı Osmanlı'ya olan bağlılıklarını göstermişlerdir. Osmanlı ordusu Sırplara karşı Aleksinaç Zaferi'ni kazanmış olup, Türk ordusunun başarısını kutlamak amacıyla çoğu Macar üniversite öğrencilerinden oluşan 60 kişilik bir heyet İstanbul'a gelerek Serdar-ı Ekrem Abdülkerim Paşa'ya değerli bir tören kılıcı sunmuşlardır. Kılıç taşıyan Macar üniversite gençlerinin İstanbul yolculuğu II. Abdülhamid'in sürpriz davranışıyla taçlandırılmıştı. Nitekim 1877 yılında II. Abdülhamid, Macaristan Kralı Mátyás'ın ünlü Korvina Kütüphanesi'nden Kanuni zamanında İstanbul'a getirilen ve Macaristan'ın "*ulusal hazinesi*" olan Korvinalardan 35 adet cildini Macaristan'a hediye olarak geri vermiştir.

II. Abdülhamid tarafından Macaristan Kralı Mátyás'ın Korvina Kütüphanesi'ne ait eserleri olan Korvinaların hediye olarak Macaristan'a verildiği haberi İstanbul'dan "*Budapesti Napilap*" gazetesine çekilen bir telgrafla Macar halkına duyurulmuştur. Telgrafta Korvinaları getirmekle Mustafa Tahir Bey ile Murat Bey'in görevlendirildiği de belirtilmiştir. Korvinaların Macaristan'a geleceği haberini müjdeleyen telgraf haberi Macar basını aracılığı ile kısa sürede tüm Macaristan'a duyurulmuştu. Gazete haberlerinin kamuoyunda büyük bir yankı uyandırması üzerine Korvinaları getirecek olan Mustafa Tahir Bey Heyeti'nin karşılanması için Macaristan'da hazırlıklara başlanarak bir karşılama komitesi kurulmuştur. Macar Hükümeti, başkent makamları, akademi ve diğer yetkili çevreler de Sultan'ın hediyesinin layıkıyla karşılanması için gerekli önlemlerin alınacağını ifade etmişlerdir.

Macaristan'da, Korvinaları getiren heyetin iyi bir şekilde karşılanması amacıyla hazırlıklar devam ederken, Viyana Elçiliği'nden İstanbul'a çekilen 16 Nisan 1877 tarihli bir telgrafla "*II. Abdülhamid tarafından Budapeşte Üniversitesi'ne gönderilen Korvinaların Avusturya'ya teslim edilip oradan diplomatik yollarla Budapeşte Üniversitesi'ne gönderilecek olduğu*" nun bildirilmesi, hem İstanbul'da hem de Macaristan'da büyük bir üzüntüye neden olmuştur. Böylece Korvinalar, Viyana'da 25 Nisan 1877 tarihinde Mustafa Tahir Bey tarafından Viyana'daki Osmanlı Elçiliği'nin Birinci Kâtibi Falkon Efendi'ye teslim edilmiştir. Korvinaların Viyana Dışişleri Bakanlığı'na teslim edilmiş olduğu, Viyana Osmanlı Elçiliği'nin 3 Mayıs 1877 tarihli raporuyla da Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmiştir.

Mustafa Tahir Bey tarafından Viyana'da teslim edilen Korvinalar, Dışişleri Bakanı Sekreteri Nikolics tarafından 28 Nisan'da

merasim olmaksızın Viyana'dan Budapeşte'ye götürülerek Korvinaları karşılamak amacıyla istasyonda hazır bulunan görevlilere teslim edilmiştir. Korvinaların içerisinde bulunan sandık gara gelişinden sonra Budapeşte Üniversitesi Kütüphanesi'ne götürülerek, burada Ferenc Pulszky, Üniversite Rektörü Laubheimer, Bakan Yardımcısı Károly Száz, Belediye Başkan Yardımcısı Gerloczy ile bu kişilerin dışında Pál Királyi, Flóris Rómer, Arnold Ipolyi, Vilmos Fraknói, Sándor Szilágyi huzurunda açılmıştır. Sandık içerisinde Fransızca yazılmış kitap listesi ile Hariciye Nazırı Saffet Paşa tarafından 12 Nisan tarihli Budapeşte Üniversitesi rektörüne gönderilmiş bir de mektup bulunmakta idi. Saffet Paşa mektubunda, II. Abdülhamid'in Macar milletine karşı duyduğu sempatiyi ifade etmek amacıyla Korvinaları, yaveri Mustafa Tahir Bey ile Budapeşte Üniversitesi'ne gönderdiğini, ayrıca Sultan'ın Korvinaları Macar halkına geri vermekle iki millet arasındaki dostluğu ifade etmek istediğini açıklamaktadır.

Peşte Başşehbenderliği tarafından Korvinaların Budapeşte Üniversitesi'ne teslim edilerek yerine ulaşmış olduğu Osmanlı Hükümeti'ne bildirilmiştir. Korvinaların hediye edilmesi Macaristan'ın her yerinde büyük sevince neden olmuştur. Budapeşte Üniversitesi Rektörü Laubheimer, Korvinaların Macaristan'a geri iade edilmesinden dolayı hem üniversite camiasının hem de Macar halkının ziyadesiyle memnun kaldığını belirterek Korvinalar için teşekkürlerini ifade eden bir mektup yazarak Osmanlı Hükümeti'ne göndermiştir.

Korvinaların orijinal görünümleri lila ve kırmızı renkte kadife cilde sahip iken, II. Abdülhamid tarafından bu eserlerin dış yüzeyleri koyu kırmızı, beyaz ve yeşil renkli deri ile ciltlenerek yeni bir

görünüm kazandırılmıştır. Eserlerin kapak kısımlarında, dört köşesinde hilâl işareti, ortada Kral Mátyás'a ait amblem görülmektedir. Böylece Türk ve Macar sembolü bir arada kullanılmıştır.

El yazmalarının çoğunlukla ikinci ve üçüncü sayfalarında Sultan II. Abdülhamid'in altın renginde ve sülüs ile yazmış olduğu "*Devlet-i Osmaniye padişahı şevketlü Abdülhamid Han Sanî hazretlerinin Macaristan Darülfununu'na hediyeleridir. Fi 1294. Rebi-ül evvel 25-inci gününde." ve "Kanuni Sultan Süleyman Han hazretlerinin zamanlarından beri Topkapı Saray-ı Hümayunu Kütüphanesi'nde mahfuz bulunan kitaplardandır"* yazısı görülmektedir.

Böylece Türk mülkünde olan ve Macaristan'a hediye edilen bu eserler Macar bilim hayatının birçok seçkin uzmanı tarafından incelenmiştir. İncelemelerin ardından kitapların bibliyografik tanzimi ve tanımları yapılmıştır. Bu konuda ilk çalışmayı 1877 yılında János Csontosi yapmış ve İstanbul'dan Macaristan'a geri iade edilen bu Korvinaları "*A Konstantinápolyból érkezett Corvinák bibliographiai ismertetése"(İstanbul'dan gelen Korvinaların Bibliyografik Açıklaması)* başlıklı eserinde şüphesiz Korvinalar, muhtemel Korvinalar ve diğer el yazmaları olmak üzere üç gruba ayırmıştır. Burada önemli nokta incelemelerin ardından bilim adamlarının söz konusu eserler içerisinde bir kısmının "*orijinal*" yani "*şüphesiz*" Korvina olduğu kanısına varmasıdır. Böyle bir kanıda olmalarının nedeni eserlerin doğrudan Kral Mátyás'ın emri üzerine hazırlanmış ve kapak sayfası üzerinde armasının yer almasıdır. Bunun dışında ailesine ait çeşitli armalar, amblemler, ciltçilik, kitap kopyalama kayıtları v.s. özellikler eserlerin orijinal Korvina olmasında etkili olan hususlardır.

İstanbul'dan Macaristan'a geçen bu eserler, Macaristan'da, Budapeşte Eötvös Loránd Üniversitesi Kütüphanesi'nde (ELTE Egyetemi Könyvtára) olup "*1'den 32'ye kadar codex Latince (cod.lat.), 33.34.35. kitaplara ise codex İtalyanca (cod.ital.1-2-3)*" şeklinde kayıt numarası verilmiştir.

II. Abdülhamid'in Macaristan'ın ulusal hazinesi, değerli 35 Korvinayı üç asır sonra geri vermekle yaptığı dostça jest, Macar halkı tarafından, ifade edildiği üzere büyük bir sevgiyle karşılanmıştı. Bu gayet önemli kültürel ve siyasi adım, iki halkın birbirine karşı duyduğu hisleri derinleştirmiş, iki ülke arasındaki münasebetlerin dostluk temeline dayanan yeni şeklini daha şuurlu bir hale getirmiştir.

Korvinaların II. Abdülhamid tarafından Osmanlı-Rus Harbi öncesinde Macaristan'a geri verilmesi tesadüf görülmemekle birlikte, II. Abdülhamid mükemmel bir zamanlama ve siyasi bir manevra ile Korvinaları Macarlara geri vermekle hem Türk yanlısı bir atmosfer yaratmak, hem de iki ülke arasındaki kültürel ilişkilerin güçlenmesini sağlamak gibi ustalıklı bir politika izlemiştir. Nitekim Korvinaların hediye edilmesi Macaristan'da büyük bir yankı uyandırmış, Türk-Macar ilişkilerinde oldukça olumlu bir atmosferle iki ülke arasındaki ilişkiler zirveye taşınmıştır. Buna en güzel örnek XIX. yüzyılın sonunda patlak veren Türk-Rus Savaşı sırasında ve XX. yüzyılın başlarında ortaya çıkan Bosna-Hersek Krizi gibi siyasi olaylarda Macarların Türklerden yana bir tutum sergilemeleridir. Bu gelişmeler II. Abdülhamid ile Macarlar arasında olumlu ilişkilerin yaşanmasını sağlamış olup, II. Abdülhamid tarafından İstanbul'u ziyaret eden Macar Türkolog Ármin Vámbéry'e yakın ilgi gösterilerek, Macar Bilimler Akademisi (MTA) üyelerinin İstanbul'da Yıldız

Kütüphanesi'ni ziyaret etmelerine izin verilmesinde büyük rol oynamıştır.

Böylece Macarlara iade edilen Korvinalar, iki ülke arasındaki siyasî gelişmelerdeki dostluğun kültürel bağlarla pekiştirilmesine katkıda bulunmuş olup, XIX. yüzyıldaki Türk ve Macar milletleri arasındaki olumlu ilişkilerin XX. yüzyılda da devam etmesini sağlayan önemli bir kültür köprüsü vazifesi görmüştür.

KAYNAKÇA

CSAPODİ, Csaba "*A Corvina Könyvtár Története*", **Bibliotheca Corviniana**, Országos Széchenyi Könyvtár, s.s. 1-36.

CSONTOSİ, János, *"A Konstantinápolyból Érkezett Corvinák Bibliographiai İsmertetése"*, **Magyar Könyvszemle**, 1877, 2. Évfolyam, 3-4. szám, s.s. 157-218.

MIKÓ, Árpád, „*Mátyás Király Könnyvtára az Uralkodó Reprezentációjában*", **Holló Jegyében**, szerkesztő: István Monok, Corvina Kiadó, Országos Széchényi Könyvtár, 2004, s.s. 19-40.

TOPAL MIZRAK, Sezgin, **II. Abdülhamid Döneminde Türk-Macar Kültürel İlişkileri (Korvina Örneği)**, Berikan Yayınevi, Ankara 2024.

TOPAL MIZRAK, Sezgin, "*Sultan II. Abdülhamid ve Korvinalar (Macar Kaynaklarına Göre)*", **Sultan II. Abdülhamid ve Osmanlı Modernleşmesi**, Cilt: III, Özyetgin A. M. (Editör), Engin V. (Editör), Hut D. (Editör), Ersay Yüksel A. (Editör), Kurt E. T. (Editör), Açıkel G. (Editör), Bilnet Matbaacılık ve Yayıncılık, İstanbul 2022.

EKLER

EK:1

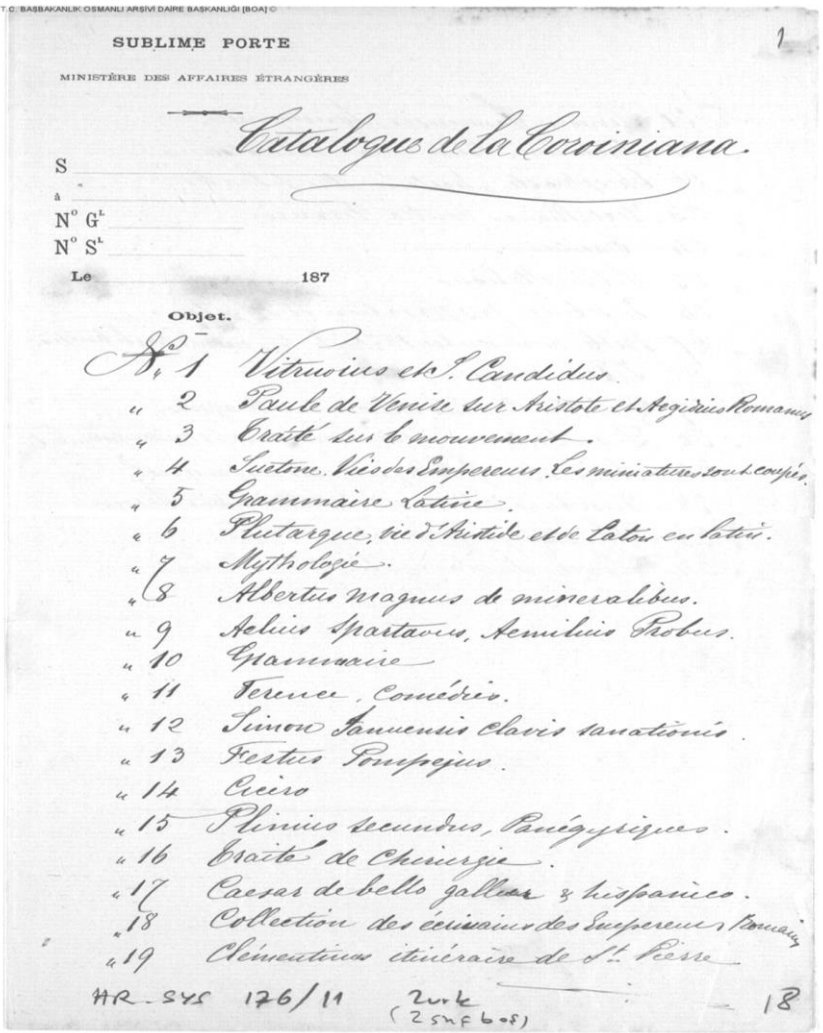
T.C. BAŞBAKANLIK OSMANLI ARŞİVİ DAİRE BAŞKANLIĞI [BOA]

SUBLIME PORTE

MINISTÈRE DES AFFAIRES ÉTRANGÈRES

1

Catalogue de la Corviniana.

S

à

N° G^L

N° S^L

Le 187

Objet.

N° 1 Vitruvius et J. Candidus.
" 2 Paule de Venise sur Aristote et Aegidius Romanus
" 3 Traité sur le mouvement.
" 4 Suetone. Vies des Empereurs. Les miniatures sont coupées.
" 5 Grammaire Latine.
" 6 Plutarque, vie d'Aristide et de Caton en latin.
" 7 Mythologie.
" 8 Albertus magnus de mineralibus.
" 9 Aelius Spartanus, Aemilius Probus.
" 10 Grammaire
" 11 Terence, Comédies.
" 12 Simon Januensis clavis sanationis.
" 13 Festus Pompejus.
" 14 Cicero
" 15 Plinius secundus, Panégyriques.
" 16 Traité de Chirurgie.
" 17 Caesar de bello gallico & hispanico.
" 18 Collection des écrivains des Empereurs Romains
" 19 Clementinus itinéraire de St. Pierre

HR. SYS 176/11 Work (2 SNF 6-8) 18

HR.SYS.00176

II. Abdülhamid tarafından 1877 yılında Macaristan'a iade edilen Korvinaların Fransızca olarak yazılmış isimlerinin bulunduğu katalog listesi.

BOA, HR. SYS., Dos. 176, no.11, Lef. 1.

Ek:2

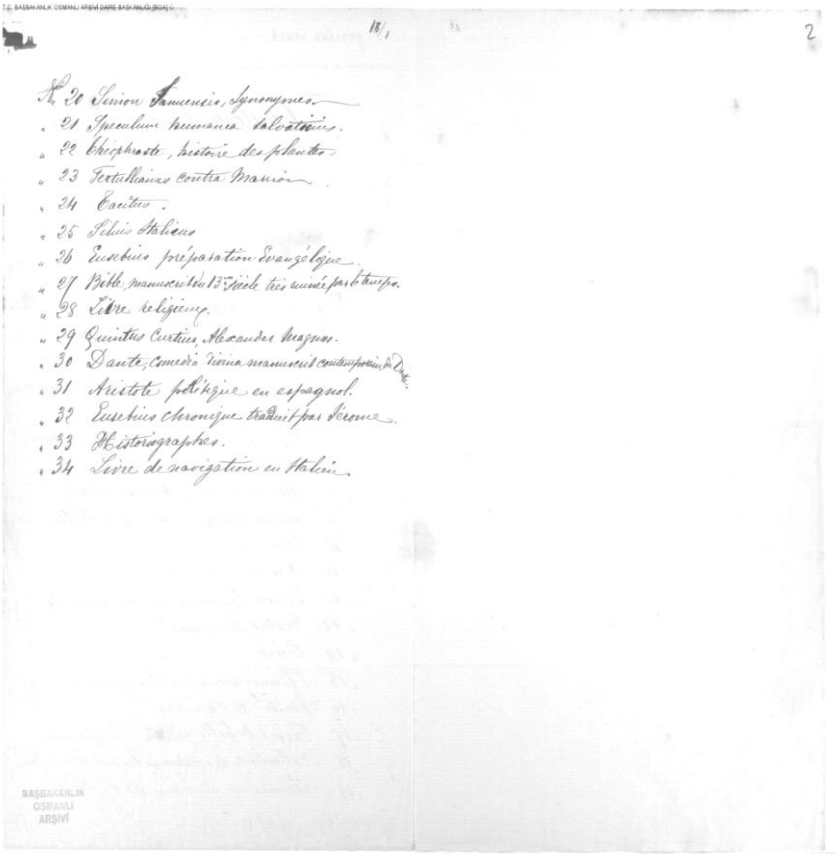

HR.SYS.00176

BOA, HR. SYS., Dos. 176, no.11, Lef. 2.

Ek:3

II. Abdülhamid tarafından Macaristan'a iade edilen ve koyu kırmızı, beyaz ve yeşil renkli deri ile ciltlenen Korvinaların üzerinde hilal ve Kral Mátyás'a ait amblemin görüntüsü. (Örnek olarak: "(*cod.lat.2), Cicero: In Verrem* (*Cicero'nun Verres'e Karşı Söylevleri)"*

ELTE Egyetemi Könyvtár Katalógus

(Eötvös Loránd Üniversitesi Kütüphane Kataloğu)

Budapeşte/MACARİSTAN

Ek:4

II. Abdülhamid tarafından Korvinaların sayfalarına altın renginde ve sülüs ile *not* düştüğü yazısı: *"Devlet-i Osmaniye padişahı şevketlü Abdülhamid Han Sanî hazretlerinin Macaristan Darülfünununa hediyeleridir. Fi 1294. Rebi-ül evvel 25-inci gününde."* (Örnek olarak: (cod.lat.1) *Theophrastos: De Plantis (Theophrastos: Bitkiler Hakkında)*

ELTE Egyetemi Könyvtár Katalógus

(Eötvös Loránd Üniversitesi Kütüphane Kataloğu)

Budapeşte/MACARİSTAN

Türk-Macar Dostluğunun Er Meydanı: Güreş Müsabakaları (1914-1937) [1]

Doç. Dr. Yücel NAMAL[2]

Türk-Macar ilişkileri kadim bir geçmişe dayanmakla birlikte tarihin farklı dönemlerinde bu ilişkiler dostluğu ve kardeşliği güçlendirecek şekilde devam ederek günümüze ulaşmıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması ardından "dost ve kardeş" olarak nitelenen Macaristan ile 18 Aralık 1923'te Dostluk Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşmayı takiben kurulan diplomatik ilişkilerin ardından Türk ve Macar milletleri arasında daimi dostluğu kurmak için siyasi, ekonomik ve kültürel alanlar başta olmak üzere birçok farklı alanda karşılıklı faaliyet yapılmıştır. Bu faaliyetlerden en önemlisi Türk-Macar dostluğu tezahüratını canlı tutan spor alanındaki müsabakalardır.

Spor müsabakaları daima birer dostluk gösterisi şeklinde gerçekleşmiş; her iki ülkenin sporseverleri, karşılıklı olarak yapılan müsabakaları yakından takip etmişlerdir. Futbol alanındaki müsabakalardan güreş alanındaki müsabakalara kadar Türk ve Macar sporcuları hemen hemen her yıl karşılaşmışlardır. Türk sporcuları Macaristan'da, Macar sporcuları ise Türkiye'de aynı sevgi ve ilgiyle karşılanmıştır. Ayrıca Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasının ardından birçok alanda olduğu gibi spor alanında da

[1] Bu makale yazarın Türk-Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950) başlıklı doktora tezinden türetilmiştir.

[2] Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi, Tarih Bölümü Öğretim Üyesi.

Macar uzmanlardan, antrenörlerden ve hakemlerden faydalanılmıştır. Bu uzmanlardan biri de Türk güreşine katkı sağlayan Macar antrenör Peter Raul'dur. Bu dönemde Türkiye'deki spor dallarından güreş, bağımsız nitelikteki tek dal olduğundan, 1924 yılında Macar antrenör Peter Raul'un idaresi altına çalışmalara başlamıştır. Macar antrenör, Türkiye'de güreşi teknik olarak öğretmeye başlamıştır. Ancak Peter, Türkiye'de güreşle ilgili birçok sorunla da karşı karşıya kalmıştır. Örneğin; Paris'te yapılacak olan müsabakalara bütçe dâhilinde 8-10 kişi gidecektir. Fakat 8-10 kişi yerine 20 kişiyi çalıştırmasının istenmesi, o 8 kişiyi layıkıyla hazırlamasına engel olmuştur. Ayrıca Peter ile birlikte, Türk güreşçilerin; beslenme, uyku, antrenman miktarı, dinlenme süresi ile güreş idmanlarından başka dayanıklılık, çeviklik, nefes ve sıklet sorunları ele alınmıştır.

1928 yılında Budapeşte'de düzenlenen *"Avrupa Güreş Birinciliği"* karşılaşmasına on dört ayrı ülkeden katılım olmuş, ancak beşi galibiyeti elde etmişti. Macar Antrenör Peter Raul yönetiminde uluslararası bu müsabakaya katılan Türk güreşçilerden bazıları; Ahmed Burhaneddin, Muhsin, Tayyar, Seyfi, Hilmi ve Çoban Mehmed idi. Böylece Türk güreşçiler, Budapeşte'de ilk uluslararası karşılaşmaya katılmıştır. Türk güreş takımının Macaristan'a gelmeden önce namı duyulmuş olup, güreşle ilgilenen Macarlar tarafından, güreşçilerimizden özellikle Çoban Mehmed'e hayranlık duyulmaktaydı. Avrupa Güreş Birinciliğinde Türk güreşçileri, müsabakanın en güçlü rakipleri ile karşılaşmış ve bu nedenle bir başarı elde edememişti. Türk güreşçileri mindere çıktığında, Macarlar tarafından adlarıyla tezahürat edilmiş ve ara sıra onları

desteklemek amacıyla, Gazi'nin adı olan *"Kemal"* sesleri ve tezahüratları duyulmuştur.

Budapeşte'deki Avrupa Güreş Birinciliği müsabakaları, üç gece devam etmiş ve her gün en az üç bin kişi, bu müsabakaları izlemek için gelmiştir. Ancak bu yoğun ilgiye karşın, müsabakanın bazı eksiklikleri de görülmekteydi. Özellikle cambazhanenin ortasına konulan minder, çekişmeli mücadelelerde toprak içinde kalıyordu. Bin iki yüz güreşçi arasından seçilip gelen Almanlar, ancak bir birincilik alabilmiş; Macarların yüzünü güldürenler ise; Bardossy, Karpatty ve Papy olmuştur. Türk güreşçileri elde ettikleri sonuçların ardından Macaristan'da dakikalarca alkışlanmış ve Türk-Macar dostluğu tezahüratları yapılmıştır. Ayrıca bir Macar Spor gazetesinde Türk güreşçilerinden Çoban Mehmed'e yazılan üç sütunluk methiyede onun ileride Avrupa güreşçilerine taş çıkarabilecek bir kuvveti olduğunu belirterek şunları yazmıştır:

"Dünyanın her tarafından gelen güreşçiler arasında nazarı-ı dikkatimi çeken simaların ilk safında, Türk Mehmed gelmektedir. Bir antrenör olmak münasebetiyle, bu ham vücudun üzerinde fikirlerimin neden toplandığını merak etmemeniz icap eder. Çünkü Çoban Mehmed, iyi bir rejim tahtında muntazam çalıştırılacak olur ise şampiyonlar sırasında tehlikeli bir rakip olacağı muhakkaktır. Şimdiye kadar ta'lim ettirdiğim gençler arasında bunun kadar kuvvetine hâkim, sağlam bir güreşçi daha görmedim. Çok yazık ki daha güreşin tekniğini kavramamıştır."

Bu yazılarda görüldüğü üzere Türk güreş takımı Çoban Mehmed'in kuvvetiyle Budapeşte'de büyük bir etki yapmış, hatta Macar *"Tiyatro Hayatı"* dergisindeki dünyanın en ünlü sporcuları arasında Çoban Mehmed'in de resmi yer almıştır. Bu resmin altında,

"Dünya güreşçilerine en ziyade korku verecek olan meşhur sevimli Mehmed", ifadesi yer almıştır. On dört ülkenin katıldığı bu müsabaka, Türk güreşçilerine önemli dersler vermiş, çalışma sistemi, müsabaka kabiliyeti gibi bir güreşçinin taşıması gereken vasıfları öğretmiştir. Avrupalı güreşçiler sık sık müsabaka yapması gibi gerçekler Türk Güreş Federasyonunu Avrupalı güreşçiler ile sık sık temas kurmaya itmiş, ilk teşebbüs olarak da Macar güreşçiler, İstanbul'a davet edilmiştir.

Budapeşte'de yapılan Avrupa Güreş Birinciliğinin ardından Macaristan'ın en ünlü güreşçileri Türkiye'ye davet edilmişti. Türk Güreş Federasyonu, Türk güreşçilerinin sık sık Avrupalı güreşçilerle temas etmesi amacıyla, ilk olarak Macar güreşçileri davet etmiştir. Macarlar, Türkiye ziyareti için 18 Ocak 1928'de, MAW Kulübü Başkanı ve Macar Güreş Federasyonu Başkan Yardımcısı S. İmre, Macaristan'daki Türkspor dergisi muhabiri Abdullah Kadri'ye ziyaret hakkında şunları söylemiştir:

"İstanbul'a seyahat yapmak için isti'calimiz, yalnız spor nokta-i nazarından değildir. Hakikaten o güzel şehrinizi görmek ve oradaki Türk gençleriyle temas etmek istiyoruz. Federasyondan daha mektup almadıysak da, daimi bir sevinç içinde hazırlanmaktayız. Bundan evvel Almanya'ya yaptığımız turnede de muvaffakiyet kazandık, takımımız çok kuvvetlidir. Güreşçilerimizin arasında birçok Avrupa şampiyonları mevcuttur. Türkiye'de güreş muallimliği yapan Raul Peter bile bizim kulübümüzden yetişmiştir. Türkiye'ye gelecek güreşçileri şimdiden tayin ettik ve olimpiyattaki sporculara nazaran şöyle rakipler çıkardık: "Fayt – Burhaneddin, Feher- Muhsin, Bado- Mehmed, Ferencssy-Tayyar. Bu seyahate kulüp antrenörü bulunan Aleksandr Şenkr de iştirak edecektir" demiştir.

1928 Şubat'ında Türk gazetelerinde, Macar güreşçilerin gelmesinin yaklaştığını belirten haberler üzerine, Macaristan'daki muhabir Abdullah Kadri, Macar güreşçilerin hazırlıklarını görmek için Macar Güreş Federasyonu binasına giderek, burada İstanbul'a gidecek olan antrenör Aleksandr, ziyaretle ilgili olarak şunları söyler:

"Sefa geldin Türk gazetecisi, işte görüyorsun ya, bütün bu patırtı, İstanbul hazırlığı etrafında dönüyor. İstanbul Güreş Federasyonundan 21 Ocak'ta Fransızca resmi bir mektup aldık ve biz de 23 Kasım'da hareket için biletlerimizi bile hazırladık. Fakat dün malum Peter'den yeni bir mektup daha geldi. Bunda bu seyahatin 20 Şubat'a tehir edildiğini çünkü o gün bayram olduğundan Macarların bu dostluk müsabakalarını da bu büyük güne rast getirmek istediklerini bildiriyordu. Tabiatıyla biz de Türklerin bu kıymetli gününü kabul ile seyahatimizi tehir ettik. Bu içtimaımızda 20 Şubat'tan sonra yapılacak memleket müsabakalarını da kararlaştırmaktayız."

Antrenör ile Spor Âlemi dergisi muhabirinin görüşmesini uzaktan görüp yanlarına yaklaşan Macar Güreş Federasyonu başkan yardımcısı İmre:

"Türkiye'deki gençlerden yeni bir haber mi getirdiniz? Biz ma'tessüf 20 Şubat'a kadar seyahatimizi tehir ettik. Fakat bayramınızda bulunacağımızdan ahiren sıkılmadık. Yalnız güreşçilerimiz İstanbul turnesinden sonra hemen dinlenmeden memleket şampiyonasına başlayacaklarından biraz yorulacaklardır. Vaktiniz müsaade olur ise yarın kulübe teşrif ediniz de, iştirak edecek güreşçilerin çalışmalarını tetkik edersiniz" demiştir.

Ertesi gün muhabirimiz Abdullah Kadri, Türkiye'ye gidecek olan güreşçilerin antrenmanında bulunarak, Macar güreşçiler

hakkında bilgi almıştı. Bado ve Ferenc'in güreşinin ardından Kadri Bey, Bado ile yaptığı görüşmede Çoban Mehmed hakkındaki fikrini sorması üzerine, Bado düşünüp, gülümsedikten sonra: "*Avrupa şampiyonlarına karşı çıksa idim, nasıl bir güreş takip edeceğimi bilirdim. Fakat böyle ham ve kuvvetine çok hâkim bir sporcuya karşı henüz ne suretle hareket edeceğimi tahmin edemiyorum"* demiştir.

Macarların Türkiye'ye yapacakları ziyaret, bayram dolayısıyla ve daha sonra Türk Güreş Federasyonu'nun yol parasını göndermekte gecikmesi nedeniyle ertelenmiştir. 5 Şubat'ta Türk Güreş Federasyonu Başkanı Burhaneddin imzasıyla gelen telgrafta, 23 Şubat'ta müsabakaların başlayacağını ve posta çekini de göndereceklerini, 19 Şubat'ta da Macar güreşçilerin hareket edeceği yazıyordu ancak yine paranın gönderilmesi gecikmişti. Türk Güreş Federasyonu Başkanı Burhaneddin Bey, 23 Şubat'ta Macar Güreş Federasyonu'na gönderdiği mektupta mazeret beyan etmiş ve seyahatin on güne kadar gerçekleşeceğini bildirmiş, ancak seyahat Mayıs ayı sonlarında gerçekleşmiştir. Türkiye'deki ilk uluslararası güreş faaliyeti 1928 Mayıs'ında Macarlarla yapılmıştır. Macar güreşçiler 16 Mayıs Çarşamba akşamı İstanbul'a gelerek, burada kaldıkları süre içerisinde Pera Palas'ın karşı sırasındaki Macar Oteline yerleşmişlerdir. Türk Güreş Federasyonu tarafından misafirlerin gezdirilmesi için bir tercüman görevlendirmiş ve onlara kıyafet hediye edilmiştir. Ertesi gün motorla Boğaziçi'nde bir gezi yapılmıştır.

Türk ve Macar güreşçilerin ilk müsabakası 18 Mayıs Cuma günü, Fransız Tiyatrosu sahnesine yerleştirilen minderde, Mösyö Şenger'in hakemliğinde yapılmıştır. İlk olarak Németh-Ahmed karşılaşması en hafif sıklette yapılmış, Németh mavi formasıyla, Haliç Kulübünden,

Ahmed siyah formasıyla mindere çıkmıştır. Bu müsabakada Macar güreşçi galip gelmiştir. Feher-Saim karşılaşması hafif sıklette yapılmış, Kumkapı Kulübünden Saim birinci devrenin üçüncü dakikasında yenilmiş, ikinci devrenin üçüncü dakikasında Feher kendi oyunuyla yenilmiş. Tarr-Mustafa karşılaşması yarı rest sıkletinde yapılmış, Muhafız Gücünden Mustafa'nın gücü karşısında Macar güreşçisi fazla bir teknik gösteremediğinden, karşılaşma her iki devrede de berabere sonuçlanmıştır. Düversky-Şefik karşılaşması rest sıkletinde yapılmış, ilk devrede Macar güreşçisi hakem oyunlarıyla Şefik'i iyice yormuşsa da, ikinci devrede Şefik, alkışlar arasında rakibini yenmiştir. Bu galibiyet esnasında antrenörümüz Peter Raul, genç Türk güreşçisine sarılarak öpmüştür. Selman-Frenczy karşılaşması yarı ağır sıklette yapılmış, günün en heyecanlı geçen müsabakası olmuştur. Frenczy, Macaristan'da Bado ile yaptığı son gösteriş müsabakalarında berabere kalmış çok iyi bir güreşçiydi. Selman ise rakibi kadar güreş tekniğini bilmese de demir gibi kolları kendisini birçok mağlubiyetten kurtarmıştır. Her iki devrede taraflar berabere kalmıştır.

19 Mayıs Cumartesi akşamı Fransız tiyatrosunda gerçekleştirilen ikinci müsabakaların tümü (Németh-Burhan, Feher-Hayri, Tarr-Necati, Doversky-Beşir, Ferenczy-Nuri ve Mehmed-Selgy) beraberlikle sonuçlanmıştır. 21 Mayıs Pazartesi akşamı Macarlarla yapılan üçüncü müsabakalarda; ilk olarak Németh-Hikmet arasındaki karşılaşmanın birinci devresinde Németh galip gelmiş, ikinci devresi ise beraberlikle sonuçlanmış, Feher-Saim arasında yapılan ikinci müsabakanın ilk devresinde Faher galip olmuş, ikinci devre ise beraberlikle sonuçlanmıştır. Tarr-Necati arasında yapılan üçüncü müsabakanın her iki devresi de beraberlikle sonuçlanmıştır.

Dördüncü müsabaka Doversky-Tayyar arasında yapılmış, ilk devre berabere ve ikinci devre Tayyar'ın üstünlüğüyle sona ermiştir. Beşinci müsabaka Ferenczy-Salman arasında yapılmış, ancak Salman'ın bir maç öncesinden oluşan yaralarının açılması üzerine maç gerçekleştirilmemiştir. Ardından Ferenczy ile Faik arasında idman yapılmıştır. Günün son müsabakası Selgy-Çoban Mehmed arasında yapılmış ve Mehmed karşılaşmanın birinci devresini hâkim bir oyunla bitirip, ikinci devrede rakibini pek az farkla mağlubiyete yaklaştırmıştır. Hatta bir hareketi için hakemlerin bir kısmı Selgy'nin mağlubiyetini kabul etmiş idi. İki oya karşı üç oy ile maç berabere sonuçlanır.

Akşamüzeri Macar güreşçiler adına verilen ziyafet esnasında Macar Antrenörü, Türk spor muhabirine, güreşçilerimiz hakkındaki düşüncelerini şöyle açıklamışlardır:

"Bu gördüğünüz Macar güreşçileri, İstanbul'dan evvel Almanya'da, Polonya'da Çekoslovakya'da galib gelmiş muvaffakiyetler toplamış gençlerdir. Bu güreşçilerimiz hakikaten kendi sporlarının ilk safında gelmektedirler. Bilhassa Feher, son Macaristan şampiyonasında dünya ikincisi Karpatty'yi mağlup etmiştir. Zaten Feher ile Karpatyy'nin maçı ilan edildiği gün biletler bir hafta evvelden tükenir. İşte bu kadro ile İstanbul'a gelen güreşçiler ümit edilmeyen neticeler ile karşılaştılar hakikaten şimdiye kadar yaptığımız maçlarda Türkler şayan-ı hayret derecede yükselmiş gördük bundan birkaç ay evvel Macaristan'daki beynelmilel maçlarda gördüğüm Türkler ile bugünkü Türkler arasında çok büyük fark vardır güreşçileriniz arasında teknik itibarla Burhan nazar-ı dikkatimizi celp etti. Diğerleri arasında Necati gittikçe açılan tehlikeli rakiptir. Tayyar fevkaladedir. Çoban ise pek kuvvetli olmakla beraber fenni eksiktir. Eğer kuvvetine güvenmeyip biraz teknik öğrenirse bütün dünya şampiyonlarıyla

göğsünü gererek çarpışabilir. Diğerleri çok kuvvetli gençlerden yalnız müdafaa vaziyetlerinden hücuma geçselerdi ziyade muvaffakiyet kazanabilirler."

Ardından Türk Güreş Federasyonu reisi Ahmet Bey ise:

"Bu maçlardan evvel Macarlardan çok korkuyorduk. Fakat yapılan müsabakalarda gördük ki, bizim çocuklarda terakki etmişler güreşçilerimizin hepsini takdir ile yâd eder yalnız ilk beynelmilel maçlarını yaptıkları cihete fazla çekingen görünüyorlar ki o da müttehit beynelmilel maçlarıyla izale edilebilir. Güreşçilere bazılarında teknik noksanlığı vardır ki, bunun içinde ileride çalışılacaktır. Macarlar için Feher, Németh, Ferenczy ve diğer arkadaşların hepside mükemmeldir. Tabiatıyla hepside üstadımızdırlar ve biz Macarlara kendimizi galebe ettirebilmiş isek çok müteşekkiriz" demiştir.

Türk ve Macar güreşçilerin son müsabakası, 25 Mayıs Cuma günü Taksim stadında yapılmıştır. Birinci müsabaka Burhan ile Németh arasında yapılmış ve Burhan 20 dakika süresince sayı farkıyla galip gelmiştir. İkinci müsabaka Feher ile Saim arasında yapılmış, Saim Macaristan'ın en iyi güreşçilerinden olan Feher'e ancak altı dakika kadar dayanabilmiştir. Üçüncü müsabaka Tarr ile Necati arasında yapılmış, Necati ilk yaptığı müsabakada rakibini pek yormuşsa da sayı hesabıyla Tarr'a mağlup olmuştur. Dördüncü müsabaka Doversky ile Tayyar arasında yapılmış, Tayyar oyun gayretine rağmen çok uzun boylu olan Doversky'yi (Tuş) ile mağlup edememiştir. Müsabakanın başlamasıyla yere düşen Macar güreşçi yirmi dakika yerden kalkamadan mühim bir sayı farkıyla Tayyar'a mağlup olmuştur. Beşinci müsabaka Ferenzy ile Nuri arasında yapılmış, Ferenzy, Nuri'yi sayı hesabıyla yenmiştir. Son müsabaka Selgy ile Çoban Mehmed arasında yapılmış ve sayı hesabıyla Çoban

Mehmet galip gelmiştir. Böylece Türk ve Macar güreşçileri üç galibiyet ve üç mağlubiyetle berabere kalmıştır. Macar güreşçileri ertesi gün akşam Türklerden gördükleri misafirperverliğe teşekkür ederek, Sirkeci istasyonundan Macaristan'a hareket etmişlerdir. Türkiye'de yapılan bu karşılaşmalar sayesinde ata sporu olan güreşe merak artmış, böylelikle tribünler büyük futbol maçlarında olduğu gibi izleyiciyle dolmuştu. Türk-Macar güreş müsabakaları Türkiye'de yapılan ilk uluslararası güreş müsabakası olması açısından da önem taşımaktadır.

1928 Temmuz başlarında Türk Güreş ve Atletlerinden oluşan sporcu kafilesi Amsterdam'da yapılacak Olimpiyatlara hazırlanmak için Budapeşte'ye gitmiştir. Budapeşte'nin Doğu istasyonuna Türk Elçisi Vasıf Bey, elçilik personeli, Macar milletvekili Dr. Vanich, Darülfünun Müderrisi ve Mekteb-i Âli Reisi Surut, Güreş Federasyonu Başkanı Sándor, Reis-i Sâni Zebiret, Atletizim reisi Moldovany, Milli Spor gazetesi muharriri ve birçok Macar gazeteci ve Türk sporcuları karşılamıştır. Alkışlar arasında trenden inen Türk sporculara MAV kulübü tarafından kırmızı mavi kurdele üzerine *"Sevgili Türk Kardeşlerimize"* yazılı bir buket takdim edilmiştir. Ardından Budapeşte mebusu *"Vanich Sandor"* çok samimi bir konuşma yapmış ve Türk sporcular, kalacakları Park Otel'de biraz dinlendikten sonra, Gillet'te Kont Szécheny hamamlarına götürülmüştür. Burada atletler ve güreşçiler ayrı çalışmıştır. Türk atletler FTC'nin sahasının pistinde çalışırken, güreşçiler de MAV kulübünün orada güreşmiştir. Türk Güreşçileri Macar antrenör Peter Raul tarafından çalıştırılmıştır. Burada çok takdir gören Türk güreşçiler, özellikle Macar güreşçilere karşı Türkiye'de elde ettikleri başarılar neticesinde, Macar sporseverlerin ilgisini kazanmıştır. Türk

güreşçiler, Perşembe günü MAV kulübünde hafif bir antrenman yapmıştır. Macar basını, Türk sporcularının Amsterdam'a gidecek Macar güreşçilerle müsabaka yapmasına taraftar değildi. Bunun için Macarlar eski oyuncu ve şampiyonlarından bazılarını Türk sporcularla idmanlara hazırlamışlardır. 18 Temmuz günü Türkiye'nin Budapeşte Elçisi Vasıf Bey, Burhaneddin Ahmed, Saadullah, Talat Beyleri misafir etmiştir. Macaristan'ın Margarit Adasında, Amsterdam Olimpiyatları için yapılan seçmelerde; Zombory, Macar, Karpatty, Feher, Gürestes, Matora, Sallay, Ferency, Bado ve Seleky'nin olimpiyatlara gitmesi kararlaştırılmıştır. Amsterdam'da yapılacak olan 1928 yılı Olimpiyatlarına katılacak olan Türk güreşçiler, Budapeşte'de yaptıkları idmanlarda önemli sonuçlar elde etmiştir. Bu sonuçlar Türk güreşçilerinin ne kadar çok uluslararası müsabaka yaparsa, o kadar ilerleyeceğini göstermiştir.

1933 yılı Mayıs'ında Macar Vasutas güreş takımı Türk güreşçilerle müsabakalar yapmak üzere Türkiye'ye gelmişlerdir. Buna karşılık Türk güreşçileri de 1933 yılı Ekim ayında Budapeşte'de Macar güreşçilerle müsabakalar yapmıştır. Türk güreşçilerine Macaristan'da büyük bir ilgi ve misafirperverlik gösterilmiştir. İlk karşılaşmalar Macar Vasutas takımı ile Türk güreş takımı arasında yapılmıştır. Mustafa ile Macar Kalkai arasında yapılan birinci karşılaşmayı Kalkai, Yaşar ile Macar Kapyan arasındaki ikinci karşılaşmayı Kapyan, Yusuf ile Macar Vitçe arasındaki üçüncü karşılaşmayı Yusuf, Saim ile Macar Hegedüs arasındaki dördüncü müsabakayı Hegedüs, Ahmet ile Macar Peçler arasındaki beşinci müsabakayı da Peçler kazanmıştır. Mustafa ile Macar Palotas arasındaki altıncı müsabaka ise Mustafa'nın sakatlanmasıyla yarım kalmıştır. Bu karşılaşmaların ardından ağır sıklet güreşleri

yapılmıştır. Macarların 1927 Avrupa şampiyonasından tanıdıkları Mehmed ile Kont arasındaki mücadelede Mehmed hükmen galip gelmişti. Türk güreşçileri ikinci karşılaşmaları yaptıkları Macar Kecskemét takımını 4-3 yenmiştir.

1934 Ağustos'unda aralarında Macar güreşçilerin de olduğu organizasyonla karşılaşmalar yapılmıştır. Bu güreş organizasyonu Avusturyalı bir organizatör tarafından Alman, Rumen, Ukraynalı, Macar, Estonyalı, Portekizli, Belçikalı, Finlandiyalı ve Çek güreşçilerin katılımıyla gösteri amaçlı olarak düzenlenmiştir. Türk güreşçilerle Macar güreşçilerin gerçek manada yaptıkları ilk güreş, 18 Ağustos'ta Macar Sovari ile Mülayim arasındaki karşılaşmadır. Bu maçta Mülayim 13 dakika 45 saniyede Macar rakibini yenmiştir.

23 Haziran'da Türkiye'ye gelmesi planlanan Segeti Toldi Macar güreşçileri çıkan bazı sorunlar nedeniyle programlarını 4 Temmuz'a ertelemişlerdir. Ancak Türk Güreş Federasyonu'nun çağırdığı Macar güreşçileri 7 Temmuz'da sabah İstanbul'a gelebilmiştir. Pazar akşamı saat dokuzda Beşiktaş şeref stadında Macarlar ile İstanbul karma güreş takımı karşılaşma yapmıştır. İkinci karşılaşma ise Salı günü saat dokuzda Beşiktaş stadında serbest şekilde yapılmıştır. Macar takımı ardından İzmir'e gidip döndüklerinde İstanbul'da üçüncü bir karşılaşma daha yapmıştır. Türk ve Macar güreşçileri arasındaki ikinci karşılaşmayı Türk güreşçileri 7-0, üçüncü karşılaşmayı ise 6-1 kazanmıştır. 1937 Mart ayı sonlarında Macar Ujpest güreş takımı karşılaşmalar yapmak üzere İstanbul'a gelmiştir. 1937 Ağustos'unda Taksim stadyumunda Türk-Macar güreş müsabakaları yapılmıştır.

Sonuç

Türkiye ve Macaristan'da yapılan Türk-Macar güreş müsabakalarına er meydanları daima bir dostluk tezahürü olmuş; her iki ülkenin güreş severleri, karşılıklı olarak yapılan müsabakaları yakından takip etmişlerdir. Güreş alanındaki müsabakalar Türk ve Macar sporcularını hemen hemen her yıl karşı karşıya getirmiştir. Bu karşılaşmalardan çıkarılan en önemli ders teknik olarak Türk güreşçilerinin zayıf olduğu ve sık sık müsabakalara katılması olmuştur. Türk güreşçilerden teknik olarak ileri olan Macar güreşçilerle yapılan karşılaşmalarda güreşçilerimiz yeni teknikler öğrenmiştir. Böylece bu karşılaşmalar Türk güreşinin eksiklerinin görülmesi ve daha modern bir şekle girmesine katkı sağlamıştır. Türkler ve Macarlar arasında gerçekleştirilen güreş müsabakaları Türkiye-Macaristan ilişkilerinin gelişmesinde büyük rol oynamış, iki millet arasındaki bu olumlu etkileşim uzun sürecek dostluğun er meydanlarındaki habercisi olmuştur.

KAYNAKÇA

BOA, HR.İM, Dos. 12, no. 6, 18.12.1923.

BCA, 30.10, 144.35.20, Dosya: 14839, 30.10.1927.

BCA, 490.1.0.0, 1438.4.2, Dosya: 9.BÜRO, 22.06.1943.

Cumhuriyet Gazetesi

HAZAİ, György, Tarih Boyunca Macar-Türk Bağları, Budapest 1963.

NAMAL, Yücel, *Türk Kaynakları Işığında Türk-Macar İlişkileri (1923-1950)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Doktora Tezi, Ankara 2013.

Ek: Spor Âlemi Dergisi

Aşağıdaki görsel Spor Alemi Dergisinin 24 Mayıs 1928 tarihli Macar Güreşçileri konu eden nüshasının kapağıdır. Macar Güreşçileri İstanbul'da kaldıkları otelin bahçesinde. Önden Birinci Sıra: Güreş Federasyonundan Sadullah Bey, Güreş Federasyon Başkanı Ahmet Bey, Macar Güreşçilerin Antrenörü Senger, Türk Güreş Federasyonundan Kemal Bey. Arkada Birinci Feher, Üçüncü Dördüncü Ferenczi, Salko, Güreşçi Dary Bey, Doversky.

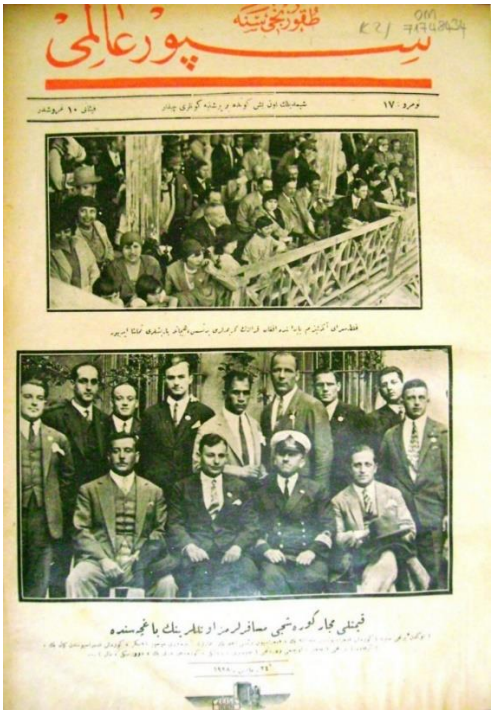

Macar Araştırmacı Imre Karácson'un İzinde Macarların Osmanlı Dönemi Tarih Araştırmalarına Kısa Bir Bakış

Mesude Şenol [3]

Tarihte Türk-Macar İlişkileri

Türkler ve Macarlar arasındaki ilk temaslar, Osmanlıların Macaristan'ı fethinden öncesi döneme dayanmaktadır. Macarlar, 895 yılında bugünkü yurtlarına gelmeden önce Bulgarlar, Hazarlar gibi Türk kavimleriyle temasta bulunmuş, bu temasın bakiyeleri bugün de Macar dil, tarih ve kültüründe taşınmaya devam etmektedir.

Osmanlıların Batı'yı fetih amacının bir sonucu olarak Macar topraklarının büyük kısmını ele geçirmesi ve yaklaşık 150 yıl bu topraklarda hüküm sürmesi, Türkler ve Macarlar arasında ikinci temas olmuştur. Türkler Viyana yenilgisi sonucunda yavaş yavaş Batı'daki ilerleme politikasından vazgeçip Avrupa'da hüküm sürdüğü topraklardan çekilmiş olsa da iki millet arasındaki bağlar, tarihin bu iki ülke için belirlemiş olduğu bir dizi olayla devam etmiştir. Bu ilişkiler günümüzde siyasi, kültürel, ticari alanlarda olumlu ve giderek güçlenerek devam etmekte ve akademik çalışmalara olumlu yansımaları olmaktadır.

[3] Doktora Öğrencisi, Szeged Üniversitesi, Tarih Bölümü, Macaristan, senolmesude@gmail.com

Macarlar, Osmanlı egemenliğinden kurtulduktan sonra tam bağımsızlığa kavuşamamış Avusturya'nın siyasi idaresi altına girmiştir. Ancak bağımsızlıkları için birkaç kez ayaklanan ve Avrupa'da destek bulamayan Macarların bu girişimleri olumsuzlukla sonuçlanmış, uğruna ağır bedeller ödenen bu başkaldırıların liderleri, Osmanlı padişahları tarafından himaye görmüştür[4]. Bu tutum Macarlar tarafından büyük takdir görmüş, geçmişteki olumsuz düşünceler– Balkanlardan ilerleyen Rus tehlikesinin de etkisiyle- iki ülke ilişkilerini olumlu bir ortama taşımıştır. 1867 yılında Avusturya ile – Macarlar tarafından dual monarşi, uzlaşma dönemi adlarını alan - ikili bir siyasi yönetime evet diyen Macarlar, siyasi açıdan özellikle de dış ilişkiler açısından tam bağımsız olmasa da iç işlerinde bağımsız bir Macar hükümetine sahip oldular. Bu yönetim şekli, Macarların kültür politikaları üretebilmesine olanak verdi. Kültürel alanda başlayan bu olumlu gelişmeler, yüzünü Doğu'ya çeviren Macarların ekonomik ilişkiler kurma girişimleri için de temel oluşturacaktı. İşte bu politikanın bir sonucu olarak Macarlar, Macar siyaset ve bilim adamları tarafından

[4] II. Rákóczi Ferenc ve Lajos Kossuth'un Türkiye'ye ilticası hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. M.Tayyib Gökbilgin. "Rákóczi Ferenc II. ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri", Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul, 1976, s.l-17; Pál Fodor, , "Rákóczi Özgürlük Savaşı ve Macar Tarihindeki Yeri", II. Ferenc Rákóczi'nin Hayatı ve Türkiye'deki Sürgün Günleri, 2005, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte; Béla Köpeczi, "II. Ferenc Rákóczi (1676-1735)" II. Ferenc Rákóczi'nin Hayatı ve Türkiye'deki Sürgün Günleri, 2005, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte; Bayram Nazır, Osmanlıya Sığınan Macar Ve Polonyalı Mülteciler, 2006,Yeditepe Yayınevi, İstanbul; István Seres, Imre Thököly ve Türkiye, 2006, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte

kurulan Turan Cemiyeti[5] çatısı altında Türklerle, Türkiye ile iyi ilişkiler kurdular.

Avusturya ile geçmişten itibaren siyasi olarak iyi ilişkiler içerisinde olmayan Türkler, Avusturya-Macaristan İmparatorluğu ile olan ilişkilerinde Macarlara daima daha farklı yaklaşmış, her ne kadar aynı siyasi birlik içinde olsalar da Macarları daima Avusturyalılardan ayrı bir yere koymuşlardır. Macarlar da Avusturya ile olan siyasi birlikteliğinin izin verdiği ölçüde Türklerin bu niyetlerine olumlu karşılık vermiştir. Öyle ki, Bosna-Hersek'in Berlin Antlaşması'na dayanarak İkili Monarşi tarafından ilhak edildiğinde bile -Macarların bu ilhaka resmi olarak karşı çıkmamasına duygusal olarak tepki göstermiş olsalar da - Türk tarafı faturayı Avusturya tarafına kesmiş, ciddi bir ticari boykotla Avusturyalıları maddi anlamda zora sokmuştur.

Yukarda değindiğimiz nedenlerden dolayı Avusturya'ya karşı başkaldıran Macar bağımsızlık liderleri II. Ferenc Rákoczi (1676-1735) ve Lajos Kossuth'un (1802-1894) Osmanlı topraklarında himaye edilmesi ve mültecilerin bir kısmının hayatlarının sonuna değin Türk topraklarında geçen yaşamları, 18. yüzyıldan itibaren Macar bilim insanlarının ilgisini çekmiştir. Macarlara kültürel gelişmenin önünü açan İkili Monarşi yapısı, Macarlar ve Türkler arasındaki iyi ilişkiler, Macarlara Türkiye'de başta Macar Korvinaları olmak üzere Türk arşiv ve kütüphanelerinde Macar tarihinin izlerini araştırma

[5] Cemiyetin kuruluşu ve çalışmaları için bkz. Tarık Demirkan, Macar Turancıları, 2000,Türk Tarih Vakfı Yayınları

açısından uygun bir zemin yaratmıştır. Bu sayede pek çok Macar bilim adamı, araştırma yapmak amacıyla İstanbul'a geldi[6].

II. Ferenc Rákóczi'nin Na'şının Macar Topraklarında Defnedilmesi ve Macar Tarihi Araştırmalarının Başlaması

Avusturya'ya karşı liderliğini yaptığı Macar bağımsızlık mücadelesinin yenilgiye uğramasının ardından önce Fransa'ya ardından da 1716 yılında Sultan III. Ahmed'in (1703-1730) daveti üzerine maiyetiyle birlikte Osmanlı topraklarına iltica etmiş olan Erdel Prensi II. Ferenc Rákóczi, sultanın izniyle maiyetiyle birlikte 1717 yılında Tekirdağ'a yerleşti. İade talebi Sultan III. Ahmed tarafından reddedilen Rákóczi ve arkadaşlarını, 1715 yılında Macar Millet Meclisi çıkardığı bir kanunla "sürgün" ilan etti[7]. Sürgündeki prens Türkiye'ye gelişinden 8 Nisan 1735'teki ölümüne kadar Tekirdağ'da –Macarca Rodostó- yaşadı.

Rákóczi'nin ölümünün ardından en azından na'şının Macaristan'a getirilmesi konusunda büyük siyasi mücadele veren Macar yurtseverlerin bu talebi, nihayet 1904 yılında Avusturya-Macaristan İmparatoru I. Franz Joseph tarafından kabul edildi. Ancak imparatorluğun içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik buhranlar nedeniyle kararın kabul tarihinden iki yıl sonra 29 Ekim 1906 yılında gerçekleşebildi. Prens Rákóczi, düzenlenen büyük bir resmî törenle o dönem Macaristan sınırları içerisinde bulunan Kassa'da gömüldü.

---

[6] Bu çalışmaları hakkında bkz. İldiko Arbanasz ve György Csorba tarafından yazılan "Magyar kutatók az isztanbuli levél- es könyvtárakban a második világháború előtt". Düzenleyen, M. Dobrovics, Kísérlet folytatódik, II Uluslararası Vambéry Konferansı içinde (s. 7-29), 2005, Dunaszerdahely: Lilium Aurum Yayınevi.

[7] Bu konu hakkında : Hajnal Halász, Csaba Katona,& Zoltán Ólmosi, II. Ferenc Rákóczi és társai újratemetéséhez, (1873-1906)
2004, Budapeşte, Magyar Országos Levéltár.

Macar prensine iade-i itibarının yerine getirilmesi anlamına gelen bu eylem, aynı zamanda resmî olarak ilk kez Türk başkenti İstanbul'daki arşiv ve kütüphanelerde başta Rákóczi olmak üzere Macar mültecilerinin tarihi belgelerini arama görevinin yolunu açacaktı.

Avusturya-Macaristan imparatoru I. Franz Joseph, II. Ferenc Rákóczi ve diğer ileri gelen Macar mültecilerin naaşlarının yurda getirilmesi konusu ile Monarşi'nin Maliye Bakanlığı'nda üst düzey görevli olan Lajos Thállóczy'i (1857-1916) bir heyetle birlikte görevlendirdi. 1914 ve 1916 yıllarında bu görev için İstanbul'a gelen, Tekirdağ, İzmit ve İstanbul'da çalışmalar yapan Thállóczy, Türk arşivlerinde de araştırmalar yaptı.

1904 yılında Prens Rákóczi'nin na'şının Macaristan'a götürülmesi için araştırma ve ön hazırlıklar yapmak amacıyla İstanbul'a gelen Macar heyeti, Türklerden gördükleri dostluk ortamına bağlı olarak Türk arşivlerinde Macar mültecilerine dair araştırmalar yapmak için Sultan II. Abdülhamid'den izin alabilmişti. Ancak Türk arşivlerinin Avrupa arşivlerinden sistem olarak farklı olan yapısı, araştırma izni almada yaşanan zorluklar ve ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve ekonomik sıkıntılar ve kısa süreli bir araştırmada sonuç alınamayacağı anlaşılınca Thállóczy'nin Macar başbakanına teklifi sonucunda, bu önemli iş için resmi olarak bir araştırmacı görevlendirdiler. Bu kişi Imre Karácson (1863-1911) idi.

İstanbul'da Macar Tarih Araştırmalarının Arka Planı

Macar Hükümeti tarafından yapılan bu görevlendirmeden önce Macar Tarih Cemiyeti ve Macar Milli Arşivi çalışanlarından pek çoğu, 1870'li yıllarda Macarlara ait belgeleri araştırmak amacıyla yabancı arşiv, müze ve kütüphanelerini ziyaret etmişlerdi. Daha önce de

değindiğimiz gibi bu ziyaretlerin amaçlarının başında, ünlü Macar Korvina'larının bulunması geliyordu. 1448-1490 yılları arasında hüküm süren Macar Kralı Mátyas Hunyadi'nin dünyaca ünlü, yaklaşık 2000 ciltten oluşan kütüphanesinde bulunan ve 1526 Mohaç savaşı sonrasında tahribe uğrayan Korvina'ların bir kısmı, Türkler tarafından İstanbul'a götürülmüştü[8].

Arbanasz ve Csorba'nın konu ile ilgili makalesinden öğrendiğimiz üzere daha sonra Macar uzmanlar Türk arşivlerindeki Macar tarihine ait kaynakların derlenmesi işine yöneldiler. Bu Macar bilim adamlarının başında Türkler tarafından da iyi bilinen, aynı zamanda Macaristan'da Türkoloji'nin kurucusu olan Ármin Vambéry geliyordu, ancak o arşivlerden ziyade değerli el yazmalarını araştırmıştır. Araştırma yapmak için büyük bir istekle İstanbul'a gelen bu bilim adamları, bilimsel donanımları ve bilim dünyasında seçkin yerleri olan kişilerdi. Ancak Osmanlı bürokrasinin karışıklığı, araştırma izni almada karşılaşılan ve aşılması güç olan zorluklar, Osmanlı ve dünya siyasetindeki çalkantılar nedeniyle burada büyük güçlüklerle karşılaştılar. Tüm bu zorlukların yanı sıra uzun süreli bir maddi kaynağa ve yeterli zamana sahip olamamaları da istekli Macar araştırmacıların önündeki en büyük engellerden birisiydi. Buna rağmen çok sayıda Macar araştırmacı araştırma amacıyla İstanbul'a gelmeyi sürdürmüştür.

Bilime Adanmış bir Hayat: Imre Karácson

Öncelikli olarak II. Ferenc Rákóczi olmak üzere diğer Macar mültecilerine ait tarihi belgeleri araştırmak üzere Macar Hükümeti

[8] Bu eserlerin bir kısmı Türk-Macar ilişkilerinin düzelmesini takiben 1869 ve 1877 yıllarında Türk sultanları tarafından Macaristan'a bağışlanmıştır.

tarafından görevlendirilen Imre Karácson'u[9] en uygun aday haline getiren koşulların başında aldığı eğitim, bilimsel eğilimleri ve çok iyi derecede Türk diline vakıf olması gelmekteydi. Çocukluğundan itibaren eğitim alanında gösterdiği başarı nedeniyle ailesi tarafından desteklenen Karácson, Macaristan'ın Győr ve Budapeşte şehirlerinde dini eğitim aldı. Doktora eğitimi ile uzmanlığını alan genç papaz, öğretmenlik eğitimi almamış olsa da eğitim alanında kendisine verilen görevleri de başarıyla yerine getirdi. 1889'da Győr şehrindeki Kraliyet Katolik Okulu'nda öğretmenliğe başlayan Karácson'un bu görevde de başarılı olması sonucunda bir yıl gibi kısa bir süre zarfında –genç yaşta- aynı okula müdür olarak atanmasını sağlamıştır. Kendisi hakkında yazılan makalelerden Karácson'un kendi mesleği olan papazlığın yanı sıra eğitime de çok büyük önem verdiğini görüyoruz. Çünkü iyi eğitim almış birisi olarak bir milletin geleceğinde eğitimin ne denli önemli bir rolü olduğunun farkındaydı. Arşiv araştırmaları için İstanbul'a geldiğinde onu en çok zorlayan ve öfkelendiren olayların başında, araştırmaları için muhatap olmak zorunda kaldığı iyi eğitim almamış Türkler ve onların davranışları gelmiştir. Bu nedenle İstanbul'da kaldığı dönemdeki olayları yazdığı

[9] Imre Karácson hakkında yazılan makaleler içerisinde hayatı, eğitimi ve Türk arşivlerinde yaptığı çalışmalar hakkında en ayrıntılı bilgileri, István Bene'nin 1936 yılında, Karácson'un eğitim aldığı ve bir süre çalıştığı Győr şehrinde yazdığı "Karácson Imre élete és művei (1863-1911)" adlı makalede buluyoruz. Karácson'un mezarı ve anıtı da Győr şehrindedir. Hakkında yazılan diğer makalelerin başlıcaları Pal Fodor'un 1989 yılında Történelmi Szemle dergisinde kaleme aldığı "A budapesti imam"; Sándor Papp'ın 2023 yılında Türkçe olarak da basılmış olan Osmanlılar ve Macarlar Bir Diplomatik Tarih adlı kitabında, s. 365-337'de "20. Yüzyıl Başlarında İstanbul'da Rákóczi Vesikalarının Önemi: Osmanlı Arşivlerinin Açılışına Dair Araştırma Verileri" ve s. 367-420'de "Osmanlı Arşivlerinin Açılışından Jön Türk İhtilaline: Bir Macar Papazı ve Tarihçisi Gözüyle II. Meşrutiyet, II. Abdülhamid'in Hal'i ve V. Mehmed Reşad'ın Tahta Çıkışı" adlı makaleleridir.

günlüğünde[10] ve amirine yazdığı mektuplarda[11] Türkler hakkındaki olumsuz düşüncelerinin temelinde yatan sebeplerden birisi budur.

1906 yılında yine aynı şehirdeki Papaz okuluna rektör olarak atanan Karácson, bu görevi yanında dünyevi konularla ilgili yazılar da yazmayı da sürdürmüştür. Yanı sıra Türkoloji'ye, Türk diline ve Doğu tarihine merak sardı. 1877-78 Osmanlı-Rus Harbi, Macar kamuoyundaki Türklere karşı olumsuz imajını değiştirmiş, ortak düşmanları olan Ruslar karşısında Macar halkının Türklere karşı sempati duymasına neden olmuştu. Ármin Vambéry ile iletişim içinde olan Karácson, onun Macar dilinin Türk diliyle akrabalığı görüşü paralelinde Fin-Ugor diliyle akrabalığını reddeden yazılar kaleme almıştır. Karácson, Evliya Çelebi Seyahatnamesi'nin büyük kısmı Macaristan'la ilgili olan altıncı cildini de Macarcaya çevirmiştir.

Bene'nin Karácson ile ilgili yazmış olduğu biyografide Karácson'un bu görev için sahip olduğu tüm bu özellikleri sıralamıştır. Tüm bu özelliklere, papazlık görevi sebebiyle ailesinin de olmaması nedeniyle İstanbul'da uzun süre kalabilme durumu da eklendiğinde kelimenin tam anlamıyla Karácson bu görev için "biçilmiş kaftan" haline gelmiştir. Resmi olarak İstanbul arşivlerinde Macar tarihi açısından önemli evrakları araştırma, bunları tercüme etme ve bu belgelerden suret hazırlama görevini üstlenen Karácson, yaptığı tüm çalışmalar hakkında yıllık raporlar hazırlayıp Macar Başbakanı'na göndermekten de sorumluydu.

[10] Imre Karácson, 1907-1911 tarihleri arasında yaşadığı İstanbul'da başından geçen olayları, "Törökországi tartozkodásom főbb eseményei" başlığı altında günlük olarak kaydetmiştir. Bugün bu günlüğün daktilo edilmiş şekli, Budapeşte'deki Széchényi Kütüphanesi'nde el yazmaları bölümünde "1903 Fol. Hung" başlığı altında bulunmaktadır.

[11] Imre Karacson'un amiri Lajos Thalloczy'ye İstanbul'dan yazmış olduğu mektuplar için bakınız: OSZKK Levelestár Karácson Imre Thallóczy Lajoshoz, OSZKK Fond XI/516.

Günlüğünden ve amiri Lajos Thallóczy'e yazdığı mektuplardan öğrendiğimize göre Karácson'un göreve başladığı 6 Nisan 1907'den 2 Mayıs 1911'deki talihsiz ölümüne kadar İstanbul'un çeşitli arşiv, camii kütüphaneleri, şahıslara ait kütüphanelerde kendisine verilen görevi canla başla yerine getirmeye çalıştığını görüyoruz. Günlüğü ve mektupları bize Karácson'un İstanbul'daki çalışmalarının tüm adımlarını, karşılaştığı ve tanığı olduğu toplumsal, kültürel olayları, araştırmalarını yaparken yaşadığı zorlukları takip etmemize olanak vermektedir.

Imre Karácson'un Araştırmalarında Karşılaştığı Zorluklar

Yine günlüğünden öğrendiğimiz üzere bir görev insanı olan Karácson, kendisine verilen bu önemli görevin bilinci ile daha İstanbul'a geldiği ilk gün, nerelerde hangi çalışmaları yapmak isteğini belirten Fransızca – Türkçe resmi bir memorandum hazırlayarak amiri Thallóczy ile yakın dostluk ilişkileri içinde olan Sadrazam Ferid Paşa'ya bizzat sunmuştur. Paşa'dan İstanbul arşivlerinde araştırma yapmak için gerekli padişah iznini yani "irade-i seniyye"yi sağlayacağına dair sözü almasına rağmen asıl araştırma alanı olan Topkapı Sarayı arşivlerinde çalışabilmek için 7 Kasım 1908'e kadar beklemesi gerekti.

Aynı amaçla kendisinden önce de İstanbul'a gelmiş araştırmacıların çoğu için temini hiç de kolay olmayan iradeyi almak, Karácson için çok daha zorlayıcı, kimi zaman ümitsizliğe düşürücü, kimi zaman da ulaşmak için farklı yolları denediği bir mücadeleye dönüşmüştür. İçerisinde hangi belgeleri ihtiva ettiğine dair bilgiye sahip olunmayan arşivlerin her biri için de ayrı izin alınması

gerekliliği Karácson için zaman açısından ayrı bir sorun oluşturuyordu.

Söz konusu günlüğü ve mektuplarından takip ettiğimiz üzere Karácson'un, kendisine verilen görevi yerine getirme esnasında yaşadığı bu zorluklar, henüz işin başlarındayken somut sonuçlara ulaşamaması, hassas bir yapıya sahip olan Karácson'u ruhsal olarak olumsuz etkilemiştir. Bu nedenle irade çıkmasını beklerken amirinin de telkin ve önerileri ile başka araştırmalara yöneldi. Daha önce İstanbul'da arşiv çalışmaları yapmış olan Thallóczy, önceki Macar araştırmacıların yanı sıra kendisinin de bizzat deneyimlediği üzere burada bilimsel araştırma yapmanın zorluklarını ve bu nedenle bir yabancı araştırmacı için en gerekli şeyin sabretmek olduğunu çok iyi biliyordu. Bu yüzden Karácson'a buraya gelmeden önce verdiği talimatların[12] birisi de sabırlı olmaktı. Karácson da İstanbul'da kaldığı yıllar boyunca bunu bol bol deneyimlemek zorunda kalacaktı.

Siyasi ve ekonomik sıkıntılara II. Abdülhamid döneminin sıkıyönetimi ve bu sistemin getirdiği yasaklar da eklendiğinde bürokratik zorluklar sadece yabancılar için değil, herkes için büyük bir sorundu. Memurlar, birisi kendisini saraya şikâyet eder diye Karácson'a yardımcı olmaktan çekiniyordu. Resmi olarak Karácson'a yardım etmekle görevlendirilenler de dönemin ekonomik buhranı karşısında Karácson'dan sık sık rüşvet talebinde bulunuyorlardı. Araştırma ve çalışma şartlarının zorluklarına tüm bu nahoş şartlar da eklenince Karácson'un tahammülü azalıyor, Türklere karşı olumsuz izlenimleri artıyordu. Bunlara ilave olarak Osmanlı'daki reform hareketleri ve meşrutiyetin ilanı ile gayrimüslimlere verilen haklar

[12] Lajos Thallóczy, Utasítasok Karácson Imre részére. Analekta 6028. 1907, Budapeşte, Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár.

nedeniyle Müslümanların gayrimüslimlere karşı olumsuz duyguları ve şüpheli yaklaşımlarından Karácson da etkilenmiştir.

Imre Karácson'un İstanbul'da Araştırma Yaptığı Yerler

Çalışmasının başlarında araştırma yapmak için talep ettiği en önemli yerlerden biri olan Topkapı Sarayı arşivi yerine sarayın kütüphanesi için irade çıktı ancak burada Macar tarihine ait belgeler bulunmuyordu. Sarayın arşivi için irade beklediği günlerde Maarif Nazırı Haşim Paşa'yı şahsen ziyaret ederek ondan İstanbul cami kütüphanelerinde araştırma izni aldı. Beşirağa Camii'nde daha önce altıncı cildini tercüme etmiş olduğu Evliya Çelebi'nin seyahatnamesinin bugüne kadar basılmamış olan ciltlerinin el yazmalarına rastladı. Bunların içinde Macaristan'dan bahseden yedinci cildini Macarcaya tercüme etti. Tercüme ederken maruz kaldığı zorlukları 1908 yılında Macar Bilimler Akademisi tarafından basılan eserinin[13] önsözünde özetledi.

25 Haziran 1907'de Babıali'de bulunan Osmanlı döneminde ilk modern tarzda düzenlenmiş arşiv olan Hazine-i Evrak'ta araştırma yapmak için Sadrazam Ferid Paşa'ya yaptığı şahsi başvuru olumlu sonuçlandı. Ancak buradaki en eski evrakların Sultan II. Mahmud dönemine ait olması onun ikinci hayal kırıklığı olmuştur.

Karácson, İstanbul'da kaldığı yıllarda hem Macar hem de Türk gazete ve dergilerinde çeşitli konularda yazılar yazdı. Bu yazılar dönemin siyasi ve kültürel olayları üzerinedir. Kendisi diplomatik bir göreve sahip olmamakla birlikte amiri Thallóczy'nin öneri ve referanslarıyla İstanbul basınından, bürokraside üst düzey görevliler

[13] I. Karácson, Evlia Cselebi Török Világutazó Magyarországi Utazásai 1664.-1666, 1908, Budapeşte, Macar Bilim. Akademisi.

ve İstanbul'un ileri gelenlerinden olmak üzere kendisine çok iyi bir çevre edinmiştir. Bu da amirinin oradaki işini kolaylaştırması açısından Karácson'a tavsiyelerinden birisiydi. Gerçekten de bu ilişkilerin onun çalışmalarına oldukça yardımı oldu. Türk arşivleri dışında –amirinin yönlendirmesiyle- St. Benoit Manastırı ve kütüphanesi, Rum-Ortodoks Patrikhane ve kütüphanesinde de Macar tarihinin izini sürdü.

İslam dininin üç aylar, oruç, bayram gibi özel günlerinde Türk kütüphane ve arşivlerin kapalı olması Karácson'un çalışmalarını sekteye uğratmıştır. Ayrıca çalışma ortamının–kimi zaman bir masa ve sandalye bile verilmeden çalışmak zorunda kalması- ve çalışmak zorunda olduğu kişilerden gördüğü muamelenin yarattığı olumsuzluklar, Batı tarzı, modern arşivlerde çalışmaya alışık olan Karácson'da Türkler ve Müslümanlık hakkında olumsuz yargılar oluşmasına sebep oldu. Kimi zaman yabancı bir araştırmacı olmasının yanı sıra din adamı kimliğiyle, Hristiyanlıkla Müslümanlığı karşılaştırdı. Bu nedenlerden dolayı Müslümanlığı bilim ve ilerlemenin önünde bir engel olarak gördü. Türk bürokrasi sistemine aşina olmadığı için mühimme defterleri gibi bazı önemli defterlerin kendisine verilmemesini "Türklere has bir kıskançlık" olarak nitelendirmiş olsa da Babıali'de Beylikçi'den arada Macar tarihine dair belge suretlerini almaya gittiği bilgisine rastlıyoruz.

II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi Türk milletine arzu ettiği özgür ortamın kapılarını, Karácson'a da uzun zamandır beklediği Topkapı Sarayı arşivlerinde araştırma yolunu açtı. Uzun zamandır kendisinden gizlenen arşivlerde inceleme nedeni de böylece ortaya çıkmış oldu. Uzunca bir süredir bakımsız kalan arşivlere, sızan yağmur sularının neden olduğu nem, küfe yılların biriktirdiği tozlar

da eklenince arşiv belgelerinin büyük bölümü kullanılamaz hale gelmişti. Padişahtan gizlenen bu durumun, Karácson'a arşiv yollarının açılamaması konusundaki en büyük engeli teşkil etmiş olduğu anlaşılıyordu. Bu nedenle Karácson'un araştırma talebi padişaha ulaştırılmamıştı bile. Karácson, böyle bir ortamda düzensiz bir biçimde, gelişigüzel yığılmış, içeriği hakkında hiçbir bilgiye rastlanmayan belgeleri rastgele incelemeye başladığında tek yardımcısı şansı oldu. Tesadüfen seçtiği belgeler arasında II. Ferenc Rákóczi ve maiyetinde olanlara ait belgeler çıkmaya başladı. Topkapı Sarayı'nda arşiv belgelerinin depolandığı yerde tesadüfen bulunan bir bölme ise Karácson'a aradığı belgelere ulaşma imkânı sundu.

Diğer araştırma yaptığı arşivler Evkaf Nezareti, Maliye Nezareti ve Defterhane arşivleri oldu. Cami kütüphaneleri ile birlikte özel şahıslara ait kütüphanelerde de araştırma yaptı.

İstanbul'un Kültür Hayatında Karácson

Karácson Türk arşivlerine dair verdiği bilgilerin yanında Türk siyasi, sosyal ve kültür hayatına dair de önemli bilgileri kaydetti. II. Meşrutiyet'in ilanı, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi, Jön Türkler'in iktidara geçişi gibi olayların tanığı olmuş, bu konularla ilgili izlenimlerini, amirine yazdığı mektuplar ve günlüğü yanında Macar ve Türk gazete ve dergilerinde yazdığı yazılar ve çektiği fotoğraflarla tarih biliminin hizmetine sunmuştur.

Döneminde tarih çalışmaları için arşivlerin kullanılması konusunda Türklere örnek oluşturdu. Türk arşivlerinin düzenlenmesi, kütüphanelerdeki kitapların fihristlerinin çıkarılması, onun İstanbul'da yaşadığı dönemde meydana geldi. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yeni bir Türk tarihi yazma amacıyla başlatılan

çalışmalar için kurulan, Tarih-i Osmani Encümeni'nin çalışmalarının önemli ve etkili simaları arasında yine Imre Karácson'u görüyoruz. Derneğin tüzüğünün yazılması, derneğin yayın organı olan Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası'na yazdığı yazılarla Türk kültür hayatına yaptığı katkılarda bulunmuştur. Türk basınında onun bu katkılarının yansımalarını görebiliyoruz. İkdamcı Cevdet Bey, Necip Asım, Tevhid Saffet gibi basın camiasının önemli şahsiyetleri ile tanışıklığı ve iyi ilişkileri, onu İstanbul'da bulunduğu dönemin önemli simaları arasında olduğunu göstermektedir.

Karácson'un, Macaristan'a yazdığı Türk siyasi ve kültür hayatı ile ilgili yazılar, Türk-Macar ilişkileri açısından önemli rol oynamıştır. Makalelerinin dışında büyük gayretler sonucu ulaştığı ve suretlerini çıkardığı Türk ve Macar tarihine ait önemli belgeler, ölümünden sonra iki cilt halinde basılmış[14], bu kitaplar sadece o dönemin değil bugün için de araştırmacılar için önemli kaynak kitaplar olmaya devam etmektedir.

İstanbul'a geldiği andan itibaren – Thallóczy'nin de üzerinde düşündüğü- burada bir Macar Enstitüsü[15] kurulması fikri, ona büyük bir şevk veriyor hatta maddi kaynak bulabildiği takdirde bu fikri gerçekleştirme hayali kuruyordu. Türkiye'de kişiye bağlı, süreli araştırmaların zorluğunun bilincinde olan Macar yetkilileri de Karácson'la aynı düşüncede idi. Onun bu hayali, Macar yetkilileri tarafından ciddi olarak planlandı ve başına da çalışmalarıyla

[14] Bunlar, 1911 yılında Karácson'un ölümünden sonra Macar Bilimler Akademisi tarafından basılan A Rákóczi emigráczio török okmányai (1717-1803) adlı eser, ikincisi 1916 yılında yine Macar Bilimler Akademisi tarafından basılan Török történetírók III adlı eseridir.

[15] Konuyla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Gábor Fodor, Magyar tudomány és régészet az Oszmán Birodalomban: a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története, Budapeşte, 2021, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet.

kendisini ispatlamış Karácson'un getirilmesi düşünüldü. Ancak bu önemli plan, olan ölümünden sonra 1916 yılında gerçekleşecekti.

Tarih araştırmaları için uygun olmayan bir dönemde, zor koşullar altında İstanbul arşiv ve kütüphanelerinde çalışan Imre Karácson, mizaç ve beden sağlığı açısından da hassas olması çalışma koşullarını daha da zorlaştırmıştır. Bu koşullar, sağlık açısından zayıf tabiatını, moral açısından da zayıflatmıştır. Bu şartlar altında çalışmalarını sürdürdüğü esnada hastalanması ve 2 Mayıs 1911 tarihinde beklenmedik ölümü, değerli bir şahsiyetin kaybı ile birlikte Macar tarih bilimi açısından ona bağlanan umutları da yok etmiştir.

SONUÇ

Günlük ve mektuplar, yapıları gereği tamamen objektif kaynaklar olmasalar da bilimsel kaynaklarla karşılaştırılarak, incelenen dönem için araştırmacılar açısından önemli detaylar sunarlar. Bu bakımdan Imre Karácson'un Türkiye'de kaldığı süre boyunca derlediği belgelerden hazırladığı kitapları, Türkçe- Macarca yazdığı çok sayıda makale yanında yazıda bahsi geçen mektup ve günlükleri de bugün Macar tarihi açısından olduğu kadar Türk siyasi, kültür tarihi açısından önemli ve değerli bilgiler içermektedir.

Macar tarih bilimi, Imre Karácson sayesinde Türk arşiv ve kütüphanelerinde başta II. Ferenc Rákóczi olmak üzere Macar mültecilerinin tarihi belgelerinin resmi ve sistemli olarak araştırılması yolunda önemli bir aşama kaydetmiştir. Onun çalışmaları, Macar tarihine yaptığı katkıların yanında Türk-Macar ve Bizans araştırmalarını sistemli bir hale getirilebilmek açısından İstanbul'da bir Macar Enstitüsü kurulması fikrinin de doğmasına yol açtı. Bu enstitü, I. Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz koşullar

nedeniyle kısa ömürlü olsa da 2013 yılında açılacak olan Macar Kültür Merkezi'nin temellerini atmıştır. Bu merkez bugün iki ülke arasında giderek artan kültürel ilişkiler açısından önemli bir köprü görevini yerine getirmektedir.

Kaynakça

Arbanasz, İ., & Csorba, G. (2004). "Magyar kutatók az isztanbuli levél- es könyvtárakban a második világháború előtt". M. Dobrovics (Dü.), Kísérlet folytatódik, II Uluslararası Vambéry Konferansı içinde (s. 7-29). Lilium Aurum Yayınevi, Dunaszerdahely.

Bene, I. (1936). "Karácson Imre élete es művei (1863-1911)", Győri Szemle (137-171.), Győr.

Demirkan, T. (2000). Macar Turancıları, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.

Fodor, G. (2021) Magyar tudomány és régészet az Oszmán Birodalomban: a Konstantinápolyi Magyar Tudományos Intézet története, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet. , Budapeşte.

Fodor, P.(2005). "Rákóczi Özgürlük Savaşı ve Macar Tarihindeki Yeri", II. Ferenc Rákóczi'nin Hayatı ve Türkiye'deki Sürgün Günleri, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte.

Gökbilgin, M.T. (1976). "Rákóczi Ferenc II. ve Osmanlı Devleti Himayesinde Macar Mültecileri", Türk-Macar Kültür Münasebetleri Işığı Altında II. Rákóczi Ferenc ve Macar Mültecileri Sempozyumu (31 Mayıs-3 Haziran 1976), İstanbul.

Halász, H., Katona, C., & Ólmosi, Z. (2004). II. Ferenc Rákóczi es társai újratemetéséhez (1873-1906), Magyar Országos Levéltár, Budapeşte.

Imre Karacson'dan Lajos Thalloczy'ye Mektuplar (1907-1911). OSZKK Levelestár. Karácson Imre Thallóczy Lajoshoz, OSZKK Fond XI/516.

Karácson, I. (1908) Evlia Cselebi Török Világutazó Magyarországi Utazásai 1664.-1666, Macar Bilim. Akademisi, Budapeşte.

Karácson, I. (1907-1911). Törökországi tartozkodásom fő eseményei. 1903 Fol. Hung., Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár, Budapeşte.

Karácson, I. (1914). Török-Magyar oklevéltár 1533-1789. (Ed: L. Thallóczy, J. Krcmarik, G. Szekfü,), Stephaneum Matbaası, Budapeşte.

Karácson, I. (1911) A Rákóczi emigráczio török okmányai (1717-1803), Macar Bilimler Akademisi, Budapeşte.

Köpeczi, B.(2005). "II. Ferenc Rákóczi (1676-1735)", II. Ferenc Rákóczi'nin Hayatı ve Türkiye'deki Sürgün Günleri, , Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte.

Nazır, B. (2016). Osmanlıya Sığınan Macar Ve Polonyalı Mülteciler,Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Papp, S. (2023) Osmanlılar ve Macarlar Bir Diplomatik Tarih, Vakıfbank Kültür Yayınları, İstanbul.

Seres, I. (2006) Imre Thököly ve Türkiye, Macar-Türk Dostluk Derneği Yayınları, Budapeşte.

Thallóczy L. Utasítasok Karácson Imre részére. Analekta 6028. 1907, Országos Széchenyi Könyvtár Kézirattár, Budapeşte.

Ekler

II. Ferenc Rákóczi

Papaz Imre Karácson (Győr- Xantus János Müzesi, Karácson Dökümanları- Sándor Papp arşivi))

Imre Karácson İstanbul'da (Győr- Xantus János Müzesi, Karácson Dökümanları- Sándor Papp arşivi))

Karacson'un Győr şehrindeki anıt mezarı (Foto: Mesude Şenol)

Türk Macar Kültür Yılı Anısına Bir Mektup

Prof. Dr. Melek Çolak

20 Nisan 2024/ Muğla

Saat 23.00

Sevgili Erikacığım

On sekiz yıl önce Macaristan'dan ayrılırken bana hediye ettiğin "*Magyarország" (Macaristan)* adlı kitabın ilk sayfaları arasına sıkıştırdığın 10 Haziran 2006 tarihli "*Drága Melekem" (Canım Melekciğim)* diye başlayan veda mektubunu, yine bir Macaristan dönüşü bulup, tekrar tekrar okudum.

İlk gidişimden sonraki her Macaristan ziyaretimde kapıyı sen açardın. "*Ben her zaman buradayım, gel."* derdin. Her daim gülümseyen yüzünle, naif duruşunla, kültürünle, tam bir Macar hanımefendisiydin. Bazen ilk tanışmada yakınlık duyarız bir insana, bazen 40 yıl yan yana gelsek samimi olamayız. Sen benim için ilk tanışmamızda hiç de yabancı biri gibi gelmemiştin. Kırk yıl önceden tanıyor gibiydim. Sadece ben değil, sen de benim için aynısını derdin.

Bu sefer kapıyı sen açmadın. Senden önce, hayata veda ederse "*yalnız kalırım"* diye korktuğun sevgili eşin Géza açtı. Oysa sen

açsaydın kapıyı, bir sürü haberim vardı. "*Erika bak! bizim dostluğumuzun hatırına bu yılı Türk-Macar Kültür Yılı ilan etmişler, bunun için geldim, konferans verdim.*" diyecektim. Boğazımda düğümlendi kaldı sözcükler, cam kırıkları gibi un-ufak oldu, yutkunamadım, çok acıtır diye korktum.

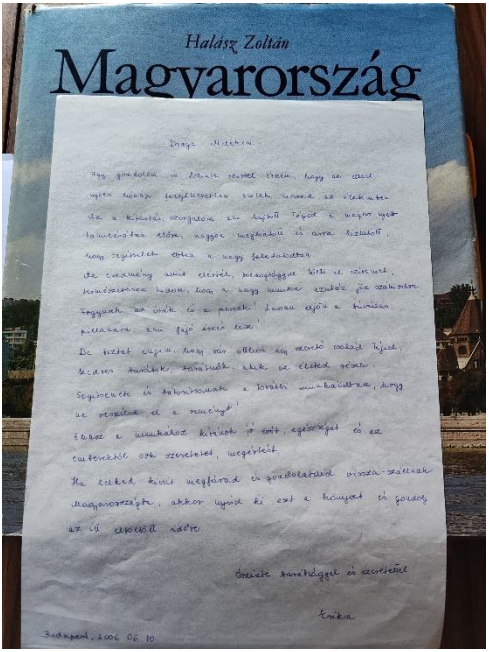

Her akşam kurs dönüşü kapımı çalıp "*Melek, bugün neler öğrendin.*" deyişini, yarım yamalak konuştuğum Macarcanın sayende gün geçtikçe düzeldiğini, bana verdiğin Macar yemeklerine artık "*ben varım*" diye sekiz ay domuz eti koymadığını ve sekiz ay onu yemediğini, dönüşümün son akşamı Macarca kursunu "*ötös*" *(beş)* ile bitirdiğimi duyunca benim kadar mutlu olduğunu ve o akşam "*Türk yemeği*" dediğin patetes köftesini benim için yaptığını hatırlıyorum. Beni uğurlarken gözyaşlarını içine gömdüğünü, ama ondan sonra boş kalan eve girince saatlerce ağladığını, "*anne madem sen de onunla gitseydin*." diyen kızından öğrendim. Macaristan'a her gelişimde büyük bir sevgi ve samimiyetle kucak açtığını hatırlıyorum. Hatırladıklarım hep iyilik, güzellik, dostluk, içtenlik...

Kapıyı Géza açınca, ben de senin gibi yaptım sempozyum süresince... Eve dönüşte yutkundum, korkmadım cam kırıkları çok acıtır diye!...

Mektubunda *"(Budapeşte'de) geçirdiğim sekiz ayın, hayatında unutulmaz bir hatıra olarak kaldığını yürekten hissettiğini, Macarcayı öğrenmek için beni harekete geçiren sebat ve çalışkanlığın seni çok etkilediğini ve bunun için bu büyük ödevimde bana yardım etmeye..."* karar verdiğini yazmıştın. Boşuna değildi her akşam onca ev hanımlığının ve ev sahipliğinin yanında kapımı çalman, anladım!

Ve yazmıştın ki "Bir gün ruhun Macaristan'dan yana dönerse kitabı aç ve burada geçirdiğin zamanı hatırla."

O günden beri pek çok şey oldu, öğrenciler yetişti, şimdi artık onlarla geliyorum Macaristan'a. Ruhum Macaristan'dan hiç ayrılmadı Erika.

2024 Türk-Macar Kültür Yılı anısına herkesin böyle ömür boyu güzel ve içten dostları olmasını, bu alanda yapılacakların 2024 yılı ile sınırlı olmamasını gel birlikte dileyelim.

Kapıyı sen açmadın diye de kırgın değilim Erika! Onsekiz yıl önce sen bana Macar dilinin anahtarını verip, bu büyülü dünyanın kapısını açtırdın.

Seni her zaman hatırlayacağım benim canım Macar ablam, can dostum, arkadaşım !...

Ruhun şad olsun, rahat uyu!

Seni çok seven Melek

István Mándoky Kongur (1944 -1992)

Dr. Júlia Bartha [1]

A magyar tudományosságnak a közép-ázsiai török népek kultúrája iránti érdeklődése igen régi keletű. A keleti rokonságunkat kutatók a XVIII. század óta többen is eljutottak a Kaukázus vidékére és Belső-Ázsiába. Élményeikről az ott élő népek szokásairól érdekes, és a tudomány számára értékes írásokban számolnak be. Ezeket a romantikus ihletésű utazásokat váltották fel a múlt század végén és századunk elején a tudományos célú utazások. A magyar nép kialakulásában nagy szerepet játszott hajdani törökség mai utódait sorra keresték fel a legkiválóbb turkológusaink, így Vámbéry Ármin, Szentkatolnai Bálint Gábor, Prőhle Vilmos, Kúnos Ignác, Mészáros Gyula és a nemzetközi turkológia elismert személyisége Németh Gyula, aki a kunok legközelebbi testvérnépeinek tanulmányozását tudományos programként állította maga és tanítványai elé is. Már egyetemi hallgató korában a Nemzetközi Közép-és Keletázsiai Társaság Magyar Bizottságának megbízásából a kaukázusi kumukok és a balkárok nyelvét tanulmányozta, majd l911-ben az Ural és a Volga folyók vidékén élő baskirokat és kazáni tatárokat , csuvasokat kereste fel. Szellemisége irányadó volt az Alföld-kutatás, és tanítványai, főként Mándoky Kongur István, a kun nyelv kutatója munkásságában.

[1] Bilimler Akademisi Kamu Kurulu Üyesi, Macaristan.

A Magyarországra települt kunok nyelvemlékeinek kutatása ugyanis nemcsak a hazai turkológia és a magyar nyelvészeti kutatások, hanem a török-magyar művelődéstörténet szempontjából

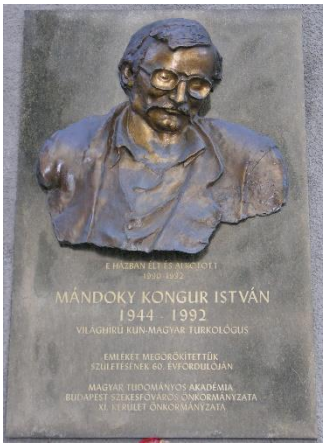

is rendkívül fontosak. A múlt század végén, századunk elején megindult kutatások a kun műveltség egyes részletkérdéseinek kidolgozásában jelentős eredményeket ért el, ezért okkal fogalmazódott meg egy átfogó összefoglalás igénye. Nem lehet véletlen az, hogy az alföldi kultúra mélyrétegeinek kutatására olyan, a tájhoz kötődő tudósok vállalkoztak, mint az etnográfus Györffy István, a turkológus Németh Gyula, és a mestere nyomdokába lépő, az ő útmutatásait követve, de eredményeit némely tekintetben túlhaladva Mándoky Kongur István vállalkozott. Ahhoz, hogy átfogó képet tudjon adni a választott szakterületéről, nem elég csak kiváló mesterektől tanulni, és a már meglévő hazai és nemzetközi szakirodalmat ismerni, bizonyos mértékig benne is kell élni abban a kultúrában, hogy sajátosságai tisztán kirajzolódjanak előtte. Mándoky számára a szülőföld, a Nagykunság szívében lévő szülővárosa Karcag meghatározó közeg volt. 1944. február 1O-én Mándoky Sándor és Kocskor Karászi Erzsébet gyermekeként jött a világra. Elemi és középiskoláit Karcagon végezte, a helybéli Mezőgazdasági Technikumban tett érettségi vizsgát. A középiskola első éveiben kitűnt a nyelvek iránti fogékonyságával. Kiválóan megtanult oroszul, de ami miatt igazán különcnek tekintették, az a török

nyelvek iránti vonzalma volt. Első török nyelvkönyvét az etnográfus Szűcs

Sándortól, a *háromföld tudósától* a Nagykun Múzeum akkori igazgatójától kapta. Az élő nyelv tanulmányozására kiváló lehetőség volt a közeli kunmadarasi orosz laktanya, ahol a kazak , kirgiz, krími és kazáni tatár, karacsáj katonákkal összebarátkozva jól megtanulta ezeket a török nyelveket. A "kunsági puszták kesernyés szavú fiának", ahogyan kollégája, Torma József nevezte, ez a nyelviskola adta az igazán jó alapot, ahonnan egyenes út vezetett a budapesti egyetemre. Itt Németh Gyula professzor kitüntető figyelme és atyai szeretete irányította a sorsát. A mesterétől kapott útravaló meghatározó élmény volt élete végéig, jóllehet a tudományos vita a "mester és tanítvány" kapcsolatra is jellemző volt. Az Eötvös Loránd Tudományegyetem tanítványa volt l963-l968 között, s mondhatni az is maradt élete végéig. A török nyelvek , és a magyar őstörténet ismeretét a már megidézett mesterétől , Németh Gyulától, az oszmántörök paleográfia és a hódoltság történetét Fekete Lajostól tanulta. Ligeti Lajos a mongol és kínai , Czeglédi Károly az arab, Telegdi Zsigmond és Bodrogligeti András a perzsa nyelv alapjaira tanította. A kun nyelvemlékek kutatását már egyetemi évei alatt elkezdte s ezt a munkát folytatta a tanulmányai befejeztével is.

Az egyetem elvégzése után az Országos Széchenyi Könyvtár, majd a Kőrösi Csoma Társaság munkatársa volt, mígnem l97O-től a Magyar Tudományos Akadémia Belső-ázsiai Kutatócsoportjában dolgozott. Hitte, s ez szinte minden írásából átsütött, hogy a Kelet felől Európába érkezett magyarság összekötő kapocs a Kelet és Nyugat között. A tudományos problémák megoldása csakis úgy lehetséges, ha ismerjük a nyelvi és kulturális rokonság okán érintett

népek szokásait, életét, fejlődési irányukat és tudományos eredményeiket. Kollégái tréfásan "kunológusnak" nevezték, de közülük csak néhányan mondhatták el magukról, hogy a törökségi kultúra olyan széles területét látják át, amilyenen ő biztonsággal mozgott. Hevesen vitázott, de roppant körültekintően, megfontoltan írt.

A turkológia hagyományos területein belül a honfoglalás előtti török-magyar kapcsolatok, a magyar őstörténet foglalkoztatta. Több írása szól a régi török eredetű szavaink megfejtéséről, így a *börtü, a bütü, bír, kozma, kapkány, tilt*, valamint a *gyón, bocsánik, bán, bűn, gyarló, egyház, irgalom, könyörült* szavak etimológiáját adta.

1965-től évente járt gyűjteni a romániai és bulgáriai Dobrudzsába, a Duna mellékén, Deliormán keleti részén élő tatárokhoz. Azért erre az etnikumra esett a választása, mert az iszlám vallástól kevéssé érintett, ám gazdag hagyományvilággal bíró , és a régi kun nyelvekhez egyik l legközelebb álló nyelvjárást beszélő kipcsak néptöredéknek tartotta őket. A nyelvükkel, történetükkel és néprajzukkal való foglalkozás számtalan olyan adattal gazdagította a tudományt, amely a magyarországi kunok nyelvének, történetének és néprajzának homályos kérdéseire adhat feleletet. Terepmunkáit a Konstancához közeli Karasu, Medgidia, Valea Neagra és Kogalniceau falvakban végezte. Kutatásai eredményeként született a Dobrudzsai tatár nyelvtanulmányok - Alaktani vizsgálatok és népköltési szövegek című egyetemi doktori disszertáció, annak okán, hogy a kun eredetű szavak etimonját a dobrudzsai tatárok nyelvében vélte felfedezni. Dobrudzsában, a Duna mellékén Deliormánban élő, a Krímből jött telepesek száma megközelítőleg félmillió, akiknek mintegy nyolcvan százaléka pusztai tatár. Az ő

nyelvüket sorolja a kun-kipcsak dialektusok közé, míg a déli, hegyvidéki területekről érkezett krími törökök nyelvét az oszmánli nyelvekhez tartozónak írja. A disszertáció a dobrudzsai tatár nyelv leíró nyelvtanát hozza és ízelítőt ad a népköltészetből, mintegy 117 közmondást közöl. Ez a munka Mándoky hagyatékának mindmáig kiadatlan része. A témához kapcsolódóan ugyan megjelent egy rövid áttekintés az Acta Orientalia Hungaricae-ban 1968-ban, de csupán a hangképzés sajátosságaira tér ki, s szöveggyűjteményében találóskérdéseket közöl. A hagyatékra irányítandó figyelem biztató jelének tekinthetjük Csáki Éva cikkét, ami ugyancsak az Acta Orientaliaban jelent meg 1995-ben: szójegyzéket közöl Mándoky kiadatlan dobrudzsai gyűjtéséből. A disszertációt 1971-ben az Eötvös Loránd Tudományegyetemen védte meg *summa cum laude* minősítéssel.

Dobrudzsai tanulmányútjait Közép-ázsiai kutatások követték. Bár az akkori politikai viszonyok nem igazán kedveztek a terephez kötődő kutatómunkának, mégis sikerült szinte évente nyelvi-néprajzi gyűjtéseket végeznie. Lehetősége volt Baskíriában és a volgai tatárok között is kutatni. Élénken foglalkoztatta a baskír-magyar törzsnevek kérdése. A két nép rokonságának emlékét a baskírok eredetmondái is megőrízték, mi szerint egy nagy törzsük valamikor nyugatra költözött " majarok" népének baskírföldön hátramaradt egyik törzséből származtatja magát. Bár számos más török népnek vannak hasonló eredetmondásai - így a krími tatároknak, kazáni tatároknak, a közép-ázsiai karakalpakoknak, kazakoknak, a kaukázusi balkárok egyes nemzetségeinek törzsei szintén magyar eredetűnek tartják magukat - míg mások , így például az özbegek , kirgizek, türkmének, anatóliai törökök

testvérként, rokon népként tisztelnek bennünket. "Mégis a baskír-magyar etnikai és történelmi kapcsolatok kutatásában a forrásadatokon túl a mesésnek tűnő baskír hagyományokat is komolyan kell vennünk. Hiszen a magát magyar (majar) származásúnak tartó baskír törzsnek még a neve is megegyezik a honfoglaló magyarság egyik törzsével. (…) Pauler Gyula és a későbbi kutatók ugyan megpróbálták a honfoglaló magyar Jenő, Keszi, Nyék, törzsneveket és a Gyula nevet egyeztetni a baskír Janay, Nagman, Kesze-Tobin és Julaman törzs és nemzetségnevekkel, azonban az utóbbi egyeztetések a tüzetesebb történeti, néprajzi- és nyelvészeti vizsgálódások során mind hibásnak bizonyultak, lévén a párhuzamba állított baskír nevek részben késeiek, vagy másodlagosak, (Julaman, Kesze), részben pedig perzsa, arab eredetűek (Janay, Nagman), így tehát semmiképpen sem egyeztethetők az említett honfoglaló magyar törzsnevekkel. " - írja Mándoky. A baskír-magyar rokonség kérdéseit azonban nem lehet csupán a Jurmati és Gyarmat törzsnevek azonosságára alapozni, mert mindkét nép történetében nagyjelentőségű volt a kun nép szerepe. A XIII. században számos kun törzstelepedett meg Baskírföldön, s ennek következtében a baskírok ma mind nyelvileg, mind műveltségük tekintetében a kun-kipcsak népek közé tartoznak. Mándoky Kongur István a kun-baskír kapcsolatokat vizsgálva néhány kun törzsi és nemzetség névről megállapította , hogy mind a baskíroknál, mind a magyar Alföldön megtalálható. Ilyen a baskírok Kipszak (kipcsak) törzse, amely megfelelője a nagykunsági "Kapcsag", "Kapcsog" családnévnek. A párhuzamos megfelelések sorát a további kutatások bővíthetik. Torma József hívja fel a figyelmet arra, hogy a törökségi helynevek egyik szembetűnő

sajátossága az, hogy földrajzi neveik többsége személynév eredetű. Ugyanez áll a kunsági földrajzi nevekre is, amit a jövőbeli kutatásoknál figyelembe kell venni.

Mándoky a közép-ázsiai kutatásai során felkereste a Mongóliában élő kisebbségeket . Gyűjtötte a kazakok és a tuvák nyelvét, szokásaikat, népköltészetüket. Szinte évente utazott néprajzi -és nyelvjárási gyűjtésre Közép-Ázsiába. A népköltési gyűjtésekből való szemelvényeket rendszeresen közzétette a szűkebb pátriája művészeti és irodalmi folyóiratába, a Jászkunságba, néha "álnéven": Bektur András nevén jegyezve ezeket a szemelvényeket. A mintegy húsz év irodalmi termését egybeszerkesztve, Amu-darja széles vize címmel reményeink szerint hamarosan kezébe veheti a közép-ázsiai törökség népköltészete iránt érdeklődő olvasó. A kötetben a tatár, baskír, kazakföldön, és Közép-Ázsia más országaiban szétszóródva élő kazáni tatárok , kazakok , kumukok népdalaiból, a Kun-Kódex találóskérdéseiből, karacsáj, karakalpak népdalokból kapunk ízelítőt.

A kazakok és a tatárok között végzett nyelvjárási és néprajzi gyűjtés nagyban hozzájárult számos magyarországi kun nyelvemlék megfejtéséhez. Olyan jelentőségű összehasonlító anyag birtokába juttatták, amilyen csak keveseknek adatott meg. A kun nyelv magyarországi emlékei című, 1981-ben megvédett kandidátusi disszertáció addigi kutatásainak fontosabb eredményeit tartalmazza, azonban korántsem teljes összefoglalója a hazai kun nyelvemlékeknek. Ennek részben a disszertáció terjedelmi korlátja az oka, részben pedig az, hogy jónéhány nyelvemlék esetében még nem tisztult le a gondolat, a dolgozat írásakor a kun eredeztetés még nem volt egyértelműen bizonyítható. A témát teljes részleteiben

tárgyaló munkkát egyenlőre nem vehetünk a kezünkbe, de reményeink szerint akad majd olyan kutató, aki érdemesnek tartja folytatni ezt a derékbatört életutat.

Mándoky korai halála miatt a disszertáció l993-ban posztumusz kötetként jelent meg. Rövid terjedelme ellenére is alapvető kézikönyvnek számít, ami kivívta a szakma elismerését és hamarosan bekerült a tudományos vérkeringésbe. Bár kollégái tréfásan "kunológusnak" nevezték, vehemens természete miatt olykor-olykor túlzásnak tartották állításait, azt mindnyájan elismerték, hogy igen körültekintően megvizsgálta azt, amit végül leírt. Eredményei helytállók, gondolatébresztők .

A kun nyelv magyarországi emlékei a kun szövegemlékeink elemzését hozza, a *kun miatyánk* szövegvariánsait egybevetve a megfelelő törökségi vonatkozásaival rekonstruálta a szöveget az egykori kun hangalaknak megfelelően. A kötet egészére elmondható, hogy csak azokat a szövegvariánsokat és szórványemlékeket tartalmazza, amelyek megfejtésével a korábbi kutatásokhoz képest lényegesen új eredményt hozott. Ilyen a kunsági kiszámoló mondóka és néhány szórványemléknek számító kunsági tájszó, úgy mint: *árkány, boza, cötkény, daku, kentreg, ontok, ákos, bajca, barág, csollák, daksi, kangyiga, karambél*, a személynevek közül az, *Agbura, Alacs, Betlen, Butak,Csőreg Kada, Erk, Karacs, Karakas, Karaszon, Köszömös, Szokor, Talmasz, Tekes,* a földrajzi nevek közül az *Atkár, Bajandor, Csivag, Érbuga, Katoncsa, Kocsér, Pecsene, Talla, Torta.*

Mándoky Kongur István 1992. augusztus 22-én bekövetkezett halálával egy ígéretes tudósi pálya tört derékba. Utolsó útján 1992 nyarán a Dagesztáni Tudományos Akadémia meghívására érkezett

Mahacskalába. Ott érte a halál. Utolsó óráiban mellettevolt kumuk költőbarátja, Magomedov Badrutdin, egy nogaj kollegája, Narbek Azsokovics, és az ugyancsak kumuk jóbarát Dzsangisi Magomedovics. Még holtában is nagy utat tett meg. A dagesztáni fővárosból, Mahacskalából a kazakok akkori fővárosába, a Tien-san lábánál lévő Almatyba vitték és ott helyezték örök nyugalomra. A Kengszai temetőben pihen, ott, ahol a kazak kultúra nagyjai. A Kazak Tudományos Akadémia temettette el olyan tisztességgel amilyet tudós ember kevés kap. Sírjánál gyászbeszédet mondott a Kazak Akadémia elnöke. Korábban a Kirgiz Akadémia Nyelvtudományi Intézete díszdoktorrá avatta. Az erről szóló dokumentumot már csak a sírjához hozhatták el. Temetésén megjelentek a közép-ázsiai törökség tudományos intézeteinek vezetői és Magyarország képviselői.

"Két dolog van, amit csak a halállal feledünk: anyánk és városunk arca."- írta egy isztambuli költő. Mándoky Kongur István esetében ez sokszorosan igaz. A szülőföld iránti mély szeretet és erős kötődés jellemezte. Egy-egy nagy útja előtt, vagy éppen onnan visszatérve mindig hazalátogatott szeretett városába, Karcagra. Ilyenkor felkereste szülei sírját és egy-egy jóízű beszélgetésre betért a közeli barátokhoz is. Halála után szülővárosa emlékművet állíttatott neki, Györfi Sándor szobrászművész domborművét, amelyhez ellátogathatnak Mándoky tisztelői. Ám az igazi emlékmű mégis az, hogy amit életében eltervezett: a Kunság és Kazakisztán közötti eleven kapcsolat, az a holta után megvalósult. A hazánkba jövő kazak és kirgiz delegációk rendre ellátogatnak Karcagra is. Szülővárosa a Keleti örökségünk című könyvsorozat megjelentetésével tiszteleg emlékének. A sorozat eddigi kötetei

bizonyítják, hogy egy kisváros is adhat az ország szellemi életének nélkülözhetetlen alapműveket.

Mándoky Kongur István fontosabb írásai

Néhán kun eredetű nagykunság tájszó : Nyelvtudományi Közlemények LXXIII./1971/ 365-385.

A Hantos-széki kunok: Székesfehérvár évszázadai 2. Középkor. Székesfehérvár, 1972. 73-82.

Étymologie de deux mots hongrois, provenant de l ancien turc.: Bibliothéca Orintalis Hungarica XXV. 1972.391-4O3.

A kun miatyánk: Szolnok Megyei Múzeumok Évkönyve 1973. Szolnok, 1973.117-125.

A kun nyelv: Karcag várostörténeti tanulmányok / Nagykunsági füzetek 1 -szerk. Bellon Tibor/ Karcag, l974.35-44.

Cötkény: Magyar Nyelv. LXIX. l974.

Büyük Kumanistan ve Kücük Kumanistan Agizlarinda Kuman Asilli Unsurlar: Türk Dili Bilimsel Kurultayinda Sunulan Bildiriler 1972. Ankara, 1975.321-329.

A kun nyelv magyarországi emlékei: Keletkutatás 1975. Budapest, 1975.149-151.

A kunok Ulas törzse és törökségi kapcsolatai: Jászkunság XXII. 1 -2. Szolnok, 1976. 54-59.

Kazáni tatár népdalok:Jászkunság XXII . évf. Szolnok, l976. 1-2. 6O-62.

Die Etimologie eines ungarischen Plauzennamens kumanischen Ursprungs Hungaro-Turcica. Budapest, 1976.249-254.

Mónárköd: Nyelvtudományi Közlemények LXXXV.1983.291-293.

A kun nyelv magyarországi emlékei Karcag, 1993.

Etnografya Alanında Türk ve Macar İlişkileri: Alimcan Tagan Araştırmaları (Előadás a muglai konferencián)

Dr. Júlia Bartha[1]

Sayın Başkan, Değerli Meslektaşlarım.

Öncelikle beni davet ettiğiniz için teşekkür eder, Türkiye Cumhuriyeti'nin 100. yılı münasebetiyle düzenlenen bu sempozyumda bulunmaktan mutluluk duyduğumu ifade etmek istiyorum.

Etnografya alanında Türk-Macar bilimsel ilişkilerindeki bazı ortak noktalara dikkatinizi çekmek istiyorum. 1918 yılında, Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra, ünlü Macar etnograf Profesör István Györffy, Lenard expedisiyonun bir üyesi olarak Karadeniz kıyılarını ziyaret etti.

Kuzey Türkiye'nin ilk etnik haritasını çıkardı. Bu, 20. yüzyılın başlarında çok büyük bir olaydı. Etnografların Balkanlar ve Türkiye'deki araştırmalarının arkasındaki itici güçtü ve Baskurt doğumlu araştırmacı, Alimcan Tagán'ın Macaristan ve Türkiye'deki araştırma gezilerinin de önünü açtı.

[1] Bilimler Akademisi Kamu Kurulu Üyesi, Macaristan.

Sayın Arkadaşlarım, Macar doğu araştırmaları tarihinde 20. yüzyılın başında Başkurt kökenli Alimcan Tagan adında ilginç bir insan ortaya çıktı.

Kendi alanında yazmış olduğu ilginç birçok bilimsel yazıyı ona borçluyuz. Macaristan'da nispeten kısa bir süre yaşamasına rağmen, bilimsel mirası olan **bin sayfadan** fazla el yazması ve çok sayıda etnografik fotoğraf, bugün Budapeşte Etnografya Müzesi'nde bulunmaktadır.

Alimcan Tagan'ın hayatının önemli bir dönüm noktası Macaristan'da gerçekleşti. Onu Macar etnografyasının zirve noktasına yükselten profesyonel kariyerini burada tamamlandığı söylenebilir.

Alimcan Girfanoviç Tagan (Taganov) 1 Ocak 1891'de Orenburg'un Çelyabinsk Oblastı'ndaki **Tengrikul köyünde** doğdu. Bu ilginç bir işaretti çünkü ocak yani yılın ilk günü doğmak özel bir anlam taşır.

Doğduğu yer, nüfusu 537 olan, bir okul ve camisi bulunan orta büyüklükte bir köydü. Bu coğrafyadan hayata atılan, Alimcan Tagan gibi olan herkes, her şey için mücadele etmek zorundaydı.

Tagan'ı ebeveyinleri ortaokuldan sonra bir Rus-Başkurt devlet okuluna kaydettirdi, ardından öğretmenlik eğitimi aldı. Buradan Birinci Dünya Savaşı'nda sırasında mezun olan genç Tagan, daha sonra Tiflis'teki Harp Okulu'nda eğitim gördü.

Ardından da Kafkas Cephesi'nde astsubay olarak görev yaptı. Çarlık rejiminin sona ermesinden sonra Başkurt hareketinin yanında

yer aldı. Bu olaylar sırasında Başkurdistan'dan önemli bir mülteci grubu bir süre için Viyana'ya sığındı. Aralarında kısa bir süreliğine Bağımsız Başkurdistan'ın cumhurbaşkanlığını yapan Mehmet Zeki Velidi Togan da vardı. Togan'ın amacı, anavatan sınırları dışına göçe zorlanan Başkurtları ve Türkleri bir araya getirmek ve Türkiye ile birlikte '*büyük bir Türk Devleti*' kurmaktı. Bu ideada, ütopik Turancı fikir sisteminin küçük kıvılcımlarının parladığını görüyoruz ama Mustafa Kemal Atatürk onlarla aynı fikirde değildi, Zeki Velidi Togan ile kendisi arasında da ciddi bir fikri anlaşmazlık vardı. Tarihsel koşullar da bu plan için elverişli değildi. Bu ideanın gerçekçi olmadığını kabul etmek gerekti ve bu nedenle Zeki Velidi Togan da bu ülküden vazgeçmek zorunda kaldı. Eğitimine devam etti, Türkolog ve eski Türk tarihçisi olarak Bonn Üniversitesi'nde profesör oldu. (Orta Asya'daki bir caminin kütüphanesinde bulduğu İbn Fazlan'ın el yazma metnini o dönemde yayınladı.)

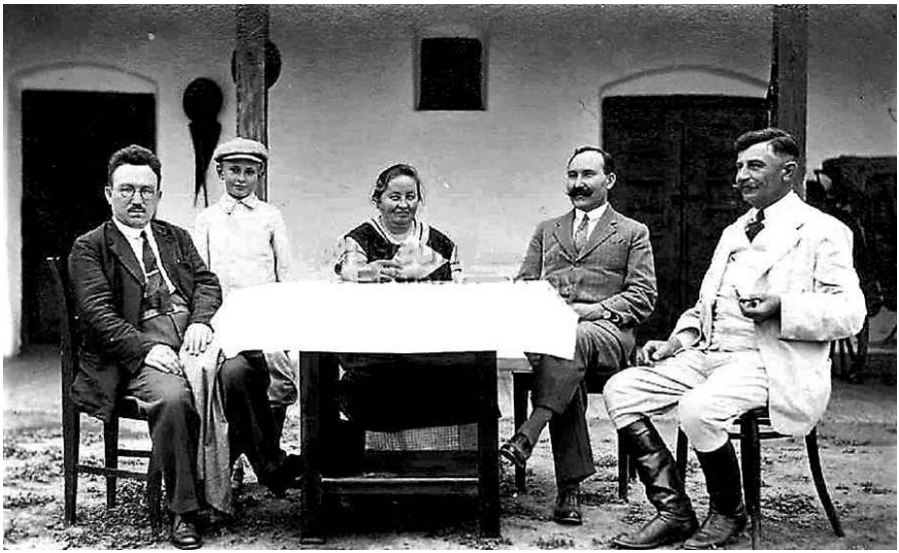

Büyük Türk Devleti kurma planı, Başkurdistan'daki mülteci politikacılar tarafından hazırlanırken, zaman kaybetmemek için asker olarak Macaristan'a iltica etmek zorunda kalan Alimcan Tagan da, Macaristan'da, Debrecen'de Kraliyet Ekonomi Akademisi'nde, hayvancılık ve "aridus çiftçiliği" konusunda eğitim almaya başladı.

O dönemde Debrecen şehri bu alanda Avrupa'nın en ünlü eğitim merkeziydi. Macarca'yı kısa zamanda ve mükemmel bir şeklinde öğrendi ve doktora tezini 1924-25'te Macarca olarak yazdı. Debrecen'den Büyük Kumanistan'daki Karcag şehrine, sevgili Kumanların arasına sık sık gelip gitti.

Diplomasını aldıktan sonra Budapeşte'ye taşındı. Bu arada göçmen statüsünden, kendisi için önemli bir güvenlik sağlayan Macar vatandaşlığına geçme fırsatı buldu. Önde gelen bir oryantalist, Mançu-Tunguz araştırmacısı olan Benedek Barátosi Balogh kendisine yardımlarda bulundu. Daha sonra, 1930'dan itibaren yaklaşık **on buçuk yıl Etnografya Müzesi'nde çalıştı**. Burada o zamanki müzenin Genel Müdürü Zsigmond Batky ve Türkçeyi oldukça iyi konuşan müdürü István Györffy ile de tanıştı. Dönemin en ünlü Macar etnografya uzmanı olan István Györffy çok sefer sohbet etmişlerdir.

Alimcan Tagan zeki idi, Türk kültürünü iyi tanıyordu, Macarca dışında Rusça ve Almanca da biliyordu, müzenin mükemmel bir çalışanı oldu. Görevi, Türkler ve Uzakdoğu halklarının kolleksiyonu ile ilgilenmekti. Çalışma alanı ile ilgili ardı ardına bilimsel yazılar yazdı. Bunların yanı sıra Istvan Györffy ve Müze Genel Müdürü Zsigmond Batki ile olan dostluğunun sağlandığı katkıların bir sonucu olarak Macar etnografya araştırmalarında tanınmış bir uzman haline

geldi. Çalışma arkadaşlarından sürekli ilham aldı, daha uzun yazıları Ethnoğrafya dergisinde yayınlandı.

Ele aldığı popüler konular arasında *süt işleme, fermente içecekler, etin korunması, at bakımı, yün işleme, ve hayvan 'damgaları', ayrıca saman yapımı, Orta Asya at ırkları, kuyular vb.* sayabiliriz. Halk yaşamının birçok alanında, özellikle de tarım alanında, çok iyi bir gözlemci olduğunu kanıtlayan mükemmel yazılarını onun yazılarından okuyabiliriz. Alimcan Tagan, Macar etnografya araştırmalarına pek çok yönden katkıda bulunmuştur.

1930'lardan itibaren sürekli olarak müzenin düzenlediği araştırma gezilerine katıldı. Asya Kolleksiyonu konusunda tam teşekküllü bir yöneticisiydi. Müzenin bilimsel programlarında yer aldı.

1932-1939 yılları arasında üç sefer Türkiye'deki derleme gezilerine katıldı. 1939'da Toros Dağları eteğinde, Güney-Doğu Anadolu'da, bilhassa Adana etrafında ve daha doğusundaki yerlerde araştırmalar yaptı. **Araştırma yaptığı yerler: İğdebeli, Göne, Üçkapılı, Yağmurlu, Gökbelen, Yeni Yerikler, Sidikliküçükoba, Balkar dağları, Saimbeyli, Maras (Adana), Üçkubbe, Büyük Karaca Üren (Gaziantep), Höketçe (Adana), Arkitça, Gaziantep, Karamanlı (Adana), Küp (Adana,) Kredsacağı, Menges (Adana), Battal (Maras), Karatepe'dir.**

Alimcan Tagan, Türk halk yaşamını en kapsamlı şekilde Karatepelilerin Etnografyası adlı çalışmasında anlatmıştır. Çalışmayı, **Adana Müze Müdürü Ali Rıza Yalman (Yalgın) tarafından Kültür Bakanlığı'na sunulan bir araştırma raporuna dayanarak hazırladı.** Sanırım araştırmanın yerel uzmanı Ali Rıza'ydı, ama çalışma

Macarca, Alimcan Tagan adı altında yayınlandı. Toros Dağları'nın dallarından Karatepe, Adana ilinin Karaisalı kazası Kartepeli Seyhan, arkaik tarımı nedeniyle araştırmacıların ilgisini çekmiştir.

Kırsal bölge etnografik açından son derece ilginçtir. Burası bir "vadi havzasında" bulunduğu için iklim koşulları nedeniyle dış dünya ile bağlantısı sadece yaz aylarında mümkün olmaktadır. Kışın kar altında kalmakta, ikbaharda güneyde Doğan ve Yamantı Nehri'nin taşması, ulaşımı imkansız hale getirmektedir.

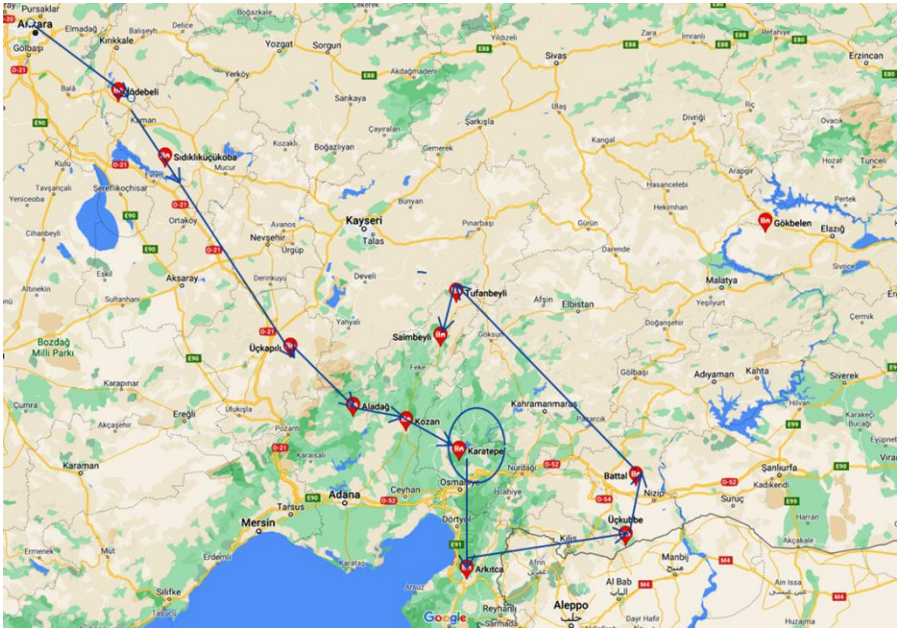
Adana
Mersin
Kayseri
Sivas
Malatya
Elazığ
Gökbelen
Tufanbeyli
Saimbeyli
Sıdıklıküçüköba
Üçkapılı
Aladağ
Kozan
Karatepe
Battal
Üçkütbe
Arkıtca
Aleppo
Şanlıurfa
Gaziantep
Kahramanmaraş
Adıyaman
Kahta
Siverek
Nizip
Manbij
Al Bab
Afrin
Reyhanlı
Tarsus
Ceyhan
Osmaniye
Karaisalı
Ereğli
Karaman
Aksaray
Bozdağ Milli Parkı
Yozgat
Sorgun
Erzincan
Tunceli
Hozat
Pertek
Arapgir
Divriği
Darende
Gürün
Hekimhan
Yeşilyurt
Doğanşehir
Çelikhan
Gölbaşı
Besni
Çemişgezek
Pazarcık
Nurdağı
Islahiye
Kilis
Dörtyol
Erzin
Karataş
Yumurtalık
Ceyhan
Misis
Yüreğir
Seyhan
Sarıçam
Çukurova
Pozantı
Ulukışla
Çamardı
Niğde
Bor
Ulukışla
Çiftlik
Akçakale
Harran
Suruç
Kadakendi
Viranşehir
Eyyübiye
Haliliye
Karaköprü
Bucağı
Hilvan
Çınar
Çermik
Lice
Silvan
Kulp
Ergani
Çüngüş
Dicle
Hazro
Ovacık
Çemişgezek
Hozat
Pülümür
Nazımiye
Ovacık
Tercan
Refahiye
Zara
İmranlı
Gemerek
Sarıkaya
Çayıralan
Boğazlıyan
Sarıkışla
Kangal
Divriği
Ulaş
İliç
Akdağmadeni
Yerköy
Sorgun
Yozgat
Çekerek
Yıldızeli
Sivas
Zara
İmranlı
Refahiye
Erzincan
Tercan
Üzümlü
Kemaliye
Çayırlı
Otlukbeli
Aşkale
Tekman
Narman
Oltu
Şenkaya
Horasan
Karayazı
Tutak
Hınıs
Karaçoban
Pasinler
Tortum
Uzundere
Çat
Aşkale
Köprüköy
Narman
Oltu
Şenkaya
Horasan
Karayazı
Tutak
Hınıs
Karaçoban
Pasinler
Tortum
Uzundere
Çat
Aşkale
Köprüköy
Pasinler
Hınıs
Tekman
Kemaliye
Üzümlü
Otlukbeli
Refahiye
Tercan
Zara
İmranlı
Gemerek
Sarıkaya
Çayıralan
Boğazlıyan
Sarıkışla
Kangal
Divriği
Ulaş
İliç
Akdağmadeni
Yerköy
Sorgun
Yozgat
Çekerek
Yıldızeli
Sivas
Erzincan
Tunceli
Hozat
Pertek
Arapgir
Darende
Gürün
Hekimhan
Yeşilyurt
Doğanşehir
Çelikhan
Gölbaşı
Besni
Çemişgezek
Pazarcık
Nurdağı
Islahiye
Kilis
Dörtyol
Erzin
Karataş
Yumurtalık
Ceyhan
Misis
Yüreğir
Seyhan
Sarıçam
Çukurova
Pozantı
Ulukışla
Çamardı
Niğde
Bor
Ulukışla
Çiftlik
Akçakale
Harran
Suruç
Kadakendi
Viranşehir
Eyyübiye
Haliliye
Karaköprü
Bucağı
Hilvan
Çınar
Çermik
Lice
Silvan
Kulp
Ergani
Çüngüş
Dicle
Hazro
Ovacık
Çemişgezek
Hozat
Pülümür
Nazımiye
Ovacık
Tercan
Refahiye

Alimcan Tagan'nın **'aridus çiftçiliğine'** çok ilgi duyması sebebiyle, bu bölge kendisi için özellikle büyük önem arzetmiştir çünkü o aslında Macaristan'a, Debrecen'e de bu konuyu incelemek için gelmişti.

Aridus çiftçiliği, bozkır kültürünü devam ettirme süreci demektir. Karatepe'de tahıllardan yüksek kesimlerde çavdar, altlarında iki kez sürülen vadilerde arpa ve buğday yetiştirilirdi.

İkinci çiftçilik, sonbahar ekiminden önce tohum serpilerek ve ardından aşağı doğru sürülerek yapıldı, aslında bu sadece toprağın gevşek bir yüzey dönüşüdür. Türk ve Macar karşılaştırmalı etnografyası açısından bu çalışma, özellikle arkaık (antık) tarımın yöntem ve araçlarını tanıtması açısından önemlidir. Tarım araştırmacıları için temel bir çalışmadır.

Alimcan Tagan, başta etnografya, yaşam biçimi, halk sanatı ve halk müziği konularında olmak üzere **toplam yirmi beş yerleşim yerini ziyaret ederek fotoğraflar çekti ve notlar aldı.**

Alimcan Tagan bir asker, bu yüzden pekçok insanın tasavvur bile etmeye cesaret edemeyecekleri şeyi önceden gördü: Almanlar savaşı kazanamadı.

Avrupa'nın doğu yarısı, hem Alman hem de Rus orduları için jeopolitik olarak çok önemli olduğundan, büyük mücadeleler pahasına Rus etkisi altına girecekti. Rusların (Sovyetlerin) Budapeşte'ye gelmesini bekleyemezdi, tehlike anında ayakta durabileceğinden emin olmalıydı.

25 Eylül 1944'te Szombathely'ye gitti. Macaristan-Avusturya sınırındaki şehir, cephe yaklaşırken sınırın diğer tarafına geçmek için

ona iyi bir bir fırsat sağladı. Burasından Hamburg'a gitti, Aralık 1945'ten itibaren oradaki üniversitede Tatarca ve Türkçe okutmanı oldu. Sonra kendini biraz güvende hissetmek için etnografık çalışmalar yaptı.

Gerçi orada kendini pek iyi hissetmiyordu. Daha ileriye, Güney Amerika'ya ya da birçok arkadaşının olduğu Türkiye'ye seyahat etmeyi düşündü.

Daha ileriye gidemedi, muhtemelen aldığı iyi eğitim, çok dil bilmesi ve uluslararası itibarı -ki bu durumda bir dezavantajdı- nedeniyle savaş sonrası politik olaylara yön verenler tarafından kendisinden şüphe duyulmasına neden oldu. Kötü bir ruh hali içinde yazdığı son mektubu, 1947 yılının Ekim ayında Budapeşte'deki muhatabına ulaştı ve şöyle yazdı: "…Maalesef geçen yaz, beklediğimi getirmedi. **Yani beklemek ve umut etmekten başka bir şey kalmadı. Ama ne zamana kadar?".**

Son olarak 29 Haziran 1948'de ölüm haberini açıklayan ölüm ilanı geldi. Mirası, eski işyeri olan Budapeşte'deki Etnografya Müzesi'nin etnolojik veriler ve fotoğraf arşivinde korunmaktadır.

Alimcan Tagan olağanüstü yetenekliydi. Minnetle hatırlıyoruz.

Mutlu Anadolu Seyahatlerim

Dr. Julia Bartha [1]

Uzun zamandan beri Türkiye'ye gidip gelirim. Mesleğim olan halkbilim uzmanlığı nedeniyle, Türk ve Macar halk kültürünün ortak noktaları, özellikle gelenek ve görenekleri ilgimi çekmektedir. Yaptığım bu seyahatlerde zengin Türk örf ve âdetlerine hayran kaldım. Bu konuda çesitli makaleler ve kitaplar yazdım, bunlar da diğer calışmalarıma ilham verdi. Türkiye'yi cok sevdim. Türk geleneklerine, hatıralarına, tarihi eserlerine ve candan insanlarına gerçekten çok saygı duyuyorum ve seviyorum. Pek çok Türk arkadaşım var, bunların bir çoğu Ankara Üniversitesi'nde, Hacettepe Üniversitesi'nde ve Eskisehir Osmangazi Üniversitesi'nde görev yapan meslektaşlarım. Ayrıca Edirne'den Izmit'e, İzmit'ten Gaziantep'e tüm arkadaslarım ne zaman bir şeye ihtiyacım olsa daima yardımıma koşarlar. Tüm bunlar Türkiye'ye gittiğimde bana sanki kendi memleketimdeymişim hissini veriyor. 2016-17 yılında UNESCO Türk Milli Komitesi'nin destekleriyle gerçekleştirdiğimiz Türk-Macar ortak projesiyle Türk ve Macar halk mutfağının ortak noktalarını araştırdık. Bu harika proje Türk dünyasına beni daha da yakınlaştırdı.

Ayrıca Türkiye'deki Macar tarihine ait hatıraların korunmasına gösterdikleri önem için Türklere çok minnetarım. Macaristan'ın bağımsızlığı için savaşmış ve yenilgiye uğramış olan Macar

[1] Bilimler Akademisi Kamu Kurulu Üyesi, Macaristan.

kahramanlarının ve maiyetinin Türkiye'de himaye edilmiş olmasını Macar ulusu olarak asla unutmuyoruz. 17. yüzyılda Imre Thököly ve Ilona Zrínyi, 18. yüzyılda II. Ferenc Rákóczi, ve 19. yüzyılda Lajos Kossuth ve beraberindeki mülteciler Osmanlı Devleti tarafından ülkeye davet edilmiş ve himaye edilmişti. İlk olarak, Munkáç kalesini bizzat kendisi korumuş olan Avrupa'nın en cesur hanımı Ilona Zrínyi, bu mücadelenin sonrasında İzmit'e sığınmıştı. O dönem yaşadığı ev, bugün onların adını taşıyan Macar-Türk Dostluk Derneği tarafından pek çok ziyaretçi çeken güzel bir anıt ev haline getirildi. İkinci büyük göç, Rákóczi'nin Macar Kurtuluş Savaşı'nın başarısızlığa uğramasından sonra imzalanan Szatmár Barışı'ndan sonra gerçekleşti ve Prens Rákóczi tüm maiyetiyle beraber Rodostó'ya (Tekirdağ) sığındı. Onların hatırası bugün Tekirdağ'da bulunan Rákóczi Müzesi, Magyarok (Macarlar) Caddesi ve Prens'in katibi Mikes Kelemen'in kasabamda yaşayan ünlü heykeltıraş Sándor Györfi tarafından yapılan heykeli ile kendi adını taşıyan parkta yaşatılmaktadır. Yine Tekirdağ'da hatırası yaşatılan başka bir Macar İbrahim Müteferrika'dır. Kolojvarlı bir öğrenci olan Müteferrika, ilk Türk matbaasını kurduğu için "Türk Guttenberg" ismi verilerek Türkler tarafından onurlandırılmıştır. İçlerinde sözlükler, coğrafi ve astronomik eserler, haritaların yer aldığı 17 eser yayınlayan Müteferrika, çağının en eğitimli, en kültürlü adamlarından biriydi. Macar vatandaşlarının Türkiye'de bu kadar onurlandırıldığını görmek benim için büyük bir mutluluktur. Lajos Kossuth ve maiyeti Kütahya'da bir süre yaşadı, onların hatıraları da onlar için açılan müzede muhafaza edilmektedir. Tabii ki, buraları birkaç kez ziyaret ettim, bir Macar olarak Türkiye'deki Macarlara ait eserleri ziyaret etmek benim için adeta kutsal bir hac görevi gibidir.

Türkiye'ye yaptığım seyahatler içersinde beni en çok etkileyen yaklaşık 3000 km uzaklıktaki Doğu Anadolu seyahati idi. Pek çok güzel şehri, çok enteresan yerleri görme imkanım oldu. Örneğin bir zamanlar Hristiyan kilisesi olan Aya Sofya'nın bulunduğu Trabzon'u, Amasya'yı, Çorum'daki zengin müzede Hattuşaş'ın arkeolojik eserlerini ziyaret ettim. Sümela Manastırı'na gittim, surlarına hayran kaldım, ayazmasında uzun ömür yaşama dileğinde bulundum. 9. yüzyılda inşa edilmiş, dua yeri hala ayakta olan, cami olarak hizmet veren kocaman bir manastırı görmek üzere Barhal'a gittim. Sonra bir ortaçağ üniversitesi olan Sivas kentini gezdim, Divriği Ulu Camii beni adeta büyüledi. Fırat nehrinin tatlı kokusunu soludum... Ve Türkiye'ye sevdalandım. Ebediyen.

Dr. Julia Bartha ile Söyleşi

Dr. Minara Aliyeva Çınar[2]

Dr. Julia Bartha'nın Kısa Biyografisi

Dr. Julia Bartha, Macaristan'ın Szolnok iline bağlı Karcag kasabasında dünyaya gelir. Bir Kuman ailesinin çocuğu olan Bartha, Türkçeye küçük yaşlardan itibaren merak salar. İlk ve orta öğrenimini yaşadığı kasabada tamamlar. Üniversite eğitimini de Debrecen'de tamamlayan araştırmacı, Budapeşte Eötvös Loránd Üniversitesi (ELTE)'nde Török Filológiai Tanszék [Türk Filolojisi Bölümü]'ne bağlı Kőrösi Csoma Doğu Dilleri Koleji'nde Türkçe eğitimini alır.

Halkbilimi ve kültürel antropoloji alanında uzmanlaşan ve Kunság halk kültürünün Doğu unsurları üzerine doktora tezini ortaya koyan Bartha, Debrecen Üniversitesi Halkbilimi Bölümünde dersler verir. Araştırmalarını folklor ve kültürel antropoloji üzerine yapan araştırmacı, Türk-Macar ilişkileri üzerinde de yoğun olarak çalışır.

2016 yılında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu ve Macaristan'daki Avrupa Folklor Merkezi Derneği'nin ortak projesine katılır. Projenin Macaristan sorumlusu olan Bartha, Kuman Türkleri ile Anadolu Türklerinin yaşam tarzlarını inceler ve bu alanda Türkoloji literatürüne değerli eserleri kazandırır.

[2] Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Öğretim Üyesi.

Araştırmacının yarısından fazlası Türk kültürü üzerine olmak üzere yüzden fazla makalesi, yine altısı Türk kültürü üzerine olmak üzere toplam 14 kitabı vardır. Keza Bartha'nın Türk Edebiyatının önde gelen şairlerin şiirlerini Macarcaya çevirdiği ve yayınlattığı eserleri de bulunur.

Türk kültürü üzerine yayınları:

"Az anatóliai törökök temetkezési szokásai" [Anadolu'daki Türklerin gömme âdetleri], Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Studia Folkloristica et Ethonographica.

"Fogyó hold. Tanulmányok a török népi kultúráról" [Hilal. Türk halk kültürü üzerine çalışmalar], Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Folklór és Etnográfia.

"Keleti tanulmányok" [Doğu araştırmaları], Karcag; "A Kunság népi kultúrájának keleti elemei" [Kumanistan halk kültürünün Doğu unsurları], Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, Studia Folkloristica et Ethnographica.

"Tájházak a Nagykunság vidékén" [Büyük Kumanistan bölgesinde evler], Szolnok, 2005.

"A karcagi kistérség" [Karcag bölgesi], Budapest, 2005.

"Az Észak-Alföld Régió népművészete" [Kuzey Büyük Ova Bölgesi'nin halk sanatı] (CD) Szolnok, 2005.

"Karcag (kismonográfia)" [Karcag (küçük monografi], Karcag, 2005.

"Török folkór archívum" [Türk Folklor Arşivi] (CD) Szolnok, 2006.

Lále. Hagyományok a mai török társadalomban, az emberélet fordulóinak népszokásai [O öyledir. Günümüz Türk toplumunda gelenekler, insan hayatının dönüm noktalarına dair örf ve âdetleri], Szolnok, 2006.

"Nagykunsági néprajzi tanulmányok" [Büyük Kumanistan etnografik çalışmalar], Karcag, 2007.

"Népviselet a Nagykunságon" [Büyük Kumanistan halk giyimi], Karcag, 2010.

"Zarándokútra ment a róka. Anatóliai török állatmesék" [Hacca giden tilki. Anadolu hayvan masalları], Karcag, 2011.

"Kun történetek a régi időkből. Zádor és Ágota és a Kun Erzsébet Ujj Péter verses elbeszélései" [Kumanların tarihi. Peter Ujj'un Zador ve Agota ve Erszebet Kun'un şiirsel anlatıları], Kisújszállás, 2012.

"Hit, hagyomány, kultúra Török néprajzi tanulmányok" [İnanç, gelenek, kültür. Türk etnografya çalışmaları], Szolnok, 2013.

"Keleti örökség a Nagykunság népi kultúrájában" [Büyük Kumanistan halk kültüründe doğu mirası], Kisújszállás, 2018.

"Az iszlám az anatóliai török népi kultúrában. Vallásökológiai tanulmány" [Anadolu Türk halk kültüründe İslam. Din ekoloji çalışması], Karcag, 2020.

20 Temmuz 2024 tarihinde Dr. Julia Bartha ile yapılan söyleşi

1. Değerli Dr. Julia Bartha. Öncelikle bizi kırmayıp söyleşi önerimizi kabul ettiğiniz için ve değerli vaktinizi ayırdığınız için canı gönülden teşekkür ediyorum. Sizin kısa özgeçmişinizi yazacağım ama sorulara geçmeden önce okurlarımızın sizi daha yakından tanımaları için biraz kendinizden bahsedebilir misiniz?

Avrupa'nın ortasında, Macaristan'ın doğu kesiminde, Kıpçak-Kumanların bir zamanlar kök saldığı Karcag'da yaşıyorum. Ben de Kuman Türküyüm, bu nedenle ilgimin Türk miras kültürüne çekilmesi anlaşılabilir bir durum. Üniversite eğitimimi Debrecen'de tamamladım, ancak Budapeşte'de ELTE Türk Filolojisi Bölümü'ne bağlı Kőrösi Csoma Doğu Dilleri Koleji'nde Türkçe eğitimi aldım. Kırk yıldır kültürel antropoloji alanında çalışıyorum... Türk-Macar kültürel ilişkileri üzerine araştırmalar yapıyorum. Hayatımın büyük bir bölümünü müzelerde geçirdim ama birkaç yıl Debrecen'deki eski

okulumda öğretim üyeliği yaptım. Doktora tezimi Kunság halk kültürünün Doğu unsurları üzerine yazdım. Türk kültürüne âşık oldum ve bu nedenle Anadolu'nun büyülü manzaralarının folklorunu, halk sanatını ve mimarisini araştırmak için yılda bir veya iki kez Türkiye'ye gittim. Modern Türk edebiyatıyla da ilgileniyorum ve Necip Fazıl Kısakürek, Melih Cevdet Anday, Orhan Veli, Sezai Karakoç, Abdurrahim Karakoç, İlhan Berk, Cemal Süreya, Özkan Mert, Hidayet Karakuş, Mitat Cibuk'un şiirlerini okumaktan ve bazen çevirmekten mutluluk duyuyorum. 20. yüzyıl şiiri kalbime çok yakın. Türk olan her şeyi seviyorum. Türkiye'yi ilk kez 1988 yılında ziyaret ettim. Evet, "doğum belgem çok eski ve sarı"...

2. Çok teşekkür ederim, kıymetli hocam. Sanırım aynı duyguları yaşıyoruz. Ben de Türk ve Türklüğe ait olan her şeyi çok seviyorum. Sizinle meslektaşız. Türkoloji alanında, özellikle Türk lehçeleri üzerine çalışmalarım vardır. Siz de halkbilimi ve antropoloji alanında çalışmalara imza atmışsınız. Çalışmalarınıza yine değineceğiz ancak önceden Macaristan'daki Türklük bilimi üzerine birkaç soru sormak istiyorum. Bildiğim kadarıyla Macaristan'da Türkoloji çalışmaları 19. yüzyılda ivme kazanmıştır. Bu alanda yapılan çalışmalar Türkiye'de de biliniyor. Acaba Macaristan'daki günümüz Türkoloji çalışmaları ne durumdadır?

Macar Türkolojisi 19. yüzyılın sonunda Ármin Vámbéry'nin çalışmalarıyla başlamıştır. Gyula Németh, 20. yüzyılın başında ELTE'de tam 50 yıl boyunca Türk Filolojisi Bölümü'nün başkanlığını yaptı. Macar Türk Araştırmaları Avrupa standardında bir ün kazandı. Mükemmel uzmanları, dilbilimcileri ve tarihçileri kendine çekti. Lajos Ligeti, Zsusza Kakuk, András Róna Tas, György Hazay, Pál Fodor, Géza Dávid, István Vásáry gibi tarihçi ve Osmanlı

tarihçileri; Mária Ivanics, István Kongur Mándoky (ö. 1992), Imre Baski gibi dilbilimciler. Onlardan sonra yeni bir nesil geldi; Gábor Ágoston, Sándor Papp, Gábor Fodor, Erika Hancz ve diğerleri ve sonra başka bir nesil. Küçük bir ülkeyiz ama eğitim kalitesi çok iyi. Macaristan'da Budapeşte ve Szeged'de Türkçe bölümleri var, Szeged'deki bölüm ağırlıklı olarak dilbilimci yetiştiriyor, Budapeşte'deki bölüm ise tarihçi yetiştiriyor. Türk çalışmalarının yanı sıra arkeoloji, edebiyat gibi başka alanlarda da çalışmalar yapıyorlar. Bence çok iyi bir eğitimimiz var ve üniversiteler arasındaki bağlantı iyi. Türk öğrenciler de Macar devletinin bursuyla doktora çalışmalarına katılıyor.

3. Çok güzel bilgileri paylaşmışsınız bizimle, çok teşekkür ederim. Gerek Ármin Vámbéry'nin gerek Gyula Nemeth'in gerekse yukarıda adını verdiğiniz bilim insanlarının Türklük bilimine katkıları Türklük bilimi için çok değerlidir. Özellikle 20. yüzyılda Macar Türkoloji'sinin ekolü haline gelen Gyula Németh Türklük biliminde önemli araştırmalara imza atarak tarihî bağlamında Macar-Türk ilişkileri konusundaki görüşlerini ortaya koymuştur. Merak ettiğimiz soru günümüzdeki durumun ne olduğudur. Yani Macaristan'da sosyo-kültürel, eğitim ve başka açılardan Macar-Türk ilişkileri meselesi ne durumdadır?

İki ülke 20. yüzyılın başlarından bu yana geleneksel olarak iyi ilişkilere sahip olmuştur. Hâlâ da öyle olduğuna inanıyorum. 20. yüzyılın başında, aralarında Mehmet Fuat Köprülü'nün de bulunduğu çok sayıda Türk öğrenci Budapeşte Üniversitesine devam etti. 1930'larda Türkiye'nin ulusal müzeler müdürü olan Hamit Zübeyir Koşay da doktorasını burada yaptı. İki ülke arasındaki kültürel işbirliği planlarından bahsederken, dönemin Kültür Bakanı

Mehmet Zeki Velidi Togan 1929 yılında şehrimi ziyaret etti. Ama Macarlar da Türkiye'ye gittiler, demiryolları inşa ettiler, tramvay ağı kurdular. Ödön Széchényi adında bir Macar vardı. İstanbul'un boğa güreşleri bölümünün organizatörü, Türk meteoroloji servisinin organizatörü ve hatta Atatürk'ün bahçıvanı idi… Cumhuriyet'in 100. yıldönümü onuruna iki ülke, Türkiye'de 100, Macaristan'da 100 etkinlikten oluşan bir "Türk-Macar Kültür Yılı" ilan etti. Türkiye, 20 Ağustos 2024 tarihinde Budapeşte'de Macaristan Devleti'nin kuruluş günü vesilesiyle düzenlenecek Macaristan Devleti kutlamalarının onur konuğu olacak. 20 halk sanatçısı, halk dansçıları ve halk müzisyenleri 17-20 Ağustos 2024 tarihleri arasında çeşitli mekânlarda gösteriler sunacaklar. Anladığım kadarıyla ekonomik ilişkiler de iyi gidiyor ve çok sayıda Türk girişimci fırsatlar buluyor.

4. Çok anlamlı bir etkinliğin yapılacağı görülüyor. Orada olmak isterdim. İnşallah bir gün kısmet olur, biz de bu tarihî olaylara şahit oluruz. Çok teşekkür ederim, sevgili hocam. Biraz da sizin Türklük bilimi alanındaki eserleriniz hakkında konuşalım. Bize çalışmalarınızdan söz edebilir misiniz?

Dediğim gibi, beşikten mezara kadar halk gelenekleri, halk sanatı, etnobotanik, akrabalık sistemleri ve din ekolojisi de dâhil olmak üzere folklorla ilgileniyorum. Sonuncusu, kült oluşumunun koşullarına bakarak halk dindarlığına yeni bir yaklaşımdır. Hayatımı sevdiğim işi yaparak geçirdiğim için kendimi çok şanslı hissediyorum. Özel Türk ve Macar projelerine katılabilmem büyük bir şanstı. 2016 yılında UNESCO Türkiye Millî Komisyonu ve Macaristan'daki Avrupa Folklor Merkezi Derneği'nin ortak projesi ile gerçekleşen, neredeyse önceki çabaların sonucu olan Türk ve Macar etnografları arasındaki işbirliği, sevindirici ve bilim tarihi açısından

çok büyük öneme sahiptir. Macar araştırma grubunun lideri etnolog ve Türkolog Mihály Hoppal ve ben, üyeleri ise etnograf Edit Bathó, etnograf Andrea Bán, etnograf Éva Deák, Türkolog-dilbilimci Dávid Somfai Kara, türkolog, etnomuzikolog János Sipos'tu. Türk araştırma grubu öncelikle Ankara Gazi Üniversitesi ve Eskişehir Üniversitesi'nde görevli meslektaşlardan oluşmaktaydı. Türk araştırma grubuna Etnograf Öcal Oğuz liderlik yapmış. Araştırma grubunda da Evrim Ölçer Özünel, Adem Koç, Selcan Gülçayır Teke, Zeynep Safiye Baki Nalcıoğlu, Dilek Türkyılmaz, Ezgi Metin Basat, Tuna Yıldız vardı.

Macar araştırma grubu özellikle 16-24 Nisan 2016 tarihleri arasında gerçekleştirdiği etnografık araştırmalarda, beslenme alışkanlıkları arasındaki ortak noktalar aradılar ancak Anadolu Nogay ve Kırım Tatar topluluklarının dinî çeşitliği ve besleme kültürü üzerindeki etkisini üzerine derleme yapabilmiş olmaları ayrı bir memnuniyet yaratmıştır. Araştırma alanı ağırlıklı olarak İç Anadolu'nun küçük kasaba ve köylerini kapsadığından, temel araştırma hedefine ek olarak yaşam tarzı, ev kültürü, bahçecilik, etnobotanik bilgiler, dinî alanların kullanımı ve bazı yerlerde halk müziği derlemeleri yapma fırsatı yakaladık. Araştırma sahaları:

Ankara Çubuk Köyü, Çavundur köyü (her ikisi de Tatar köyüdür), Eskişehir Alpu köyü (Nogay Tatarları yerleşim yeri), Fevziye, Kütahya, İzmit, Karatepe, Tekirdağ, Çorlu Çeşmeli Alevi köyü idi. Alevi köylerinde Cem evlerinde Alevi ritüellerini ve âdetlerini de inceleyebildik. Türk araştırma grubu 9-18 Mayıs 2016 tarihleri arasında Macaristan'da araştırma yaptı, Jászkunság, Karcag, Kisújszallás, Jászberény, Jászfényszaru'da profesyonel programlar gerçekleştirdiler. Macar Bilimler Akademisi Etnografya Araştırma Enstitüsünde, 3 Ekim 2016'da düzenlenen ortak konferansta hem Türk hem de Macar araştırma grupları ortak çalışmalarının sonuçlarını sundular. Projenin kapanışında düzenlenen konferansta Evrim Ölçer Özönel, UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesi'nde yer alan unsurlar ve Türk ve Macar ortak araştırmasından önce gerçekleşen Bulgaristan, Romanya ve Makedonya'daki yapılan araştırmalar hakkında bilgi verdi. Önceki araştırmaların tecrübesi de bizim için çok faydalı oldu.

Kendi çalışmalarıma gelince. Çeşitli yıllıklarda ve çok yazarlı eserlerde yayınlanmış 200'den fazla makalem ve Türk kültürüyle ilgili altı kitabım yayınlandı. Macar ve Türk kültürü üzerine hazırladığım tam olarak 22 ayrı bölümüm bulunmaktadır. Ağırlıklı olarak Türk-Macar kültürel ilişkileri üzerine karşılaştırmalı çalışmalar yürütüyorum. Çalışmalarım hem İngilizce hem de Türkçe yayımlandı, ama çoğu Macarca tabii.

5. Çok güzel çalışmalara imza atmışsınız. Türk okuru ve özellikle araştırmacıların bu eserlerden muhakkak faydalanmalıdır. Çok teşekkür ederim. Peki, merak ettiğim bir başka soru şu: Sizin bu eserleri yazmanızda ve genel olarak

Türklük bilimine yönelmenizdeki etkenler nelerdir? Neden bu alanı seçtiniz? Özel nedenleri var mıdır?

Benim şehrim Karcag, bilime dört kuşak oryantalist kazandırdı. Gyula Németh, László Gaál, István Kongur Mándoky ve ben. Bu başlı başına ilham verici bir şey ama benim dikkatimi Türk kültürüne yönelten István Mondoky Kongur oldu. Onun etkisiyle Türkçe öğrenmeye başladım ve fırsat buldukça dünyayı görmeye koyuldum, çünkü komünizm döneminde kapatılmıştık, dünya pasaportlarımızı aldığımızda otuz yaşındaydım.

Araştırmalarımda bana Kun kökenim rehberlik etti ve Kunların Orta Asya'da dilsel ve kültürel akrabaları olmasına rağmen, özellikle bir kadın olarak oraya gitmek zordu. Yine de bana üç kez Kazakistan ve Kırgızistan'a seyahat etme fırsatı verildi. Bu seyahatlerin kariyerim üzerinde büyük etkisi oldu.

6. Doğup büyüdüğüm yerden uzaklara tek başına giden bir kadın olarak sizin neler hissettiğinizi, neler yaşadığınızı, ne gibi zorluklardan geçtiğinizi az çok tahmin edebiliyorum. Sizi cesaretinizden ve azminizden dolayı da canı gönülden kutluyorum. İyi ki korkmadan yürümüşsünüz sevgili hocam. Evet, hocam. Türk dünyasının çeşitli bölgelerinde bulunduğunuzdan ve o bölgelerde Kıpçaklarla ilgili araştırma yaptığınızdan bahsettiniz. Bu konuda daha geniş bilgi verebilir misiniz?

Türkiye dışında Dobruca'ya (Romanya ve Bulgaristan), Kazakistan ve Kırgızistan'a, sonuncusu da uzun zaman önce, yani 1992, 1996 ve 1998'de gittim. Bu geziler çok yararlı ve öğretici oldu. Özellikle cenaze ve düğün gelenekleri ile akrabalık terminolojisi hakkında bilgi topladım. Bu veriler önemli çünkü Orta Asya Türk

mirası ile paralellikler olmadan özellikle arkeolojik kültürümüzü anlamak zor. O zamanlar çok cesur bir kızdım ve tek başıma gittiğim için kolay olmasa da bu gezileri hala sevgiyle hatırlıyorum, ancak büyükelçilik ve oradaki meslektaşlarım bana çok yardımcı oldu.

7. Türk milleti yardımsever bir millettir. Sizlere kucağını açar ve elinden gelen her türlü yardımı eder. Türk olduğumuz için bu konuda şanslıyız sanırım. Özel bir soru olacak sanırım ama sormadan da geçemeyeceğin. Benim Ahıska Türk'ü olduğumu biliyorsunuz. Orta Asya'da Ahıskalılarla görüştüğünüzü ve derleme yaptığınızı biliyorum. 1990'lı yıllarda yaptığınız o araştırmadan da söz eder misiniz?

Evet, biliyorum... Benim kasabam Karcag ile Kazak-Kırgız sınırındaki büyük kasaba Merki 1995 yılında kardeş şehir oldu. Özgür Kazakistan'ın ilk büyükelçisi Salim Kurmangujin bu kasabayı bize tahsis etmişti ve ben de anlaşmanın şartlarını görüşmek üzere oraya gitmiştim. 1992, 1996 ve 1998 yıllarında iki kez etnografik toplama gezisi için orada bulundum. Orada yaklaşık 2000 kişilik bir Ahıska diasporası ile karşılaştım. Onlarla birlikte olmak harika bir deneyimdi. Onları hâlâ sevgiyle hatırlıyorum ve "Stalinist zamanların" acı hatırasının ne kadar canlı bir şekilde yaşadığını görünce derinden sarsıldım. Bunu unutmamalıyız, çünkü böyle korkunç bir şey dünyada bir daha yaşanmamalı. Hatırlanmalı ve unutulmamalı! O dönemde karşılaştırmalı çok zengin bir malzeme topladım, ama ayrı bir bölüm değil, onları "Lále. Hagyományok a mai török társadalomban, az emberélet fordulóinak népszokásai" adlı eserimde okuyucuya sundum. Onlar hakkında 2007 tarihli *Çağdaş Türk Toplumunda Gelenekler* kitabımda bir bakış açısı olarak yazdım, çünkü gurbetçi diaspora grubu, geleneklerini daha iyi, daha

net bir şekilde koruyor. Bu nedenle onlarla vakit geçirmek benim için çok aydınlatıcı oldu. Defin gelenekleri ve göl gelenekleri hakkında çok konuştuk. Ayrıca bir düğüne katıldım, böylece misafirperverliklerini doğrudan deneyimleyebildim. Unutulmaz bir deneyimdi!

8. Sevgili hocam, çok teşekkür ederim. Anlatımlarınız beni epey duygulandırdı. Bu konulara derinlemesine girmeyeceğim ama son sorumu da yine Ahıska Türkleri ile ilgili sormak istiyorum. Ahıskalılardan da derleme yapmıştınız. Macaristan'da yaşayan Kuman Türklerinin gelenek-görenekleri ile ilgili ne gibi ortak özellikler vardır?

Gömme gelenekleri çok ilginç, benzer veriler vardır. Örneğin 'padmaly' ile yan odaya gömme, mezar işaretleme... Mezarlıktaki yel bayrağı ve kurganı andıran höyük benzeri mezar işaretleri.

9. Samimi görüşleriniz için ve en önemlisi bizi kırmayıp sorularımıza cevap verdiğiniz için çok teşekkür ederim. Sizleri en kısa zamanda Türkiye'de ağırlamak isteriz. Sizinle Ahıska Türkleri konusunda güzel bir çalışmaya imza atmayı da canı gönülden dilerim. Tekrar tekrar teşekkür ederim.

Ben teşekkür ederim! Sorularınız için benimle iletişime geçmenizden onur duydum. Umarım gelecekte yüz yüze görüşme fırsatımız olur. Macaristan'a, özellikle de Nagykunság'daki Kumaların topraklarına gelmek isterseniz, sizi ağırlamaktan mutluluk duyarız! Yüreğimizde ve başımız üstünde yeriniz var! Hoşça kalın!

Macar Kızılalmacılar[1]

M. Fahrettin Çelik

(Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu) [2]

Bu yazımızda, Osmanlı Türklerini en çok ilgilendiren Macaristan'daki ve Roma'daki bir Kızılalma yerini ve bunların nasıl tanıdığını ve hepsinin doğudan geldiğini görerek konumuzu bitireceğiz.

Evliya Çelebi (C. X S. 536) da nücum, heyet ve usturlab ilimlerini anlatırken, H. 889 (1484) de **"Sultan Bayezid Veli** Akkirman kalesin muhasara ederken, iki ruhban gelip Sultan Bayezit ve Sivası Kara Şemsettin hazretlerine buluşub, bu Akkirman kalesin filân günde ve saatte ve derece ve dakikada fethedersin deyu müjde ettiler. Bu rahibe Petra ve patriğe Kolon (Kristof Kolomb) derlerdi. Bu Kolon Portogal (Portekizli) ve Petra İşpanya (İspanyol) idi." Bunlar padişaha, biz bunu "İlim kuvvetile bildik ve padişahıma iki müjdemiz var: Tırabuzon'da olan Selim oğlun Mısır sultanı olub Mekke ve Medine padişahı olur, ve Süleyman oğlun Kızılalma

[1] Bu yazı ilk kez Çınaraltı Dergisi'nin 1941 yılındaki 37 ve 38. sayılarında yayınlanmıştır. Bu yazının temin edilmesindeki katkılarından ötürü Şevket Kaan Gündoğdu'ya teşekkür ederim. (İ.Ç.)

[2] Yazar olarak görünen M. Fahrettin Çelik, tarihçi Prof. Dr. M. Fahrettin Kırzıoğlu'dur. Bu takma ad Kırzıoğlu'nun (1917-2005) bazı yazılarında kullandığı bir addır. (İ.Ç.)

padişahı olur…" dediklerini yazar. (c. VII. S. 55) de Belgradı anlatırken "Hâlâ cemii Kâfiristan (Avrupa) da altı **Kızılalma** var" diye haber verdiği **Kızılalma**'lardan beşini bize tanıtıp anlatmıştır; bunlardan anlatmadığı bir **Kızılalma** var" diye haber verdiği **Kızılalma**lardan beşini bize tanıtıp anlatmıştır; bunlardan anlatmadığı bir **Kızılalma'**nın yerini Peçevî tarihinde buluyoruz. Bunları sıra ile görelim:

I) Engürüs **Kızılalma**'sı (Bodin). – (Evliya Çelebi, c. VI, s. 147, 224 ve 235-237) de "Şaban-ül-muazzamın gurresinde, o şivveti şitada diyar Alman gazasına ve Engürüs **Kızılalma**'sına gittiğimiz."; "Bodin'in **Kızılalma** sarayı"; **Kızılalma** sarayının kapısından "Bu kapıdan içeri girip, yukarı seksen kademe vâsi taş nerdüban ile kıralın divanhanesine çıkılır… Bu hanedanı kadimin bazı yerleri beşer, altışar, yedişer kat kasri hornek misal olup her kasrın kubbelerinde birer **altın top asılı olduğundan adına Kızılalma sarayı** derler. Engürüs (Macar) kırallarına mahsus olmak üzere kırk ayak nerdüban ile urûc olunur, serbülend bir kasrı bimamendi var ki dillerde destandır… Ve her tarafta **Kızılalma sarayı** namile meşhurdur. Büyük divanhanedeki celî hat ile mürakkam tarihi şudur:

"Şâhım, kıral bağrın tir-i game deldürdün
Ol kâfir-i bedhûye kendü özün bildürdün
Çıkdı bir sâhib kemâl dedi ana târihi
Şahım, Kızılalmayı ayva ile deldürdün.
Sene 938 (1531)"

Dedikten sonra her gece bu saray yanındaki mehterhanede dokuz kat çalgı çalınıp, iki bin kişinin sabaha dek karakolluk ettiğini ve "Milleti meshiyenin gözünde" olan bu kale için "yedi kıral Herbar Beç (Avusturya – Viyana) kıralına Bodin kalesini alalım diye zor" ettiklerini anlatır.

II) Orta Macar Kızılalma'sı (Estergon). – (S. VI, s. 257-265) de "Bânisi Koca Macar Laslo'dur. Sonra niceden niceye geçip bir zaman Alaman kıralları, bir zaman Erdel kıralları, bir zaman da Kurs Macar ve Orta Macar elinde kalıp badehü Engürüs kıralı Lavuş kıralın eline girdi. Burada milleti mesihiyede İstanbul patriğinden sonra üçüncü sayılan Erşek (Arşevek) oturuyordu." Estergon kalesi "Bodin'in şimalinde bir merhale baid yerde evci âsümâne ser çekmiş ve Tuna kenarına düşmüştür… Ve buna Orta Macar Kızılalması derler" diyor ve Estergon Kızılalması camiini anlatıyorsa da, o sırada bulunmadığından (Altıntop) undan bahsetmiyor.

Peçevî'nin Macar tarihinden göçürerek yazdığına göre (c. I, s. 115) bu Estergon'daki sarayları Matyaş kıralı adlı bir Macar hanı yaptırmış olup "Sarayın iç yüzünde bir tulanî duvar üzerinde Sitye (Saka-İskit) memleketinin kırallarının suretlerini kazdırmıştı ki, Macar kavmi andan gelmiştir." Ve burada sonraki hanlara ibret olacak ve kehanet gösterir biçimde Bodin kırallarının suretlerini kazdırarak Macaristanın başına neler geleceğini ima ve işaret ettirdiği yazılıyor. Bütün bunlar, bu Macar başşehrinde de bir (Kızılalma)'nın bulunduğunu ve bu yüzden buranın bu adla anıldığını göstermektedir.

III) Engürüs Kızılalması (Üstoyni Belgırat). – Evliya Çelebi Belgıradı anlatırken "Alman diyarından esir alınan bir papas"ın Türkçeye çevirdiği Macar tarihinden göçürerek burası için şöyle diyor (c. VII, s. 55-56, 59 ve 65-66): "Bu kale Hazreti **Yahya** nefesi ile bina bulunup, deruni Hisarda kaleyi bina eden Miliyaş Papas Hazreti Yahya'nın mübarek ağzı bar'ın (yani tükürüğünü) alıp bir **altın hokka**'ya koyup bu kale içinde bir mâbedhane bina ederken Hazreti Yahya ağzı bar'ın kireç ve cibs içine ilka edip bir manastırı azîm inşa ettikte, alem olmak için bu deyri kadime üç yüz kulaç âli bir çanlık

kulesi bina edip, Hazreti Yahya'nın ağzı barın koduğu altın hokkayı bu nakoş hanenin ta zirvei âlâsına alem yerine koyup, anınçün bu kuleye **Macar kavmi Kızılalma** derler. Halâ cemü Kâfiristan'da altı **Kızılalma** var, bir **Kızılalma** budur." Beç, Prak ve Estorniye şehirleri tahtgâhlarından küffar kıralları cülûs sırasında gelip iskemle üzere âinlerince tahta oturduklarından bu kaleye (İstolni [doğrusu Üstoyni] Belgırat) derler. "Hâlâ cemii küffarın hasret-ül-mülûkları olup, Kudüsü Şerif'den ziyade bu kaleye itibarları vardır, zira **Engürüs Kızılalma**'sı deyu bilâteşbih kâbeleridir." "Millet nisara: Ah Estergon! Vah Bodin! Vah Üstoyni Belgırat deyu feryat edip itibar ederler." [Çünkü o sıra Türklerin eline geçen bu üç yerde de kuvvetli Kızılalma vardı]. Bu Belgırat, Evliya Çelebi'nin de (c. V, s. 370) de yazdığı gibi "Tuna Belgıradı"ndan başka ve "Bodin kurbunda tahtı Alamana iki merhale olan Üstoyni Belgırat"tır.

IV) Küçük Macar Kızılalması ("Kızılalma'yı Alman veya Beç Kızılalma'sı – Viyana). – Evliya Çelebi (c. I, s. 203) de **Kanunî**'nin açtığı ve kuşattığı yerleri anlatırken "Kızılalma'yı Beç sene 935" diyor. (c. VII, s. 248-249) "Evsaf payitaht şehri Alamanı menhus ve darülmülki Çasarı İmparator kıralı Engürüs yani binayı Üstüvari secc Kızılalma'i hasin kalei Beç" bölümünde, hıristiyan tarihçilerinin, bu kaleyi İsa arkadaşlarından Şem'un Safa her yanı dolaşırken Alaman ülkesine gelip "Minuçehr (yani doğudan – İran sınırından gelme) evlâdından Mançaryan sohbetile" görüşüp, onun talimile "Mancaryan" (Macarlar)ın bu Beç kalesini yaptıkları ve "Zalle tarihinde" (yani ebced hesabile H. 935 yılında) Müslümanlardan Sultan Süleyman burasını kuşatacağı ve "Ganim tarihinde" (yani H. 1100 yılında) da Sultan Yusuf gelmesinden korkup islâmlar ile barış yapın, diye Şem'un Safa'nın "bu kalei Beç içim nice rumuz ve künuzlar söyleyip" burasını yaptırdığını yazdırdıklarını anlatır. "Hâlâ bu elfazı cifr câmiler, Beç kalesi içre İstefani kinisesinde ve

cemii Macar ve Nemse ve Lâtin ve Yunan tarihlerinde, bu Beç Kızılalmasını ve **büyük Rim papa Kızılalmasını** Osmanlı alacağı musarrahtır." (s. 275-6) da Beç **Kızılalma**'sını anlatırken "cümle kulelerden bu İstefani deyri'nin çanlığı âli olup cümle 770 kademe taş nerdübandır ve içinde cümle üç yüz adet sagir ve kebir höcrei batrikan vardır; ve dahi zirvei ilâsında bir **Altıntop** vardır, kâmil yüz elli vekıye (bir vekıye 7 miskal ve 40 dirhem) altını halis dopdoludur, içi on şinik buğday alır derler" diyerek **Kanunî Sultan Süleyman**'ın H. 936 da Viyanayı, kuşatırken bu kuleyi topla dövmeğe kıyamayıp, sonunda islâmlara ezan yeri olacağını düşünerek "bu kale üzre alâmetim olsun deyu mezkûr Altıntopu Süleyman şah taşrada yapıp içerde kırala (Ferdinand'a) gönderip, kıralı dâl dahi ol gece bu **Altıntop**'u bu çanlığın ta zirvei îlâsına koyup, anınçün bu **Beç kalesi**'ne bu Altıntop için "Kızılalmayı Alamanı Engürüs derler." diye yazar.

[38. sayıdan devam]

Büyük gezginimiz Evliya Çelebi, muhtar eyaletlerimizden birisi olan Erdel (Transilvanya) Macaristanından ve Orta Macar denilen Bodin eyaletimizden başka üçüncü Macaristan sayılıp **Küçük Macar** diye anılan ve burası için bize yıllık vergi veren Avusturyalılar elinde bulunan bu Beç – Viyana bölgesi gibi, **Büyük İskender**'den Nuşirevan'a geçtiği ve sonra doğuda iken Macarlara kalıp

sonradan Tuna boyuna getirilen kırallık tacının da Bodin'de Macar elinden Nemçeli'lere (Avusturyalılara) geçtiğini yerlilerden duyarak anlatır (c. VII, s. 301 ve c. X, s. 76).

V) Macaristanda Büyük Kalona **Kızılalma**'sı. – Macaristanda bulunan beşinci ve Evliya Çelebi'nin anlatmadığı **Kızılalma**'nın yerini Peçevî tarihinde buluyoruz. Soyu Macaristanlı olan ve Macar tarihinden Türkiye-Macar savaşlarını dilimize çevirerek göçüren İbrahim Peçevî, bu Kızılalma çin şunları yazıyor (c. I, s. 115-117): ("Ehli islâm Kızılalmaya dek gidecektir" dedikleri kelâmın sebebini beyan eder.[3] [Nur. Ehli islâm Kızılalmaya değin fethedecektir]. Bu dahi malûmu şerif ola kim, ehli islâm Kızılalmaya değin fethetse gerektir de bu lisanı halkta şayidir. Lâkin bu kelâmın mehazı ve sebebi malûm değil idi. Sultan Süleyman Han Gazi merhumun Gazavâtın Kefere tevarihinden tercüme esnasında yazdıkları müşahedemiz olmakla tercüme etmek vaki oldu; yavesi tarh ve neticesi ahzolunmuştur." diyerek, Macar kıralı Matyaş'ın Lehlileri Macaristandan çıkarıp muzafferce Bodine geldği ve bunun Fatih Sultan Mehmet Belgradı kuşatırken içerde kuşatılan [Hunyadi Yanoş]un oğlu olduğunu ve Estergon hâkimi Erşek [Arşevel] Yanoş'u kıralın yanına çağırıp Estergon saraylarını bu kıralın yaptırdığını [ki iki yıl önce buradaki saray yıkıntılarını Macarların toprak altından

[3] 6 Şubat 1921 günlü (İkdam) gazetesindeki (Kızılelma) adlı yazısında merhum Ahmet Refik bey, Peçevî'nin **Kızılalma** üzerine Macar tarihinden göçürdüğü bu yazıyı basma tarihinden alarak yazmıştı; 1933'de İstanbulda basılan (Peçevî) adlı risalesinde de "Peçevî'den seçme parçalar" arasında en başa bu (Kızılelma) bölümünü almıştır; (Cumhuriyet) gazetesindeki yazısında da yine basma tarihten bunu aldığı anlaşılıyor. Merhum Peçevî tarihinin yazmalarına başvurmadığından, bir takım yazış ve yer adları yanılmasını da basmasında olduğu gibi göçürmüştür. Biz, (Nuruosmaniye sayı 3092, H. 1110 da yüzü alınmış (istinsah olunmuş)tur, ve sayı 3090 ile 3091) yine (millet kütüphanesi tarih bölümü sayı 108. H. 1090 da yüzü alınmış) olan Peçevî tarihlerine de baktık. Bunlarla basması arasındaki ayrımı (Nur.) ve (Millet) diye gösteriyoruz.

çıkardıklarını şarkiyat talebesinden Macaristanlı birisi söylemektedir] ve bu saraylardan ulusu içindeki dört pencereden her biri üzerinde, gelecekten haber veren işaretli kabartmaları anlatarak konunun üzerine geçiyor.

"Bu dahi malûm ola ki Büyük Kapona (Nur. Kalona ve Kallona; millet Kapona.) varoşunda yılda bir muayyen günde, bütün varoşun ve etraf ve cevanibin sagir ve kebir ve civan ve piri taşra sahraya çıkarlar; ve ol sahrada olan **Kızıl Kapona'da oğlancıklar bir eski türkü ırlarla, Kızıl Kapona** dediği Kızılalma'dır; sınortaşı gibi bir alâmet için vazolunmuştur. Ve ırladıkları türkünün meali ve neticesi; **Türk padişahı cümle kuvvet ve azametile bu mahalle değin gelse gerektir ve bunda Allahü taalâ emrile kuvvet olsa gerektir.** Ve Allaha itikat ve itimat olunsun ki Türk padişahı ol kadar yukarıya (kuzeye) gide ki ta ki Kalona (Millet, Kalona; Nur. Katona ve Kalonna)ya vara, Nemçe memleketinde çak (çok) şenlik kalmaz (Millet. Nemçe vilâyetinde çok yerler (de) şenlik kalmaz); zira Kalona (Nur. Kalaniye ve Kallona; millet Kaponiyye) şehri uzak yerde vaki olmuştur. Şöyle ki yer yüzünün aşağı tarafına düşmüştür (Millet, aşağı tarafına vaki olmuştur). Rud suyu (Millet. de yok; Nur. Ve suy, Ru suyu) yanındadır ki ol (Nur. Su) andan deryaya dahil olur.

Bundan sonra Peçevî tarihi basmasında olmıyan bir yazı, yazmalarında bulunmaktadır (Nur. Laktantinoş hâkîn yanî Eflâtun ahkâmı mezbure inzaratı kevakibden ve tevali' ve istikbalâttan istihraç (Millet, istihracı azime) edip iki bin yıl mikdarı mukaddem yazmıştır: Ben bunu kaleme getirmeğe havfederdim, amma çünkü olacaktır ve hükema (Millet, hükemayi müteahhirin) yazmıştır. Ben dahi yazsam günahkâr olmam; ve bunu dahi yamıştır ki **Magrıp** tarafında olan memleket ve saltanat (Millet. Saltanat reftar) esirliğe düşer ve **Maşrık** padişahı hükûmetine) girer. Bunlar takdiri Hakta

mukadder ve müşahede olunan yakın zamanda vücuda gelmesidir. Velilmü indallahü taalâ.") Evliya Çelebi Macaristanda Kapolniye ve Kapolina adlı yerden bahseder (c. VII, s. 4 ve 26); bu yerin öz adı Kalona ve buradaki (Kapona)nın da (Elma) demek olduğu anlaşılıyor.

Peçevî'nin Macar tarihinden göçürerek anlattığı bu **Kızılelma** türküsü ve yıllık türesi. Macar tarihi için olduğu denli bütün Türk tarihi için de çok önemlidir. Peçevî'nin istifade ettiği Macar tarihinin aslı bulunarak bu hususların iyice gözden geçirilmesi gerektir.